

Bemærkninger over Den Gotland, dens Indbyggere, og detses Sprog,
af
Candidat Carl Sæve,
i Upsala.

Med en historisk Forerindring af C. Molbeck.

Forerindring.

Uden Tvivl vil det ikke være Tidsskriftets Læsere ulært, engang at erfare noget om den i flere Henseender mærkværdige nordiske Ø, der fordum i meer end to hundrede Aar var under dansk Herredømme, og som, uagtet dens historiske Betydning og dens Veliggenhed midt i Østersøen, endnu hører til de mindst bekendte svenske Landstaber. Det maa være os paafaldende, at siden Strelow's, 1663 udkomne, for største Deel fabelagtige eller reent opdigtede faafaldte „Guthilandske Chronica,“ som imidlertid i dens sidste Afdeling indeholder det eneste, som høves samlet om nyere historiske Begivenheder paa Gotland, har man kun to, omtrent et Aarhundrede gamle Skrifter af nogen Betydning om dette Land: Finné's naturhistoriske Reise (1745) og J. Wallins „Gothländska Samlingar.“ I. 1747. (II. 1776.) — de sidste af mindre Indhold, end Omfang. Ikke desmindre fortiente i høj Grad Alt, hvad der endnu kunde samles og bringes til vis Kundskab om Dens ældre Tilstand og Historie overhovedet, at komme for Lyset; men navnlig vilde ogsaa en Oplysning af dens historiske Forhold, i det Tidrum, hvori Gotland tilhørte Danmark, upaatvivelig være en interessant og lønnende Opgave for en af vore Historieforskere. Her vil jeg iadfrænte mig til, at samle og i Korthed angive de vigtigste bekendte Data.

Efterat Visby maaskee i meer end et Par hundrede Aar havde blomstret som en af Nordens rigeste og mægtigste Stæder i Hansesforbundet, blev den og Den 1361 erobret af Baldemar Atterdag, til hvem den svenske Konge Magnus Eriksson 1260 skal have afstaaet Gotland, „i Fald han kunde faae Landet i sin Magt“, paa samme Tid, som Magnus tillige afstod Skaane¹⁾. Det var i Juli Maaned 1361, at Baldemar, efterat han paa Reien havde erobret Vland, landede paa Gotland; og da han i to Fegninger havde slaaet Bonderne, vandt han det tredje og største Slag under Visbys Mure, (den 27de Jul. 1361.) 1800 Borgere og Bønder siges at være faldne paa Valpladsen, hvor Kongen lod opreise et stort Steenkors med Indskrift, som endnu var i Behold 1753, da Langebek lod det aftegne ved S. Abildgaard²⁾. Borgerne i Visby havde nu ingen anden Udvei, end at handle om Overgivelse. Baldemar modtog deres Underkastelse, og drog Dagen efter Slaget ind i Staden, giennem en Abning, han havde ladet bryde i Muren ved den søndre Port; og saaledes faldt „den rigeste Handelsstad i Norden“ (Suhm) i hans Hænder. Dette var den vel fortrinligen blevet som Hansestad; men Grunden var lagt tidligere. Den store Mængde af romerske, østerlandske, angelsachsiske og tydske Mynter, som ere fundne og endnu findes i Jorden paa Gotland, vidne om, hvor høit op i Tiden Handelen i Østersøen maa have fundet en Søvei over denne Ø. — Med den erobrede Stad fulgte vel ogsaa Landet og dets Indbyggere; endskiøndt disse synes langt fra ikke altid at have

¹⁾ Saaledes i det mindste berette de, baade for den danske og svenske Historie, i det XIV. og XV. Aarhundrede ikke uvigtige Kloster-Annaler fra Visby (*Annales Minorum Visbyenses*) nemlig at Baldemar, deels ved Trubler, deels ved Koster, bevægede Kong Magnus til Afstaaelsen af Skaane, og lægge til: „Insuper a sibi annuit, ut etiam Gotlandiam, si eam capere posset, obtineret.“ *S. Rer. Dan. I. p. 258.* Imidlertid er dette en Fortælling, hvis Sandsynlighed har afkilligt imod sig. Endog Strelow bemærker dette (*Gothl. Krønike. p. 167.*) og Suhm har gientaget det. *D. Hist. XIV. p. 442.*

²⁾ Denne Tegning har Suhm ladet stikke i Kobber, og den er anbragt i XIIIde Deel af hans *Danm. Historie. S. 444.*

staaet under samme politiske Forhold, som Visby, der i sin Betsmagtsid nærmede sig til en uafhængig Fristads Billaar, imedens den Gotlandske Almue fra gammel Tid hylkede Sverriges Konger og var dem statskyldig. Man finder ogsaa meer end eet Exempel paa Opstand og blodig Strid imellem Borgerne og Landsfolket; og heller ikke altid var den, som havde Staden i sin Magt, tillige Herre over hele Landet. Det var først efterat Erik af Pommern 1411, ikke efter Borgernes Dnske og Billie¹⁾, havde ladet bygge det faste Visborg, at Landets Besiddelse for en stor Deel blev afhængig af Slottets.

Efter Erobringen finder man, at Kong Baldemar (allerede d. 29de Juli, Dagen efter hans Indtog) har givet Staden Visby Bekræftelse paa alle dens Privilegier og Friheder, og i August Maaned, berettes der, forlod han Landet med rige Skatte, hvorom Kroniken har bevaret adskillige Sagn (for Ex. at Kongen paalagde Visby Borgere, om de vilde beholde deres gamle Friheder, at de inden tre Solemærker skulde fylde ham de tre største Økar, som fandtes i Staden, med Solv. Borgerne førte Økarrene ud paa Torvet, og fyldte dem inden den første Dag var forløben.) Hvorlænge Baldemar, umiddelbart efter Visbyes Indtagelse, beholdt Landet, er i øvrigt ikke klart. Man seer, at den svenske Konge, Albrecht af Mecklenborg, den 29de Jul. 1364 pantsætter Staden og hele Den til Grev Henrik af Holsten for 4000 Mark; (S. Rer. Dan. VII. p. 360.) men to Aar derefter (28de Jul. 1366.) skulde han igien have afstaaet for evig Tid til Kong Baldemar og det danske Rige Landet Gotland og Staden Visby, foruden adskillige Districter i Sverrige, som Baldemar den Tid havde i sin Besiddelse. Dette var en Afstaaelse, som Kong Albrechts Fader og hans to Brødre, de tre mecklenborgske Hertuger Albrecht Henrik og Magnus, havde indgaaet paa hans Begne, i en

¹⁾ „De stod Borgerkabit der hart imod, ingen Fæstning at skulle bygges.“ Strelow p. 196. Kong Erik gav Dørigheden og Borgerne i Visby i Antebning af Slottets Bygning et nyt Forsikkringsbrev og Bekræftelse paa deres Privilegier. Brevet (hos Strelow p. 197—99) er paa Plattysk, og viser, ligesom den Gotlandske Waterret, at Visby efterhaanden var bleven mere tybsk en svenskt.

Underhandling (paa Aalholm Slot i Volland) hvor han ikke engang var nærværende¹⁾, sandsynligen for at bringe Baldemar fra den norske Kong Hagens Parti over paa Albrechts. Der findes neppe Spor til, at de imellem Baldemar og Albrecht 1366 sluttede Tractater ere blevne bekræftede af det svenske Rigsraad; saaledes ere de vel heller ei, hvad Gotland angaar, blevne fuldbyrdede; og det er ikke let at sige, hvo der egentlig i Kong Albrechts øvrige bedrøvelige Regieringstid var Herre over Landet; men det synes af tidligere Omstændigheder, som Albrecht og de Svenske vel igien, efter den danske Erobring 1361, havde faaet fast Fod paa Landet; men rimeligviis ikke mere have faaet det i udeelt Besiddelse. — Saameget er sikkert, at efter Baldemars Erobring naaede Visby aldrig mere sin tidligere Glands og Rigdom, og Gotlands uheldige Skiebne blev længe derefter den, at det maatte tiene til et Stridsøble, om hvis Besiddelse de Danske og Svenske snart kæmpede og tviste indbyrdes, snart med de fra Mecklenborg understøttede Vitaliebrødre, og med den tydske Orden i Preussen. Det er især fra denne Ordens, i den nyeste Tids ved Voigt saa fortræffeligt oplyste Historie, at der er bragt mere Klarhed, end tilforn, i de forvirrede Beretninger om de Gotlandske Forhold under Dronning Margrethe og hendes Efterfølger.

Efterat Kong Albrecht og hans Son Erich 1389 i Slaget ved Falköping vare blevne fangne, forløb der sex Aar under hans Fængsel paa Lindholm i Skaane under vedvarende Underhandlinger med det mecklenborgske Huus om hans Befrielse, og under Bestræbelser af Margrethe for at fiktte sig den svenske Krone, og Forbindelsen imellem de tre nordiske Riger en statsretlig Grund, saavidt en saadan i hiin Tid, og under saa vanskelige og urolige Forhold, var at opnaae. En Folge af Kong Albrechts Fangenskab, og en Begivenhed, der i mange Aar blev af Indflydelse ogsaa paa de politiske Forhold, og i høi Grad ødelæggende for

¹⁾ Jof. det hos Gram aftrykte plattyske Diplom. Kbh. Bib. Selsk. Skr. IV. S. 233; og Grams Oplysning af de rigtige Forhold ib. S. 163. hvilke derimod Suhm ikke tilstrækkeligt har benyttet, der hvor han (XIV. S. 573.) omtaler de Afstaaelser, som giordes i de Aalholmske Tractater.

alle Handelsforhold i Østersøen, var Organisationen af det beskyttede, først fra Stæderne Rostock og Wismar udgaaende Fribytter- eller Sørøver-Selskab, bekendt under Navn af Vitalianere eller Vitaliebrødre, fordi et af deres Paaftud til at drive bevæbnet Sørøveri var, at de havde paataget sig at forsyne Stockholm, imedens denne Stad endnu forblev i Kong Albrechts Magt, med Levnetsmidler. I Mecklenborg, hvorfra deres tidligste Udrustninger stæde, og i lang Tid fortsattes, under Paaftud af at hjælpe Kong Albrecht, fandt de ogsaa fremdeles Understøttelse; men deres Frækhed og Voldsomhed i at overfalde og udplyndre værgeløse Kjøbmandsskibe, og udbrede Usikkerhed i Handelsfarten over hele Østersøen, steg til den Grad, at den omsider vakte den højeste Uvillie hos endeel af Hansestæderne hvis Handelsfart led overordenligt, og ei engang ved bestandige bevæbnede Krydsfæer i Østersøen kunde forsvares¹⁾. Dette bragte dem til, i Forening med den preussiske Orden, idelig at gjøre Fordring paa Kong Albrechts Løstabelse af det Fangenskab, der maatte tiene som Grund til det Tilhold, aabenbare Sørøvere fandt i Mecklenborgske Havne.

Dronning Margrethe var vel ikke uvillig til at frigive Kongen, efterat hun blev meer og mere betrygget om Herredømmet i Sverrige; men hun vilde have Sikkerhed fra Albrechts Side; og Hansestædernes Klager over Vitaliebrødrene have neppe rørt hende meget, saalænge Skaden mest gik ud over dem selv. Omsider berammendes 1394 i Julii Maaned et Møde i Helsingborg, hvor Sendebud fra endeel Hansestæder, fra Stæderne Thorn og Elbing i Preussen, og fra den tydske Ordens Hærmeister, indsendt sig, og hvor man dog, skiondt en blodig Trætte, der opkom imellem de Danske og Tydske, afstillede Forsamligen, var bleven enig om Hovedpunkterne i et Fordrag²⁾, som Mæret

¹⁾ Hvor alvorligt Sagen maatte tages, kan man slutte sig til af Hansestædernes forenede Udrustning i 1394 (Suhm XIV. 327.), der udgjorde ikke mindre end 36 større Skibe, med en bevæbnet Besætning af omtrent 3700 Mand, foruden 20 Bueskytter paa hvert hundrede Bevæbnede.

²⁾ Boigt Geschichte Preussens, VI. 36. efter Archivdocumenter. Suhm nævner intet om en præliminair Forening, der hvor han beretter

efter igien blev optaget (paa et Møde i Falssterbo), affluttet og beseglet paa Vindholm d. 17de Jun. 1395, og tilsidst endnu fuldstændiggjort ved en Forening om de 60,000 Mark Løsepenge og Stockholms Overgivelse. (Helsingborg 8de Septbr.)¹⁾. Ved dette Forlig forbandt Kong Albrecht sig vel ikke til nogen udtryffeligg Afstaaelse af Sverrige; men indgik saadanne Billaar, som Margrethe uden Tvivl har forudseet, at han enten ikke kunde, eller ikke vilde holde. Den i Billaarenes Bestemmelse meget omstændeligt affattede Tractat synes egentlig at have gaaet ud paa, at Hansestæderne kunde faae Ende paa Sørøveriet, og at Albrecht med noget Stin af Anstændighed kunde kiope sin Løsgivelse og sælge Stockholm. Stæderne gif i Borgen for, at Kongen, hans Søn og øvrige Medfanger, inden 3 Mars Udløb skulde paa ny overgive sig i sit Fangenskab, dersom han ikke inden den Tid havde affluttet et endeligt Forlig med Dronningen. I Mangel heraf skulde han betale 60,000 Mark lødigt Sølv, eller overgive Stockholms Slot og Stad i Dronningens Hænder. Dette var et Hovedpunkt, og man var forud faa forvisset om, at Albrecht ikke kunde skaffe Pengene tilveie, at det i Freden betingedes, at Stockholm strax skulde indrømmes de syv Hansestæder, som gif i Borgen for Kongen; hvilke derfor sendte en anseelig Udrustning til at besætte Slottet, som Kong Albrechts Parti endelig i August 1395 maatte overgive.

Et vigtigt Punkt i Underhandlingen og i Freden og i Freden var ogsaa Gotlands Besiddelse. Ved Tractaten blev fastsat, at Kong Albrecht, hans Søn Erik og Hertug Johan af Mecklenborg skulde beholde Visby, og den Deel af Den, som de endnu d. 24de April 1395 havde besat; ligesom Dronningen paa sin Side skulde beholde den Deel af Landet, hun besad, og hvor, efter Strelows Udtryk, (S. 189) „en Part af hendes Krigesfolk havde sig vældelig bestandsset.“ (Suhm nævner XIV. 379 en Trud Hase som Dronningens Hovedsmand paa Landet

om Mødet i Helsingborg. XIV. 330, 31. men det bekræftes derimod ved Beretningen om de senere Underhandlinger 1394. S. 337.

¹⁾ Suhm Danm. H. XIV. 337—41. 337—46. Hoved-Diplomet aftrykt S. 590—95. Jvf. Boigt Gesch. Pr. VI. S. 32—36.

i A. 1396.) I Freden bestemtes derimod: at ingen af Parterne maatte bygge nye Slotte eller Fæstninger paa Den. Efterat nu Kong Albrecht og hans Søn virkelig vare løsladte, viste det sig snart, hvor svage hans Udsigter vare til at kunne opnaae andet, end Friheden. Hansfæstæderne ændsede lidet hans Fordringer paa Sverrige, naar kun deres Søhandel blev sikket; men denne trueedes af nye Farer, da Albrechts Søn, Hertug Erik, der imidlertid havde ægtet den pommerske Hertug Bugislaws Datter Sophie, 1396 begav sig til Gotland (Strelows Krøn. p. 190. Suhm XIV. S. 377. 78) og søgte, med Vitaliebrødrenes Hielp at sætte sig fast paa Landet, hvorfra han haabede i Tiden at kunne udføre Faderens og sine egne Planer mod Sverrige. Vel lyffedes det ham ikke at overrumple og indtage Visby; men to af Stadsurens Taarne (der maaskee have havt egne Porte ud til Marken) fik han i sin Magt, uden at man kunde fordrive ham derfra; og en Borg opførte han paa Gotlands høie Klint, som fik Navn af Landekrone, men hvor han midt under sine krigeriske Anstalter pludseligt døde, den 26de Jul. 1397. (S. Rer. Dan. I. 261. 262. Suhm XIV. 379.)

Imidlertid var ikke allene hans unge Enke bleven tilbage i Visby; men her opholdt sig ogsaa Eriks Fætter Hertug Johan af Mecklenborg, tilligemed en svensk Adelsmand Svend Sture, der havde samlet en betydelig Magt af Vitaliebrødre og andre Leiesvende, ved hvilke han søgte at gjøre sig til Herre over hele Landet, under Paastud af at fegte for Kong Albrechts Sag¹⁾.

Herved fik Søroveriet i Østersøen et nyt Støttepunkt, og tiltog atter i A. 1396 og 1397 paa en saa foruroligende Maade, at den preussiske Hærmester (Conrad von Jungingen);

¹⁾Om denne Svend Sture og hans Forhold til Albrecht eller Margrethe, er man ikke ganske paa det Rene. Man sees, at endnu nogen Tid før end han paa Gotland slog sig til Hertug Erik, havde han drevet Røveri i aaben Sø, og at der da (1396) klages over ham til Dronningen, som „Iuwe Man und Dener.“ (Voigt VI. 120. Anm. 2.) Efter Mens Erobring af Ordensherrerne har han igjen slaaet sig til Mecklenborgerne, samlet en ny Flok af sine Vitaliebrødre, og forsøgt paa, ved List eller Magt at bemægtige sig Stockholm. Voigt I. c. p. 122. (jvf. Suhm XIV. 436.)

da Underhandlinger med Albrecht og Mecklenborg, ligesaa lidt som med Dronning Margrethe, i denne Sag kunde føre til noget, besluttede, med Ordensens Samtykke, at gjøre Ende paa dette Uvæsen, ved aldeles at fordrive Vitaliebrødrene fra Gotland, og fratage dem Landet. En alvorlig Udrustning af over 80 større og mindre Skibe, med 4 til 5000 Mand væbnet Besætning og nogle hundrede Heste, under Anførsel af 50 Ordensridere, overførtes i Midten af Marts 1398 fra Königsberg til Gotland, og landede i Havnen Garn, nærved Borgen Landskrone. Tre af Dens Roverslotte bleve indtagne og afbrændte; Svend Sture maatte kaste sig ind i Visby; men Staden blev tagen med Storm, og Sture kunde allene redde sig med 400 af sine Tilhængere. De øvrige Vitaliebrødre, som man her, eller paa Landet, gjorde til Fanger, bleve uden Raade nedhuggede. Imidlertid havde man allerede før Visby blev indtaget indladt sig i Underhandlinger om Landets Overgivelse med Hertug Johan af Mecklenborg, der endnu opholdt sig i Staden, og som nu sluttede en Capitulation, hvorved han overgav hele Landet i Hærmesterens og den tydske Ordens Besiddelse, paa Vilkaar, at denne nærmere skulde forene sig derom med Kong Albrecht; alle Vitaliebrødre eller andet fremmedt og stadeligt Folk, som endnu fandtes paa Den, skulde inden en vis Tid rømme den; alle endnu tilbageværende Roverborge skulde afbrændes og aldrig mere opbygges¹⁾; al rovet Eiendom, der fandtes i Visby eller nogensteds paa Landet, skulde gives de beviislige Eiere tilbage; Raadet og Borgerne i Visby skulde nyde deres gamle Friheder og Rettigheder, og ingen Skat af Ordensmesteren paalægges Bønderne, o. s. v.²⁾.

¹⁾ Man seer heraf, og af flere forekommende, ogsaa ovenfor berørte Omstændigheder, at Gotland i Middelalderen, foruden Visborg ved Visby, har haft flere befæstede Borge, der uden Tvivl især have ligget ved Strandkanten, og ved Havnene, og hvis Belliggenhed og Voldsfæder formodentlig endnu kendes paa Landet.

²⁾ Et udførligt Udtog af Originaldocumentet over dette Forlig har Boigt først meddeelt. VI. 110. 111. (Jvf. Ann. Visbyensis S. R. D. I. 262, hvor Forliget ogsaa omtales.) For at forene det med Efterretningerne om Striden med Sture og Visbys Indtagelse,

Ved den vigtige og for Ordenen ærefulde Erobring opnaaedes dens velgiørende Hoved-Viemed, Østersøens Befrielse for en Plage af Sørøvere, der ved Slutningen af det 14de Aarhundrede var nær ved at fornye en Tilstand, hvorunder Danmark havde lidt saa meget ved Bønderne i Slutningen af det tolvte. Men den endelige Besiddelse af Gotland var hermed ikke afgjort. Det var ikke Hærmesterens Tanke, endstiondt den syntes at kunne ligge temmelig nær, at forene Landet med Ordenens øvrige Besiddelser, og derved bringe Visby i et endnu nærmere og friere Forhold til de øvrige Hansestæder. Foruden at allerede en Capitulation med Hertug Johan syntes at vise, at Ordenen vilde erkiende Albrechts Rettigheder over Landet: har man uden Tvivl nok indseet, at Dens Besiddelse, stiondt den maatte medføre betydelige Fordele for Ordenen, i Længden vilde være vanskelig og kostbar at forsvare. Imidlertid havde denne Erobring sat Ordenen i et eget og besynderligt Forhold, saavel til Dronning Margrethe, som til Kong Albrecht; og de paafølgende Begivenheder, i deres ligesaa besynderlige Udvikling, lagde i det mindste for Dagen, at man neppe havde meent det ganske alvorligt med den Overholden af Albrechts Rettigheder, som Capitulationen syntes at antyde. Dronningen, som imidlertid 1397 havde faaet den berømte Forening imellem Rigerne bragt i Stand i Calmar, lod til for det første ikke at tage sig Sagen med Gotland ret nær, stiondt det saa uventet og hurtigt udførte Foretagende vakte stor Opsigt i alle Landene ved Østersøen. Man sporer ogsaa her, ligesom i de senere Forhandlinger med Ordenen om Dens Overgivelse, Margrethes politiske Klogskab. Hun ventede paa hvad Albrecht vilde kunne udrette for at faae Stockholm indløst; og overlede intet med Hensyn til Gotland, som nu var i sikkre Hænder. At Ordenen ikke vilde overgive Den til Albrecht har hun vel forudseet.

i den paalidelige Ditmars Kronike (jvf. Suhm. XIV, 436.) som Boigt ogsaa følger, maa man uden Tvivl antage, at Hertug Johan i sin tvetydige Stilling har forholdt sig rolig i Visby under Kampen og oppebiet dens Udfald: ligesom at Svend Sture maaskee ikke har haat mere af Staden i sin Magt, end de to Taarne, som Hertug Erik havde indtaget.

Albrecht vilde derimod virkelig endnu gjøre Forsøg paa, om han kunde bringe noget ud af sine Pretensioner, og begav sig i Septbr. 1398 selv til Danzig, hvor hans Forderung først gik ud paa, at Den strax maatte overgives ham, imod at han erstatte de Omkostningerne, som Ordenen havde anvendt paa Erobringen. Man har uden Tvivl let indseet, at Albrecht vilde have ligesaa vanskeligt ved at opfylde dette Bilskaar, som ved at skaffe de 60,000 Mark Sølv til Stockholms Indløsing; og Hærmeesteren lod ham nu ikke allene forstaae, at Gotland ikke var et af Albrecht i Forvaring modtaget Land, men en Erobring af Ordenen; men tillige, at dersom han kom i Besiddelse af Den, og da formodentlig atter i Krig med Danmark, vilde Soroveriet i Østersøen fornyes, og hele det kostbare Gotlandstog være spildt. Albrecht maatte med uforrettet Sag forlade Danzig; men nye Underhandlinger begyndtes i November s. A. og disse førte omsider ved en Tractat, der sluttedes den 25de Mai 1399, netop til det Modsatte af hvad Albrecht først havde for- dret. Nu afstod han formelig Gotland til den tyske Orden for en Pengesum, der i Virkeligheden ikke udgjorde meer end 10,000 Rosenobler (andre Steder nævnes 9000), som udbetaltes ham i rede Penge; men under Formen af et Laan, hvorfor Ordenen beholdt Landet i Pant¹⁾. Han maatte desuden for- skrive sig for 20,000 Nobler, hvilke han ikke erholdt, men der skulde regnes som Erstatning for Krigsomkostningen ved To- get til Gotland. Den hele Sag saldt da ud til, at Albrecht i Stedet for at indløse Stockholm og Gotland, som han ikke var i Stand til, fik en Pengesum udbetalt, hvilken han ligesaa lidt kunde eller vilde erstatte; og dette var Alt, hvad han kunde opnaae for den Krone, som han efter 6 Mars Fængsel maatte for- sage. Margrethe havde imidlertid ogsaa opnaaet, at Stockholms

¹⁾ Det er denne Afstaaelse af Kong Albrecht, der, formodentlig ved en Misforstaaelse eller Feiltagelse af Aaret, maa have givet Anledning til Beretningen om en tidligere Afstaaelse eller Pantesættelse af Den til den preussiske Orden ved Kong Albrecht for en Sum af 20,000 Nob- ler. Denne henlægges snart til A. 1388, snart til 1383 (Strelow. p. 184. Bazko Preuss. Gesch. II. 269. 431.) I de utrykte Kils- ber findes intet om en saadan Afstaaelse; og Boigt forkaster den ganske. (Gesch. Preussens V. 530. VI. 116.)

Borgere, i hvor troligen endog det stærke tydske Parti iblandt dem indtil det Yderste holdt med Kong Albrecht, havde maattet finde sig i at overgive Stad og Slot, da Stæderne og Ordenen efterat de tre Aar vare udløbne, ikke længere vilde anvende Beskøftning paa at holde Besætningen paa Slottet. Dronningen holdt sit høitidelige Indtog, (d. 29de Sept. 1398) og fra den Tid af syntes et mere fredeligt Forhold at danne sig imellem Margrethe og den tydske Orden, hvilket ogsaa medførte et formeligt Fredsforbund, sluttet d. 1 Sept. 1398 og 24 Jun. 1399¹⁾ imellem de tre Riger og Ordenen, hvori dog Gotland, og Besiddelsen af denne Ø, slet ikke omtaltes.

Et saa vigtigt Punkt kunde man imidlertid forudsee, vilde ikke blive længe uberørt. Margrethe sendte endnu samme Aar sin Cantøler til Hærmesteren, for at fordrø Dens Overgivelse som et hendes Rige tilhørende Land. Hærmesteren lovede vel at udvirke Alt, hvad der lod sig forene med Ordenens Ære og de indgaaede Forpligtelser; men forestillede tillige, at Den var overgivet som et Underpant til Ordenen, og at denne maatte først see de af Kong Albrecht indgaaede Forpligtelser opfyldte, og erholde hans Samtykke og Resignation, inden man kunde opgive Pantets Besiddelse. Dette medførte en fortsat langvarig Underhandling imellem Hærmesteren, Kong Albrecht og Dronningen, under hvilken Margrethe bestandigen viste sig esiergivende og venligt sinnet imod Ordenen; men uden at man ved Albrechts Udflugter og tomme Løfter kom et Skridt videre i Sagen (Voigt VI. S. 176—78.) Saaledes henstod den ogsaa uafgjort i flere Aar, i hvilken Tid man forgieves anvendte alle muelige Midler for at formaae Albrecht til en endelig Afgjørelse eller Afstaaelse; og uden denne ansaae Hærmesteren det for en Æresfag at overholde Billaarene i den 1398 sluttede Capitulation. Desuden kom den væsentlige Omstændighed i Betragtning, at Hærmesteren ikke vilde eller kunde opgive Ordenens retmæssige Krav paa den til Kong Albrecht udbetalte Pengesum og de øvrige betydelige, paa

¹⁾ Kong Grifs Fredsdiplom er udstedt St. Egidii Dag (1 Sept.) 1398; den tydske Ordensmesters derimod først 24 Jun. 1399; men begge angaae den samme Fredsslutning. (Jof. Suhm. XIV. 447. 648. Voigt. VI. 127. Num. 4.)

Gotland anvendte Omkostninger; og da Kongen ikke kunde erstatte disse, var man lidet tilfredsstillet med, at han endelig 1405 i en Skrivelse til Ordenen høitideligt erklærede: at han nu i Rikærlighed og Fred havde beqvæmet sig til at overdrage al Ret til Gotland og Staden Bisby til sin Frænde Kong Erik, og derfor vilde anmode Ordenen om at holde sig til denne i Alt hvad der angik Den, overgive den i Eriks Hænder og være forsikket om, at han aldrig mere vilde giøre nogen Paastand paa dette Land giældende¹⁾. Hærmesteren vendte sig derefter til Dronning Margrethe med den Erklæring, at hermed kunde han dog ingenlunde lade sig nøie: „thi hvø skulde erstatte Ordenen den for Pantet udbetalte Pengesum, eller det øvrige Tab, den havde lidt ved Gotland? Derom stod intet i Brevet; dette maatte først afgjøres, og Dronningen først give Sikkerhed for, hvorledes hun vilde behandle Landets Indbyggere efter Overgivelsen, for man kunde tænke paa at underhandle om denne.“

Endnu forend dette foregik havde, midt under den ved Tractaten af 1399 sikrede Fredstilstand, et formeligt Krigsoptrin fundet Sted paa Gotland, der i sin Vessaffenhed ikke var ganske uligt nogle i vor Tid foregaaende Begivenheder, f. Ex. Søslagene paa Rissenhavns Rhed og ved Navarin, eller Antwerpens Beleiring. Ordensridderne havde vel 130 indtaget Bisby og Gotland; men den Deel af Landet, som endnu var i de Danskes Magt, vedbleve Dronningens Hovedsmand og Krigsfolk ikke allene at holde besat; men de forstærkede sig endog efterhaanden ved nyt Mandskab, Tilførsel af Naaven og Sigt, og ved at opbygge eller befæste tre Borge paa Landet. Da Hærmesteren erfarede dette, blev en ny og stærkere Krigsmagt fra Preussen i Foraaret 1404 sendt over til Gotland, Den blev omringet med Krigsskibe, og de danske Borge beleirede. Dronningen paa sin Side lod en Flaade udruste i Calmar for at bringe en betydelig Forstærkning over til Gotland; men Ordens Krigsskibe samlede sig, angreb den danske Flaade ved Calmar, og tilføiede den ikke liden Skade ved at erobre nogle Skibe og stikke andre i Brand. Paa Den selv fortsattes imidlertid

¹⁾Original-Documentet, udstedt i Glensborg, St. Catharina Dag (d. 25 Nov.) 1405, anfører Voigt VI. S. 312.

den begyndte Fejde med megen Hidsighed og betydeligt Tab paa begge Sider. Det lyffedes Ordenens Krigsmagt først at tvinge een af de Danskes Borge, efter tappert Forsvar, til at indgaae en Capitulation, og længere hen at erobre de to Andre; alle tre bleve efter Indtagelsen stukne i Brand og nedbrudte. Herpaa sluttedes en fredelig Overeenskomst, hvorefter det dog slet ikke synes, som Ordensherrernees Fordeel og Overmagt i denne Fejde har været afgjørende, da der intet nævnes om at de Danske skulde rømme Den; men Talen kun er om en Baabensstilstand, indtil Sagen ved et endeligt Forlig imellem begge Parter kunde blive afgjort; ligesom det ogsaa i en af vore ældre Annaler (Scr. R. Dan. V. 533.) hedder, at den preussiske Hærmesters Folk led et stort Nederlag¹⁾.

Omsider kom ogsaa det saa længe uafgjort henstaaende Stridsspørgsmaal om Gotlands Besiddelse til fredelig Afgjørelse. Paa et Møde i Helsingborg i Junii Maaned 1407 sluttedes et formeligt Fredsfordrag imellem Kong Erik og den tydske Orden, angaaende Gotland, i Folge hvilket den sidste afstod Landet og al videre Paastand derpaa mod Udbetaling af en Sum paa 9000 engelske Kobler. Disse Penge betaltes det følgende Aar i Calmar²⁾ og Gotland blev saaledes 1408 overgivet i de Danskes Besiddelse³⁾, efterat Den i ti Aar havde været besat af den

¹⁾ Boigt Pr. Gesch. VI. S. 260—65. Noget anderledes berettes disse Tildragelser i den ovenfor anførte Aarbog og hos Strelow. Det er nemlig tydeligt nok, at det er disse Krigsoptrin i A. 1404, den sidste omtaler S. 192, hvor der siges, at en forenet svensk og dansk Krigsmagt under Ugut Magnussen og Abraham Brodersen ved Mortensdag 1403 var sendt over til Gotland, (*„ibique extruxerunt V. munitiones fortissimas“* tilføier den latinske Krønike) og belejrede Visby, men forgiebes; da Ordensherrerne sendte en Flaade og Forstærkning af Tropper, som tvang de Danske og Svenske til at rømme Landet, og efterlade Heste og Skyt.

²⁾ Den 22de Septbr. (St. Mauricii Dag) efter Brevet hos Hvidtsfeldt. I. p. 631.

³⁾ Det endelige Afstaaelses-Brev af Hærmesteren er dateret Aftenen før Allehelgensdag (31te Oct.) 1408. Kong Eriks Gienbrev allerede St. Cosma og Damiani Dag, eller d. 27de Septbr. samme Aar. (Jof. Boigt. VII. S. 12—15 og Lucas David Preuss. Chron. VIII. S. 115.)

tydske Orden, hvis Herredomme var saa langt fra at have været trykkende eller forhadet, at saasnart Efterretningen om Afstaaelsen naaede til Gotland, indfandt der sig Sendebud fra Visby hos Hærmeesteren, hvilke søgte at formaae denne til fremdeles at beholde Landet under sin Styrelse. Han svarede dem, at dette ikke lod sig gjøre; men at han derimod i Tractaten med Kong Erik havde betinget Bekræftelsen og den bestandige Overholdelse af alle Stadens Rettigheder.

Gotland vedblev siden under Erik af Pommerns Regiering at tilhøre de tre forenede Riger, men det blev ligesaa lidt i denne Konges Tid, som under de senere Unionskonger, afgjort, om Landet nærmest skulde regnes til Sverrige, som det i Fortiden havde tilhørt — skøndt, hvad Visby angik, neppe uden med en meget indskrænket Naadighed over Staden af de svenske Konger — eller om Gotland, i Folge Erobringen under Baldemar Atterdag, og Begivenhederne under Kong Oluf og Dronning Margrethe, skulde betragtes som overgaaet i dansk Besiddelse. Det sidste var en Paastand, som man overhovedet vedblev fra Danmarks Side at gjøre gjældende; men som baade under Unionstiden, og efter dens Opøsning, blev Anledning til Tvist og idelige Underhandlinger imellem de to Riger. En Hovedgrund hertil var egentlig Kong Eriks Foretagende, da han, efter Carl Ruudsens Opstand, om Foraaret 1437 begav sig til Gotland, som Hvitfeldt (I. S. 800) siger, med Rigets Klenodier, Skatkammer og Breve¹⁾.

¹⁾ Det kan vel ogsaa ved denne Leilighed bemærkes, at det forekommer som et oftere gjentaget Sagn om nordiske Konger (s. Ex. om Erik af Pommern og Christian II.) at de have ført Rigets Archiv eller Brevskaber med sig ud af Landet. At dette dog for en stor Deel kun har været uhiemlede Beskrivninger, og at det meste af Alt det, som er blevet borte af offentlige Brevskaber, navnlig i Danmark, er steet ved Brand: har man al Grund til at slutte, netop fordi dog en Mængde af de vigtigste Diplomer ere blevene tilbage, som man ikke havde kunnet vente sig at finde efterladte, dersom de to nævnte Konger ved deres Flugt havde kunnet eller villet befatte sig med en virkelig Plundring af Rigets Brevkammer. Man ser derfor ogsaa, at blandt den store Mængde af Brevskaber, hørende til Christian II. Archiv, som først i vor Tid opdagedes i Baiern, findes meget saa offentlige Diplomer eller Stats-Breve; og næsten Alt er private Sager, som vedkomme Kongens Landflygtigheds-Periode.

Paa det stærke Visborg Slot, hvilket han selv, ligesom med Anelsen om sin Fremtids Skiebne, havde ladet opbygge, satte han sig fast, og tilbragte der hele 12 Aar under en vedvarende Fribytter-Krig mod de Svenske, uden at de under Christoffer af Baiern kunde formaae denne Konge til at gjøre Alvor af at fordrive ham derfra. Man har i 400 Aar i alle Historier omtalt Eriks Ophold paa Gotland som blot Sørøverfærd. Det maa siges til hans Forsvar, at det egentlig kun var Sverrige, som han paa sin Vis bekrigede fra en D, der, som Hvitfeldt siger „var udi Beien for alle dem, som ud og ind vilde ad Sverrige, at de lettelig deraf kunde bestades“; og at dette Land vanskeligen kunde vente sig andet end fiendtligt af Kongen. Unionstidens nyeste danske Historieforfattere har heller ikke uden Held taget Erik i Forsvar fra denne Side¹⁾.

Forgieves var det Forsøg, Carl Knudsen i Julii Maaned gjorde paa at indtage Gotland med væbnet Magt. De Svenske, under Anførsel af Magnus Gren og Børge Trolle, fik vel Staden Visby i deres Magt (d. 4de Decbr.), men belejrede en Tid lang forgieves Slottet, og da det her begyndte at mangle paa Levnetsmidler, henholdt Kong Erik dem med Løfter om at overgive det, naar man vilde tilstaae ham Land og Slottet Borgholm paa Livstid. Denne Underhandling, som formodentlig fra begge Sider ikke har været meget alvorlig meent, førte vel til en Capitulation (d. 21de Decbr.) hvorefter Kongen skulde ved Paastetid overgive Den til Sverrige, under den omtalte Betingelse. Men da Slottet derefter paa ny var blevet forsynet med det Manglende, og der opkom Misligheder i Henseende til Lands Overgivelse, blev Capitulationen ikke holdt — det være nu, at den virkelig er bleven afsluttet med Kongens Fuldmagt og Bekræftelse, eller ikke²⁾. Erik henvendte sig til

¹⁾ Johs. Unionshist. S. 210. Det bør især bemærkes, at efter denne Historieforfatter vogtede Kong Erik sig for enhver Fiendtlighed imod Hanseslædterne, og stod altid med dem paa en venstabelig Fod.

²⁾ Brevet er førstegang aftrykt blandt Bilagene til Johs. Unionshistorie (No. 22) S. 525—27. Dets Form kan vel give nogen Anledning til Tvivl, om Fordraget virkelig er sluttet med Kongens Fuldmagt

Danmark om Undsætning, og tilbød omsider at overgive Slot og Land til Christian I., som Carl Knudsen, der havde ladet sig hyrde og krone til Konge i Sverrige, søgte at stille ikke allene ved dette Rige, men ogsaa ved Norge. En dansk Flaade under Oluf Arelson (Thott) sendtes om Foraaret 1449 til Gotland, for at undsætte Visborg, som endnu fra Landsiden var beleiret og stærkt indsluttet af de Svenske. Der fortælles, at da disse ogsaa havde spærret Indløbet til Visbys Havn, havde Kongen faaet en Løngang gravet under Slotsmurene ned til Stranden; og sit paa denne Maade Samkvem med den danske Flaade, og ny Tilførsel af Levnetsmidler. (Jahns Unionshist. S. 215.) Endelig forlod ogsaa Erik Landet paa et dansk Skib, efterat have overgivet Visborg til Oluf Arelson, og seilede til Pommern. Den svenske Beleiring vedvarede; Carl Knudsen forstærkede sin Magt, og lod Dens Landgangssteder stærkt besætte. Christian den Første drog da om Sommeren med en stærk Udrustning af over 6000 Mand til Gotland, og efter forstieilige fredelige Underhandlinger med den svenske Anfører Magnus Ören, lyftedes det Kongen og Oluf Arelsen at udstibe Tropperne. Visby blev opfordret, og da Øvrigheden eller Raadet undslog sig for Overgivelse, paa Grund af den nyelig til Carl Knudsen afslagne Trostabsæed, stormede den danske Hær, understøttet ved et Udfald fra Slottet, først de svenske Forstandøninger, og derefter Murene (d. 28de Jul.). Flere hundrede Borgere og svenske Krigsfolk faldt; og ikke faa af de danske Krigsfolk¹⁾. Byen kom i Brand, og Magnus Ören saae sig nødsaget til at overgive Landet ved en Capitulation, hvorefter han uopholdelig, med sine øvrige, paa Den adspredte Krigsfolk, skulde forlade denne. Magnus Ören havde den Skiebne, som han under disse Omstændigheder ikke let kunde undgaae, at bestyldes for Uærlighed og Forræderi mod Sverriges, eller Carl Knudsens Sag. (Jvf. Lagerbring. IV.

(hvorom intet nævnes) og af ham er ratificeret. Det har heller ikke været forsynet med Kongens Segl iblandt de øvrige.

¹⁾ Jahns Unionshist. S. 217. (hvor Reimer Kochs Krønike bl. X. er benyttet.) Lagerbrings Beretning, IV. 432—33 er i det Væsentlige den samme; men forstieilig i Blomstændigheder.

S. 434—36, og det her anførte Sted af den svenske Rimmfronike.) Denne svenske Historieforfatter har imidlertid ikke kiendt til Carl Knudsens egen Stadsfæstelse (dat. 24de Aug. 1449) paa den ved Magnus Gren og 9 andre svenske Herrer sluttede Foræning om Gotlands Overgivelse. (Jahn. S. 217. Anm. 2.) Magnus Grens Udsærd paa Gotland blev i det mindste derved rettfærdiggjort; og hans tidligere Omstændigheder og Flugt til Lübeck (Jahn. S. 485 flg.) ere os uvedkommende.

Paa denne Maade kom Gotland igien under dansk Herredømme (1449), og vedblev i dette Forhold næsten fulde 200 Aar. Dette er en Periode, som uden Tvivl endnu maatte kunne finde mangen Oplysning af Archiv-Documenter, og andre Brevstaber og utrykte Kilder. En interessant Episode i Dens Historie, ikke ulig Eric af Pommerns Occupation af Landet, var den tappre Søren Norbys Foretagende efter Christian den Andens Udsættelse og Flugt. Han havde paa den Tid Landet under sin Befaling; men afslod at overgive det, saavel til Kong Gustav i Sverrige, som til Frederik I. i Danmark, og udholdt i den Anledning otte Maanedes Beleiring i A. 1524 af en forenet svensk og lübecksk Krigsmagt, under Anførsel af Bernt von Mellen. Denne Feide endtes med, at Søren Norby (d. 15de Jun.) udstedte et Brev, hvori han tilbød at holde Bisborg Slot til Kong Frederiks Haand, og at han formaaede den svenske Hovedsmand til at ophæve Beleiringen og forlade Landet. Søren Norby, der ikke aflod at gjøre hans dødelige Fiender Lybækkerne og de Svenske al den Skade i Søen, som han var i Stand til, udholdt endnu et Angreb af de forstærkede Flaade i A. 1525, og overgav endelig i August Maaned s. A. Landet til Frederik I. imod at han fik Forsikkring om Solvitsborg Lehn paa Livstid¹⁾. Gotland blev derpaa vel paa nogen Tid overladt til Lybækkerne, som Erstatning for de paa Krigen anvendte Omkostninger; men allerede efter 2 Aars Forløb erholdt de i dets Sted Bornholm paa 50 Aar, og Gotland stod siden uafbrudt under dansk Befaling.

¹⁾ Hof. Hvitfeldt. II. S. 1270. N. dansk Mag. VI. 289. Ekdh. Christian II. Aktiv. III. 952—952.

mænd¹⁾, indtil Christian IV. i Freden til Brömsebo 1645 maatte afstaae denne D og mere til Sverrige. En sildigere dansk

¹⁾ Efterat Erik af Pommern havde overdraget Landet til Christian I., satte denne Konge Oluf Kxelsen Thott til Hovedsmand paa Visborg, og pantsatte ham hele Landets Indkomst for en stor Sum Penge (Strelow p. 214). Denne Hr. Oluf lod i sin Tid, som Strelow beretter, nedbryde alle de Slotte og Befæstninger, som endnu vare tilovers, fra Dronning Margrethes, den preussiske Ordens, og Kong Eriks Tid; „saa at man ikke havde meer end Muret igjen.“ Efter Oluf Kxelsens Død 1451, fik hans Broder Iver Kxelsen Befaling over Landet. Denne mærkværdige Adelsmand, som i 42 Aar raadede over Gotland, var gift med den svenske Rigsforstander Carl Knudsens Datter Magdalena; ligesom en 3die Broder af de mægtige „ni Kxelsønner“, Hr. Erik Kxelsen, havde Carl Knudsens Søster til Hustru. Iver Kxelsen (som 1460 begyndte at lade Visbys Mure og Taarne bygge og befæste langt stærkere, end tilforn) kom tilsidst ved sit Svogerskab, og vist ikke uden Grund, i nogen Mistro hos Kong Christian; og det endtes med, at Hr. Iver 1467 i et aabent Feide-Brev opfagde Kongen Huldskab og Trost, ligesom ogsaa hans Broder Hr. Erik Kxelsen i Sverrige holdt aabenbar med Sten Sture. Hr. Iver vægrede sig ogsaa ved, efter Opfordring, at overgive Visborg Slot og Men til Christian I. og blev i Besiddelse af Landet endnu mange Aar derefter. Men da Sten Sture kom til ham paa Gotland 1482, vilde Hr. Iver heller ikke tillade sin egen Svoger, hverken at komme ind i Visby, eller paa Slottet; endstøndt han modtog Forlehninger af ham i Finland. Fire eller fem Aar derefter blev Iver Kxelsen uenig med Sten Sture, der ikke havde holdt hvad han lovede, og tilbød sig nu at overantvorde Landet igjen til Kong Hans, som 1487 kom med en heel Flaade til Gotland, tog Men i Besiddelse og udstedte et Freds- og Beskiermelsesbrev for Hr. Iver, som endnu vedblev at vare Befalingsmand indtil 1490, da Kong Hans overgav Landet og Visbys Slot til den bekendte Jens Holgersen Ulfstand. (jvf. Hist. Tidsskr. I. S. 218.) Efter ham fulgte (1509) Lauritz Skinkel (Dansk Reg. II. 146.) og efter denne Søren Norby. Da han overgav Landet til Frederik I. 1525, satte først Henning Ahlesfelt, siden Poul Sehested til Lehnsmænd; hans Eftermand 1528 var Mikkel Sehested; siden fulgte 1530 Henrik Rosenkrantz til Bjørnsholm (d. 1537); 1538, Claus Rangkau og Christopher Stygge („i Slotsloven“); 1539 Ladislaw Bobisser; 1544 Eiler Hardenberg; 1551 Otto Rud; 1557 Christoffer Hvitfeldt; 1560 Jens Wille, „som holdt sig meget ypperlig i den svenske 7 Aars Feide, var from, retsindig og meget elsket af Almuen;“ 1571 Christoffer Walckendorff til Glorup (i hvis Tid Kong Frederik II.

Erobring af Landet ved Niels Juel 1678 bragte kun Landet Tab og Skade, uden at gavne Danmark. Det var ved denne Leilighed, at ogsaa det stærke Visborg, der i det 15de og 16de Aarhundrede havde kunnet trodse saa mange og alvorlige Beleiringer, blev ødelagt ved at sprænges af de Danske, da de igien opgav og forlod Landet efter en kort Besiddelse.

Under en saa omstiftende, urolig og i et langt Tidsrum uheldig Skiebne, hvis sørgelige Monumenter man i Visby's Ruiner har for Die, og under en giennem flere Aarhundreder vedvarende Indflydelse af fremmede Herrer og tydske Riobmænd, skulde man vel kunne forudsætte, at Gotlændernes nordiske Eiensdommelighed i Sprog og Sæder for største Deel havde tabt sig. Dog er dette, som vi erfare, ligesaa lidt Tilfælde her, som man paa Bornholm finder betydelige Spor, enten til Lübeckernes Besiddelse af Den, eller til dens ældgamle Forbindelse med Danmark. Ligesom man der endnu egentlig er mere Bornholmere, end Danske, saaledes synes det, som Befolkningen paa den større D egentlig er mere Gotlændere, end Svenske. Det er i Sproget, at de for Den og dens Indbyggere eien-

1572 bestilte den af Præstebøbet valgte M. Maur. Christensen Glad, Provst i Visby, til den første Biskop eller Superintendent paa Gotland, hvilket siden den Tid har udgjort et eget Stift.) 1576 Emmerik Raas; 1585 Mogens Gøye; 1587 Erik Rykke; 1591 Niels Wilde; 1595 Herman Juel, som høiligen berømmes. I hans Tid kom Christian IV. første Gang d. 26de April 1597 med stort Følge til Visborg, og seilede herfra til Øsel; (1624 d. 6te Sept. kom Kongen anden Gang til Gotland, „for Sager i Retsen at forhøre“.) 1607 d. 30te Dec. døde Herman Juel; hans Eftermand blev 1608 Brostrup Giedde. De senere Lehnsmænd vare: 1614 Ditlev Holk; „en from, gudfrygtig Mand, var Gothlands Fader, og alle deres, som paa Landet vare“; 1619 Christoffer Ulfeldt til Svendsstrup; „i hans Tid indfaldt den store Uenighed og Døds af Landsaaterne.“ 1625, Falk Rykke, „en from retsfindig Drøgheds-Mand, soarede alle vel, og vilde ikke have Foraring af Nogen;“ 1627 Jens Høeg; 1633 Holger Børge-son Rosenkrantz. — Vi lære bl. a. af denne Fortegnelse, at det er gaaet omtrent med de danske Adelsmænd, der sættes til Befalingsmænd over Gotland, som med danske Stiftamtmand paa Island. Dpholdet der har neppe synderligt behaget dem.

gotlisk Nationalitet fornemmelig komme til Syne; men den bestyrkes tillige ved adskillige særegne Træk i Sæder og Stifte hos en Folkestamme, der fra umindelige Tider, uden nogen Ind- eller Udvandring af Betydning har holdt sig isoleret paa sin D, som 14 Sømiles Afstand stiller fra Sverriges nærmeste Kyster.

Den hidtil næsten ubekendte Sprogart hos Almuen paa Gotland, vil man i det efterfølgende Udkast finde tilstrækkelig oplyst fra den grammaticalske Side, ved en indfødt, med Nordens ældre og nyere Tungemaal fortrolig Sprogkiender. Forfatteren, som oprindeligen havde opoffret sig til botaniske og medicinske Studier¹⁾, men under Tjenstgjøring paa et Hospital i Stockholm paadrog sig en Gigtvaghed, som, under en langvarig Sygdom, gav ham Anledning til at lægge sig efter den nordiske Philologie, har tillige i flere Aar samlet og udarbejdet en Ordbog over sin Fædrelands Sprog, som meget nær er færdig til Trykken, og, efter mit i Fjor erhvervede Kiendskab til dette Arbejde, vil blive den rigeste og vigtigste locale Dialect-Ordbog man hidtil eier fra noget enkelt Landskab i de nordiske Riger. Forfatterens grundige Kundskab i det islandiske Sprog og dets Grammatik vil sætte ham i Stand til at give Skriftet en betydeligt forøget linguistisk Værdi; og da hans Venkab for mig har sat mig i Stand til, giennem dette Tidskrift første Gang at meddele en Skildring af den mærkelige nu levende gotlandiske Dialect, i dens grammaticalske Former, har han endnu forøget dette Bidrags videnskabelige Interesse ved en kort ethnographisk Indledning, som imidlertid bør og maa betragtes allene med Hensyn til denne dens Bestemmelse — og, hvad vi vel tør haabe, som Prodrömus til et fuldstændigere topographisk-historisk Arbejde over Gotland fra Forfatterens Haand.

I det jeg, vidt fiernet fra Forfatterens Opholdssted, ikke har været i Stand til at raadsføre mig med ham under Oversættelsen af hans Haandskrift (hvilket saavel efter Tidskriftets Bedtægt, som efter Forfatterens eget Ønske, her overgives Læseren

¹⁾Han er Forfatter af en 1837 i to Disputationer udgiven „Synopsis Florae Gotlandicae,” hvori 760 Plantearter, og med Varieteterne 881 Værter, ere optagne; blandt hvilke af Cryptogamer dog kun Bregnernes Klasse er medtaget.

i dansk Dragt) maa jeg bemærke: at jeg overalt har gjort mig til Lov, noie og saa ordret som mueligt i den linguistiske Deel at følge den svenske Originals Udtryk; imedens jeg i den foregaaende korte Skizze af Landet og Folket har søgt, hvad der ingenlunde altid lader sig gjøre ved en mekanisk Copiering og ordret Omskrivning, at giengive Forfatterens Svensk i et godt og correct Dansk. — De af mig tilføiede Anmærkninger ere ved et Bogstavmærke adskilte fra Forfatterens egne.

Den 25de April 1843.

I. Om Den og dens Indbyggere.

Gotland er et af Sveriges mindste Landskaber; men dets Mærkværdighed kan i flere Henseender siges at staae i omvendt Forhold til dets Udstrækning. I ingen Landsegn af dette Rige finder man, i et saa lidet Omfang, saa meget, der fortjener Opmærksomhed; ja neppe findes det i langt større Landskaber. Den har, ved dens assondrede Beliggenhed, kunnet nyde en mere uforstyrret Udvikling af Folkstammens egen Natur, indenfor dennes særegne Kredse, uden alt for overvelende Paavirkning af fremmede Indflydelser; og saaledes har denne Udvikling kunnet skride frem paa en naturlig, med Folkets Charakter og Giendommelighed overensstemmende Maade. Gotland, kan man sige, har havt den Lykke, overhovedet at blive mindre bemærket, end de fleste andre svenske Egne; og kun sielden har, siden Vinnees og Langebeks Tid, en og anden ivrig Naturforsker eller Antiquar udstrakt sine Vandringer til den fjerne baltiske Ø. Ligesom man, især i det sydlige Europa, stundom endnu gjør sig underlige Forestillinger om hele Sverrige, dette „Vörnens Land“: saaledes kan man selv i det Indre af Landet tidt nok høre de mest forvendi og urigtige Begreber, yttrede om det lidet besøgte

svenske Ø-land. Hvad Folk i Almindelighed mest have i Tankerne, naar Taler er om denne Ø, er at der fra Gotland kommer Kalk, Roer¹⁾ og delicat Lammekød. De, som have bragt det noget videre i statistisk Kundskab, have maaskee ogsaa hørt det omtales som en Mærkværdighed, der undertiden finder Vej til Tidender og Dagblade, at forholdsvis de fleste Jordsund, der gøres i Sverrige, forekomme paa Gotland, og det særdeles af kufiske og angelsaxiske, endog romerske Mynter, hvilke der endnu, ihvormeget deraf endog i Tidens Løb er fundet og indsmeltet, hyppigen opgraves af Jorden. Men, er Gotland i det Hele endnu kun lidet bekendt, saa er der heller ikke gjort meget for at udbrede Kundskab om Landet, hverken i geographisk eller historisk Henseende. Det er i Særdeleshed paafaldende, at Ingen af Dens egne Sønner hidtil har anvendt Forskning og Flid paa at bearbejde Dens Historie efter vor Tids Fordringer, eller paa at levere et nogenlunde brugbart Arbejde over Gotlands Ethnographie og Topographie. Maaskee tør vi dog gøre os Haab om, at dette Savn inden alt for lang Tid vil blive afhjulpet. Imidlertid vil jeg, for at efterkomme den til mig stæete Opfordring, ledsage den hernæst følgende Skildring af Gotlands Sprogart, med nogle let udfældede Træk til Nutydning af Landets Skikkelse, Folkets Charakter og nationale Egenhed, saaledes som den især i vor nærværende Tid fremtræder.

Gotland er beliggende imellem den 57de og 58de Grad nordlig Brede²⁾, strækker sig 13 svenske Mil i Længden og 5 i den største Brede, samt indeholder, med Indbegreb af

¹⁾ "Gotlandsroer" en egen Art, bekendt i det øvre Sverrige, som i sin Art fortrinlig, men som nu begynder at blive sjældnere.

²⁾ Egentlig imellem 56° 54' og 40", og 57° 59' 50". Faareøen, det nordligste Sogn paa Gotland, er en egen Ø, med 7—800 Mennesker, adskilt fra Hovedlandet ved et Sund af $\frac{1}{2}$ svensk Mil (2200 Alen) Brede. — Hele Gotlands Folkemængde udgjorde 1830 omtrent 39,000 Mennesker.

nogle faa Smaaser, omtrent 27 svenske Quadratmiil (hvilke Størrelser her ere angivne i runde Tal.) Paa den hele Ø findes intet Tegn til Urformation eller Granitbjerg; som er det svenske Fastlands Hoved-Biergart. Paa denne Ø bestaaer derimod Landets hele Hovedmasse af fossile Levninger af Forverdenens Mollusker og andre Havdyr; og det hele øverste Jordleie hviler paa Enkrinit-Kalk af Overgangsformationen. Allene ved Landets sydlige Spids træder et mindre udstrakt Læie af Dolith-Kalk og Sandsteen synligt frem. Hele Landets Overflade er ikke desmindre overalt, endskjøndt temmelig tyndt, bestrøet med større og mindre Kullestene. — Kun to fremragende Landhøider af nogen Betydning nævnes: Thorsborg, omtrent midt paa Landets østre Kant, et Bierg af 183 Fods Høide, paa de tre Sider meget stejlt, med en jævn Slette ovenpaa, omtrent et Par tusinde Alen lang og bred; og Hoberg, som udgjør den yderste sydlige Odde af Gotland, 114 Fod over Havet, paa alle Sider meget stejlt, med adskillige naturlige Grotter, og bekendt over hele Sverrige af Folke-Eventyret om „Hobergsgubben.“

Dette Grundleie af Enkrinit-Kalk bestemmer Gotlands hele physiske Bestaafenhed. Denne Steenart danner i Almindelighed store, sammenhængende Yderflader, hvilket er Aarsag til at Øen udgjør en eneste, næsten uafbrudt Slette, og at meget faa Holme findes omkring dens Strande, ligesom den og derved fattes, hvad man i Sverige kalder en Skjærgaard. Dette sidste er igjen Aarsag til, at Kysterne selv ere nøgne og blottede for Skov, da de uafsladeligt ere udsatte for Havstormenes Voldsomhed. Længs med Øens vestre Kyst strækker sig en næsten uafbrudt Klippemuur, der reiser sig steilt og næsten lodret over den smalle og med Strandstene (klapporsten) bedækkede Kyst; det er ligesom om Landet med eet steg udsø over et colossalt, 120 til 140 Fod høit Trappetrin, for faa

meget snarere at kunne svale sig i de klare Bølger. Paa Oland findes en lignende Strandmuur, som man her, betydningsfuldt nok, kalder „Landborgen“; thi den beskytter virkelig det indre Land for Havstormenes rædsomme Anfald, i Særdeleshed om Foraaret og Efteraaret.

Siin Landets Grundvold under Dens Jordskorpe, Kalkbjerget, er overflodigen rig paa de største Sielbenheder for den om Forsteninger søgende Naturforsker. Man finder i denne Kalk forstenede Coraller og Conchylier af de fineste Former og den skønneste Tegning, der ere Vidner om et her for Mærtusinder siden forgaaet Dyrerige. Det er beundringsværdigt, hvorledes saa store og forgængelige Ting, som disse forstenede Levninger, saa vel have kunnet modstaae den voldsomme Jordomvæltning, der maa have foregaaet og ledsaget disse Skafdyrs Leiring i Kalken, for endnu at give os et Vidnesbyrd om at Naturens Skabningskraft var lige stor og rig for mange Mærtusinde siden, som den er det den Dag i Dag. Blandt alens lange spyddannede Orthoceratiter træffer man de nydeligste Sneglehusse (Sneckor) og forunderlige Trilobiter eller Palæoder, af mindre end en Fods Størrelse; ikke at glemme den langstilkede Zoophyt, Encrinites Gothlandicus L. med sin lilleformede Krone.

I det Indre af Landet hvælver sig den klareste Himmel over yndigt smilende Engsletter. Arndt siger i sin bekendte Reise igennem Sverrige, at hans tydske Die ligesaameget glædedes, som forundredes ved at skue de svenske Enges Farvepragt; men hvor i Sverrige finder man saa rigt velskende Blomsterenge, som paa Gotland? Hvor prydes de af saa hyppige, skyggende Lovtræer og af en saadan Mængde bladrige Buske med bløde Lovformer, svarende til hvad man i det sydligere Broderrige kalder „Underkov“? Vidtberøiste Botanikere have forlængesiden givet Svaret: ingensteds! —

Den Gotlandiske Floras Arts-Rigdom er bekendt. Af Orchidæernes pragtfulde og skønne Slægt findes vistnok nogle Arter ogsaa i det øvrige Sverrige; men kun sparsomt, og som botaniske Sjældenheder, adspredte hist og her paa Landets vidtstrakte Overflade. Men paa Gotland ere de ei allene indlandske, men saa almindelige og overflodige, at de kunne siges at give Engenes Udseende deres eiendommelige Charakter. Af Sveriges Orchidæer, omtrent 36 i Antal, trives 30 blandt de gotlandiske Enges Flor, og af de 6, som her savnes, ere 4 egentlige Fjeldvæxter, som tilhøre det høie Norden. Desuden findes her mange andre Plantearter, som man forgleves søger i det øvrige Sverrige; og Grunden hertil maa deels søges i Jordbundens, for en stor Deel ved dens Underlag af Kalkstien betingede Vækselhedsbetingelser; deels i det ved Havets Omgivning mildnede Klima. Vinnée udraaber, da han for hundrede Aar siden her fandt den smukke *Coronilla Emerus*: „Jeg vilde aldrig have troet, at denne Buskvært groede vild i Sverrige, om ogsaa 20 Botanikere havde sagt det, dersom jeg ikke selv havde seet den.“ Ja, Sommerne ere saa varme paa Gotland, og Vintrene overhovedet saa milde, at Valnødtreet (*Juglans regia* L.) ikke alene er almindeligt paa Den; men at her findes Stammer af dette Træ, som have opnaaet over to Alen i Diameter, og maaskee ikke i de tre nordiske Riger have deres Lige. Det sorte Morbærtree (*Morus nigra* L.) og Vinranken i Spalter, give næsten hvert Aar moden Frugt, endskøndt de ikke forsynes med nogen kunstig Vækselmæssighed om Vinteren — et Phænomen, som man ellers knap finder i det øvrige Sverrige, med Undtagelse af det saa meget sydligere Skaaene. I Sverrige har man, for Nyttens og Fordelens Skyld, for det meste bortryddet Træer og Buske af Engene, hvorved de vel give mere Hø, men tabe i den pittoreske Skønhed. Paa Gotland har derimod det Nyttige forenet sig med

det Skionne til at bevare Løvtræerne og de smaa paa Engene omspredte Lunde og Træer; thi de tiene her til at beskytte Græsværten mod Solens affviende Straaler, under de i Almindelighed regnsfattige Sommermaaneder.

Naar nu hertil lægges, at man paa Gotland ikke, som i det egentlige Sverrige, har den Skik, at sammenbygge Vondergaardene i store Bylag; men at Vonderne i det Sted elske at bygge hver for sig, med i det Høieste et Par eller tre nærmere Nabogaarde: saa indsees, at Landet herved maa faae et mere befolket og tættere bebygget Udseende. Almuens Huse ere ogsaa rummelige, og i Almindelighed byggede af Steen, (hvorved de skille sig fra Husene i det hele øvrige Sverrige) to Baaninger høje, og ofte forsynede med Tegltag, omgivne med rummelige Gaardspladser og velbyggede Ladegaarde, samt ofte med ret vakkre Kiøkkenhaver. Ved alt dette faaer hele Landet et i høj Grad venligt og triveligt Udseende; endskiøndt det vistnok ikke kan fremvise egentlig storartede og overraskende Naturskønheder, da det fattes egentlige Klipper, ligesom Søer og større Vanddrag. Selv om Bække og Dale kan der neppe være Tale paa Gotland, hvor hele Landet overhovedet kun er hævet 30 til 50 Alen over Havet; men hvor tillige Fordybningerne i den jævne Landflade ere saa ubetydelige i Omfang og Dybde, at her vel har dannet sig endeel Kær og Moser (Træsk), men hverken større Søer eller betydelige Aaer.

Visby er den eneste Stad paa Den. Denne „Havets Dronning“, som engang i forrige Tider udgjorde et saa mægtigt Led i den stolte Hanseatiske Kiæde, hvor Sang og Messer forudm tonede i 18 Kirker, og hvor man i det 13de Aarhundrede siges at have talt 12,000 mægtige Borgere indenfor Voldene, foruden ringere Haandværker, Kræmmere, Kvinder og Børn — der tæller man nu kun omtrent 4,000 Indbyggere; og Visby maa nøies med at regnes iblandt de svenske Stæder af

anden eller tredje Rang, i Stedet for at den i hine Dage nævnedes som den første. Ikke desmindre har den Levnings tilbage af sin gamle Pragt — men kun i Ruiner! — Peri er den dog saa udmærket, at man endnu frit kan sige: Visby har ikke sin Lige i Norden. Endnu ere de gamle Volde, eller Stadsmuren fra det 13de og 14de Aarhundrede, i temmelig god Behold, og viser tildeels endnu en Høide af 30 Fod. Ligeledes er den største Deel af dens 45 Taaer endnu tilovers, og endeel af dem under Tag, da de benyttedes til Magaziner, Haandværksboder og til Fængsel. Muren har ikke haft nogen Grav, men er bygget paa Klippegrund, og følger dens Ujævnheder fra Strandbredden paa den ene Kant, i en Halvcirkel rundt om Staden, til Strandbredden paa den modsatte Side. I Muren findes tre Porte; og der viser sig Spor til, at den i en senere Tid er bleven yderligere befæstet, deels ved Muurværk, som er opført indentil, deels ved at forhøje Jdermuren. I Byen finder man for en Deel de ældgamle, trange, uregelmæssige Gader, og den gamle Brolægning, med Fodveie af bredere, flade Stene. Husene ere endnu, som Linné beskriver dem 1743, „af tydsk Bygningsmaade, deels af Steen, deels af Bindingsværk og Træ, for det meste dog teglstakte; enkelte Huse saa gamle, at Murene vare sortebrune af Alder; mange af de Steenhuse, som endnu vare beboelige, havde den nederste Aaning hvælvet, hvilke hvælvede Bærelser sagdes fordem at have været Kiøbmændenes Pakboder.“ Men en stor Deel af disse gamle Huse ligge for længe siden i Gruus; og man seer nu mange Bindingsværkshuse og Træhytter i Staden, omgivne af Raalhaver, Kartoffel-Agre og Kornfæd; og midt i al denne Blanding af Fortidens Levnings og Nutidens Lævelighed reiser sig de mægtige Ruiner af saa mange Kirker, som engang vare Byens Stoltthed og endnu, tilligemed Stadsmuren, ere dens største Mærkvær-

digheder ¹⁾). Saaledes kunne vi forstaae det Indtryk, som Staden ogsaa gjorde paa Sverriges store Naturforsker, da han

¹⁾ Det kunde ikke høre til Forfatterens Niemed, i den korte, mere ethnographiske, end geographiske Indledning til en Sprogskildring af hans Fæde-~~nd~~, at indlade sig paa en Beskrivelse af Visbys, eller hele Landets arkitektoniske og antiquariske Mærkværdigheder; saa lidt som Oversfatteren er i Stand til at udfylde, hvad endel Læsere maaskee havde ønsket at forefinde; men dele maa han Forfatterens Beklagelse over, at Haa eller Ingen siden Linnee, for netop 100 Aar siden, have meddeelt en mere almindelig og tillige detailleret Skildring af Landet; og at Langebeks antiquariske Noticer (optagne 1753, og trykte i „Langebekiana“, udg. af Nyerup 1794) endnu, skøndt korte og ufuldstændige nok, høre til det bedste, man i antiquarisk Henseende har om Gotland. At et af Sverriges, baade i historisk og ethnographisk Henseende, interessanteste og mærkværdigste Landskaber, uagtet den svenske Litteraturs virkelige Rigdom paa topographiske Skrifter, endnu savner sin Historie og Beskrivelse: kan ikke andet end vække megen Forundring — Neppe vil dog Nogen i Sverrige være mere kaldet, end Forfatteren af det her meddelte Bidrag, til at afbjielpes dette Savn, hvortil vi ligesaa kraftigt opfordre ham, som vi af Hjertet ønske ham Sundhed, Kræfter og fornøden Understøttelse.

Med særdeles Hensyn til Visby, en af Nordens mindreværdigste Stæder, ikke uden historisk Charakterlighed med Bergen i Norge: da er det ikke mindre vist, at man endnu — uagtet en og anden sparsom Efterretning i Reisebeskrivelser — ganske savner en saadan Skildring af denne Stads høist mærkværdige Ruiner, som kunde give os en klar Anskuelse af deres Tilstand, Charakter og Beskaffenhed. Afstiklige herhen hørende, ret gode Bidrag, hvad det ydre Udseende angaaer, findes i den godmodigtpatriotiske og naturelskende Linnerhielms, i øvrigt noget monotone og trættende pittoreske Reiser i Sverrige (2 Deel. 1806. 14de Brev.) Hans Beskrivelser over Kirkenes Ruiner, skøndt affattede uden al Indsigt i Architekturens Historie, og de meddeelte, af Forf. raderede Tegninger, eller Skitser til saadanne, bestyrke dog, hvad man ellers veed, eller kan slutte sig til, om disse Kirkers Alder og Mærkværdighed for Scandinaviens Konsthistorie. En nyere engelsk Rejsende (*Sam. Laing's Tour in Sweden. Lond. 1839*), hvis Bog i øvrigt ikke staar meget over de sædvanlige engelske Fabrikvarer af dette Slags, har nogle Efterretninger om Visbys Kirker, som i det mindste ere stikede til end mere at spænde Opmærksomheden paa disse arkitektoniske Levninger, hvorefter uden Tvivl nogle høre til de ældste i Norden, som endnu ere

første Gang fra Havet vinede dens, selv i Ruiner, pragtfulde Skikkelse. Denne Stad — udtrykker Vinnee sig i sin eiendommelige, laconisk beskrivende Stil — syntes at fremstille for os en Model af selve Rom; saa mange, saa store og saa prægtige Kirker stode her overalt omkring i Staden, tagløse, af

til. Raings Beskrivelse over Hellig Kongs Kirken', der i Almindelighed antages for den ældste, her findes, stemmer nogenlunde overens med Linnerhielms, i øvrigt ikke meget oplysende Beskrivelse; og man ser i det mindste af Prospecten af Kirkens Indre hos den sidste, at den rundbuede Stil maaſkee vel kunde tilhøre det 12te Aarhundrede. Saaledes maa ogsaa Begges Beskrivelser over denne Kirke — en Octagon af ypperligt hugne Kvadersene, omtrent 100 Fod høi, 52 Fod i den største Diameter (Choret uberegnet), med Piller af fløien Marmor, og „deelt i to Etager“ (in two stories) med et for begge fælles Chor — give os Forestillingen om en meget usædvanlig Architektur. Her er nemlig slet ikke Tale om nogen Grypta; men om en Overkirke og en Underkirke, af hvilke den sidste, som sædvanligt, er lige med Jorden, den anden baaren af Underkirkens Hvælvinger og af de fire svære Piller, som fra Kirkens Grundvold naae op igennem Overkirken, og bære en treble hvælvst Etage ovenover denne. (Jof. Grundtegningerne i Wallins Gotl. Saml. I. S. 268. 69.) Af de øvrige Tempelruiner tillægges Raing „Sanct Drottens“ 3: Trefoldigheds-Kirke „en reen sarkist rundbuet Stil“; St. Nicolai Kirke derimod en „normannisk“ Stil med flonne Spidsbuer og høie Vinduer. At opregne disse og de øvrige Kirkers Bygningeaar (St. Laurentii, St. Michels, St. Olufs, som tillægges det 11te, St. Gertruds og St. Hans det 12te, St. Jørgens og St. Maria, den nærværende Sognkirke, det 13de Aarh.) nytter til Intet. Raing har udfærdiget dem efter Strelow, som anfører disse og en heel Deel Gotlandske Landsbykirkers Bygningstid, uden noget Slags Beviis. — Men selv de to anførte Forfatteres Beskrivelser, tilligemed de tarvelige Aftegninger hos Linnerhielm, ere nok for at overbevise os om Ruinernes Betydning; ligesom de Bisbyske Kirkers Mængde, Anseelighed og Konst i Architekturen afgive et stærkt Beviis paa den Vigtighed og Rigdom som Handelsstad, Bisby i en tidlig Periode (uden Tvivl allerede i det 12te og 13de Aarh.) havde naaet, og hvori den maaſkee har overgaaet enhver anden nordisk Søstad i den tidligere Middelalder. Men vi maa tilføie: det var vist nok ikke som en svensk Stad, men som Hansestad, og med en næsten uafhængig Forfatning, at Bisby havde sig til denne Stor.

III.

„Tiden og dens Skifter nedbrudte til Ruiner. Deres høie Mure af fast og huggen Steen, uden Tilfætning af Tegl, deres herlige Piller og konstrige Svælvinger, kaldte vore Tanker tilbage til Stadens Fortids Flor og Herlighed.“

Indbyggerne i Visby kalder Vinnee „gladfinde“, (gladlynte) belevne og humane. Sildigere Reisende have bekræftet hans Dom, og udstrakt Verømmelsen for Venlighed og Gæstfrihed til hele Landets Beboere. At i øvrigt den egentlige Landalmue paa denne betydelige og meget isolerede Ø ved endeel Egenheder adskiller sig fra de øvrige svenske Landstæders Beboere, vil man let kunne forestille sig. Mandfolkene ere overhovedet af høj Værd, raske, livlige, muntre og godmodige, af et aabent og ofte smukt Udseende; Qvinderne dele disse Egenheder, i en mildere Skikkelse, saaledes som man helst ser dem hos det andet Køn. Man træffer iblandt dem ofte ret indtagende Ansigter, stundom endog virkelige Skønheder, og næsten aldrig nogen ganske hæslig. En Egenhed, som udmærker begge Køn, er, at de overordentligt elske Leeg, Dands og Musik; herom vidner blandt andet deres mange eiendommelige og nationale Dandse (saakaldte Polskor), hvis Musik stundom udmærker sig ved meget egne Tøncarter. Hos Almuen ser man ligesaa ofte mørkt, som lyst Haar, og brune, som blaa Øine.

Det er en Egenhed ved Gotland, at der ikke, saaledes som Tilfældet er i Sverrigs sydlige og mellemste Landstæder, findes noget „Säteri“, med sit trykkende Tillæg af „Dagsværk“ (i Skaane Hovet), eller nogen egentlig Herregaard. Formentlig have Middelalderens Aristokrater, i den Periode da dette allene lod sig udføre, ikke kunnet overtale sig til at udflytte til denne fjerne, af det vilde Hav ombrusede Ø, saa langt borte fra det fornemme Livs Bequemmeligheder og forfinede Nydelsler. Den gotlandsk Almue er derfor ligesaa

frisindet, som gjæstfri, og taaler ikke let Evang eller Befalinger, der ikke gaae ud fra saadanne Grunde, som den tydeligt indseer; men med saadanne Grunde ere Folkene derimod lette nok at lede. Saaledes var ogsaa Gotland den første Provinds i vort Land, hvor man frivilligt antog den almindelige Værnepligt; og det under en meget tungere Form (om man vil kalde noget saadant tungt), end den, under hvilken hiin Skyldighed et Par Aar derefter blev almindelig antagen over hele Riget. I Stedet for nemlig at i det øvrige Sverrige enhver Karl er værnepligtig fra det 20de til det 25de Aar, under hvilken Tid han dog kun oves i Vaaben det første Aar: saa indtræder derimod denne Skyldighed her allerede med det fyldte 15de Aar, og det værnepligtige Mandskab oves derefter i Vaaben lige til det 30te Aar; siden ophøre de aarlige Vaabenovelses, men Værnepligten vedvarer endnu indtil det 50de Aar. Vel var det ønskeligt, at hele Skandinaviens Forsvar saaledes indrettedes; det vilde herved blive baade nationalt og tilstrækkeligt, og dog lidet kostbart. Gotland, med en Befolkning af 40,000 Mennesker, kan paa denne Maade stille et vaabenøvet Landeværn af over 7500 Mand (i Marken ¹).

¹) Den anførte engelske Rejsende har (S. 327—29) meddeelt nogle Bemærkninger i militair Henseende om Gotland, „which will some day be considered the most important political point in the north of Europe“, og om denne Dets Forsvarsbæsen, der ikke stemme overens med vor Forsatters, maaſkee noget for sanguinske Forhaabninger om Dens Sikkerhed og Vetryggelse ved et ikke ubetydeligt, og vi ville antage, vel øvet Landeværn; men som hverken understøttes ved faste Punkter, eller ved Landets naturlige Beskaffenhed — næsten overalt en overhovedet jævn Slette, uden giennemskåret Terrain; paa hele Den ikke en eneste Forstædning; og, hvad der forøger Faren, en let Tilgang til Landingspunkter, ingen Skjærgaard, ingen betydelig Hindring af lave og farlige Grunde, som bidrage saameget til at gjøre Bornholm til en naturlig Fæstning. Dens Historie synes ogsaa at bekræfte, at Indgange der have været lette, og Forsvaret ikke understøttet af naturligt Terrain. At Gotland, som Laing kalder „Nøglen til

Efter samme Forhold skulde hele Sverrige kunne byde over en Styrke af henved 600,000, og Norge af henved 200,000 Mand. I en Forsvarskrig, det eneste Slags Krig, som vel herefter vil kunne finde Sted i Skandinavien, tør man antage, at en saadan Vaabenmagt vilde være tilstrækkelig til at afvise ethvert Angreb.

Dette er dog en Gienstand, som ligger udenfor mit Formaal, og jeg vender tilbage til en modsat, af ganske fredelig og venlig Natur, og tillige national karakteristisk for det Landskab, her omtales; jeg mener den gotlandske Almues Lege og Forlystelser. Det er bekendt, at Digteren Eising, Gymnastikens Fader i Sverrige, havde sat sig det ideale Maal for sine ivrige og udholdende Bestræbelser for Gymnastikens Udbredelse, at kunne engang i Sverrige faae indført Folkelege i en stor Scala, og som et Slags Mellemting af det gamle Nordens kraftfulde Legemsøvelser og det classiske Grækenlands plastiske Skønhedsudvikling. Han var Poet, og det er derfor vel tilgiveligt, at han ved en saadan Idee ikke tog Hensyn til Virkelighedens Forhold og til dens Prosa. Det Slags Lege here nemlig netop til Nationernes Ungdomsalder; de kunne vistnok aldrig kaldes til Live igien hos et heelt Folk, hvor de engang ere uddøde; og allermindst i vor Tidsalder, da selv hos Almuen de hidtil endnu bevarede Reliquier af et umiddelbart Ungdomsliv og Naturliv i de fleste Lande med stærke Skridt nærme sig til at forsvinde. Det maatte imidlertid have glædet Eising, om han havde kiendt noget til, at hans smukke

den sianste og bothniste Bugt» kunde behøve en Fæstning, eller flere befæstede Havne: synes temmeligt indlysende; (Slito paa Besidsiden og Capelshavnen paa Østsiden, ere dybe nok i det mindste til Krigs-Dampskibe.) Men »the fortification of the neck of land on the Wetter lake (Fæstningen Carlssborg) seems to exhaust the defensive policy of the Swedish government:» mener den engelske Tourist.

poetiske Drøm havde Liv og en fra Fædrene nedarvet Virkelighed i et eneste, lidet Folkesamfund indenfor hans Fædrelands Grændser — paa det fjerne, for ham ubekjendte Gotland. Jeg veed ikke, om noget lignende skulde være at finde i Danmark eller Norge; men i Sverrige i det mindste er det ingensteds Tilfældet udenfor denne Ø. Jeg troer derfor en noget udførligere Beretning om de Gotlandske Folkelege ikke vil være uden Interesse.

Allerede fra de tidligste Drengæaar begynder man her at øve sig i alle slags Lege, som for det meste fordrer megen Færdighed og stor Kraft, dersom man deri skal opnaae nogen Fuldkommenhed. Det første Slags Leeg er et Voldtspil, kaldet Pærk. Ved alt Voldtspil paa Gotland slaas Voldten allene med Hænderne; hvortilmod man paa Sverriges Fastland hertil ikke bruger Hænderne, men det saakaldte Säll-träd, eller et Slags dertil indrettede Slagstokke. — Pærkspillet har sit Navn af den saakaldte Pærk ¹⁾ 1: en ved henlagte Stænger paa Marken dannet Firkant, af 3—3½ Alens Længde og 1½ Alens Brede. Leegen udføres saaledes: De Spillende dele sig i to Flokke, 3, 6, 7 eller 8 paa hver Side, Alt efter Pladsens Størrelse. Den duelligste Spiller i hver Flok tages altid til Pærk-Kår (1: Kår), og hans Forretning er „at staae i Pærk 1: ved Pærkens bageste Ende, for med kraftig Arm at kaste Voldten ud. Et Maal bestemmes 12—16 Stridt fra Pærkens For-Ende, hvorfra Voldten skal kastes eller stødes ind i Pærken; (dette Sted kaldes Ståilu, n. s. l. af ståilæ, at støde, hvoraf Staul, Stød.) Ved Lodkastning afgjøres, hvilken Flok der skal begynde, den, som er ude eller inde. Flokken, som er ude,

¹⁾ Dette Ord forekommer ogsaa i det Gott. *Fisk-pærk*, D. Fiskepark, Sv. Fisk-Sump, og bemærker, som det synes, overhovedet et i en vis Henseende aflængeet Rum; ligesom ogsaa det svenske *Park*, en indhegnet Lund eller Lykflod; Fr. parc.

stiller sig op, hift og her udenfor „Ståitu“; og en efter den anden prøver paa at slynge Voldten ind i Pærken. Ved ethvert Voldkast, (eller Sugg, Hagg, som her siges) der træffer ind i Pærken, uden at vedrøre Pærkstængerne, eller forud at have rørt Jorden, skal Pærk-Karlen forsøge med Haanden eller Foden at slaa Voldten udenfor Ståitu, enten i en stor Due udenom alle Modspillerne, eller „paa Trill“ (pa trill, trillende) imellem dem. Men længst ude ere ogsaa de bedste Modspillere opstillede, som, naar de see Leilighed dertil, enten kaste Voldten tilbage i Luften (uden Stød), eller ogsaa ved Hielp af det første Stød paa Marken (Sløder man to Gange, da har man tabt Net til at kaste Voldten.) Paa den Maade kan Voldten flyve flere Gange frem og tilbage imellem begge Flokke; thi man har Lov at slaa saalænge som Voldten kan gribes i Luften, eller efter det første Stød. Men dersom Voldten omsider standser paa noget Sted indenfor Ståitu (inom ståitu), da siges den Flok som er ude, at have „faaet Kås“ (hvilket Ord betyder en liden Dynge, Hob, Samling af noget smaat; efterdi man paa dette Sted sammenskraber en lille Hob af Vinde, Jord eller andet deslige, for at mærke Pletten. Slipper „Pærk-Karlen“ Voldten forbi sig i det første Slag, eller slaaes den siden af Modflokkens bag ved „Pærkens Bag-Stikke“, da siges sidstnævnte Flok at have faaet „Kås i Bag-Pærk“, hvilket er det fordeelsagligste. Efterat Enhver har slaaet sit „Kås-Sugg“, eller „slat pa Kås“, ombyttes Rollerne, og den Flok, som begyndte med at være ude, gaaer nu ind, for at forsvare sin Kås, hvis de have faaet nogen, eller for at forsvare selve Ståitu, da de siges at skulle „träckæ Ståitu.“ Den Flok, som nu kommer ud, skal gjøre sit Bedste for, under samme Vilkaar som ovenfor er angivet, først at slaa Voldten ind i Pærken, og siden atter at kunne slaa den af Modflokkens Pærk-Karl udkastede Voldt ind, og faae den

til at standse indenfor Modspillernes Kås. Lykkes dette, da regne de 10; i modsat Tilfælde faaer den anden Flok, som har forsvaret sin Kås, 10. Disse Slag, som gøres for at bekæmpe Modstandernes Kås, kaldtes „Ståit-Hagg“, eller „Kæul-Hagg“ (af n. s. f. *Kæulæ* 3: Omgang i Spil.) Efterat enhver paa den Maade har slaaet sit Kæul-Hagg, begynde de, ligesom Modflokken tilforn, at slaae sine „Kås-Hagg“, for i sin Orden at skaffe sig Kås, hvilken de atter, ved næste Ombytte, skulle forsvare mod den anden Floks Kæul-hagg; og saaledes gaaer det skiftevis, indtil begge Flokke have naaet Omgangen ud 3: vundet fire Gange. Regnemaaden er 10, 20, 30 eller „fuldt“, og 40 eller „vandet“. Et saadant Voldtslag, hvormed Voldten slaaes eller kastes med hoi Vue ind i Pærken, kaldes „oprigtigt Hugg“ (uppricktutt Hagg); hvorefter et Slag, som med stærk Fart næsten stryger langs Jorden, kaldes Plutt-Hugg (Plutt-Hagg) eller „snarst Hagg“ (af snarvar, Isl. *snarfr*, heftig, skarp.) Det første, som er lettere at slaae, er ogsaa lettere at møde; hvorefter de sidste snarere slaaer feil, men ogsaa fordrer den største Øvelse for at mødes. Under tiden kommer man forud overens om, især blandt mindre øvede Spillere, at man blot maa slaae „oprigtige Slag“, eller „spelæ uppricktutt“; det modsatte kaldes „at spille paa Putt“, eller frit Spil.

Pærkspillet (hvis omstændelige Beskrivelse jeg har anseet for passende og nødvendig, da man kun ved en saadan kan sammenligne det med det, andengsteds endnu eller tilforn brugelige Voldspil) fordrer stor Behændighed, Styrke, og et skarpt og sikkert Blik. Det er meget afholdt, og spilles om Sommeren næsten dagligen af alle Drengene, ligesom et andet Spil, der hedder at „kastæ Varpæ“. Det gaaer saaledes til, at man kaster en paa begge Sider flad, og saavidt mueligt cirkelrund Steen (*Varpæ*, n. s. f. af Isl. *varpa*, *T. werfen*, at kaste) frem

og tilbage imellem tvende udsatte Maal eller Mærker. For hver Gang Gen kommer Maalet nærmest, regner han een, og den Enkelte, eller den Flok, som først naaer til 12, har vundet. Varpens (*Varpu*, gen. sing.) Størrelse (3—5 Tommer i Diam.) og Tykkelse (1—2 Tomme), samt Afstandens Længde (16—21 Skridt) afpasses efter de Spillendes Alder og Styrke.

Begge disse Lege øves af de fuldvorne Bønder sønner (*Drängar*) i det mindste hver Søndag, paa Legepladsen, som fra Alvids Tid have havt denne Bestemmelse, og i Almindelighed ligge i Nærhed af Kirken. Men hver tredje, fjerde, eller femte Søndag — i det mindste 3 eller 4 Gange hver Sommer — foretages Kamp eller Kapplege (*Täulingslekar*) af en større og høitideligere Art. De kaldes *Våg*, neutr., og det tør maaskee være tvivlsomt, om dette Ord kommer af Isl. *vaga*, Sv. *våga*, at vove, hvilket paa Gotland hedder *tråistæ*, troste sig til; eller snarere af Isl. *Vig*, Strid; Drab; i Tidernes Løb formildet til: Stridsleg, Kampspil. — Anførerene ved disse Lege kaldes *Vågaræ*, eller *Vågarskæ*, naar det er en Kvinde. Fremgangsmaaden derved er følgende: Den Karl, som i disse Øvelser er den dygtigste og raskeste, udfordrer et vist Medparti til Kampspil (*Täulingslek*; Gotl. „*biaudar af pa våg*“), i Almindelighed en heel Uge før den berammede Stridsdag. Naar eet Sogns Ungdom staaer imod det andet, da siges Egen at være mellem *åut* og *innsoknes*; men holdes Egen imellem Byens egne Bønder sønner og de

¹⁾ Af n. s. *Våg* kommer *Våga*, v. n. *o*: beeltage i spabanne Kapplege; hvilket dog ogsaa bemærker at vøbbe; s. Ex. „*Ja vågar um ænn Dalar* (*o*: 8 Skill.) *att dån far Vunsten*“ (jeg vøbber om en Daler at du faaer Bindingen, eller det, der spilles om.) Saaledes kommer af det Isl. *Vig*, v. a. *vega* (ældre D. *veie*) at dræbe, slaae, stride.

leiede Tjenestekarle, da hedder det, at Egen gaaer imellem „Aigænæs“ og „Läigænæs“ (eiende og leiede.) Man kommer overeens om en Plads, samt i hvormange af de brugelige Folkelege man vil deeltage. Paa den bestemte Dag drage Unge og Gamle af begge Kion til Stedet. De Gamle og Qvinderne ere tilstede som Tilskuere, ikke uden den liveligste Deeltagelse; og snart høres der høie Bisfaldsraab, naar en eller anden nær Slægtning, eller Kærester gløder et heldigt Slag eller en dristig Bevægelse; snart meer eller mindre godmodig eller bitter Skiemt over den ubehændige, eller Opmuntringer til fornyede Anstrengelser. Det er et Liv, en Rørelse, en Eyst og Munterhed overalt, som river selv den ligegyldigste Tilskuers Deeltagelse med sig!

Foruden de omtalte Lege, Pærk og Varpæ, bruges der endnu en heel Deel andre, som fordre Kraft og Smidighed i en endnu højere Grad. I Almindelighed begyndes der med 1) Pærk. Derpaa følger, uden fastsat Orden: 2) „kastæ Varpæ“; 3) „renna i Kæmp“, løbe omfav; 4) „drægæ Hank“, Sv. „*draga handkasta*“, hvilket gaaer saaledes til, at to Personer sætte sig ned paa Marken, og begge tage fat i en kort, rund Stok, som de enten ved langsom Trækken søge at rykke fra hinanden, eller de stræbe ved stærkere Ryk at drage Modstanderen op fra Jorden. Formodentlig har man i en ældre Tid draget i en Ring af Loug eller Vidier; thi derpaa synes Ordet Hank (Jsl. *Haunk*, en sammenbunden Ring) at hentyde. Egen hedder ogsaa paa Jsl. at *draga Haunk*. 5) „drægæ Kroklingar“ (Sv. *draga Fingerkrok*), hvilket skeer over en Andens Skulder. 6) springæ lang-u (eller) haug-stikel“ o: springe i Længden, eller hoppe i Høiden over to i Jorden nedsatte tynde Kieppe, hvorover en tredje lægges (paa Jsl. er *stikla*, at hoppe, s. Gr. over et Vand fra een tør Steen til en anden; og deraf s. *Stikl*, Hoppen.) 7)

„störtæ stang“; i hvilken Leeg det gielder om, hvo der længst kan kaste (störtæ) en paa Skuldren hvilende 8—10 Alen lang og temmelig tyk Stang, eller ung Træstamme, med et Kast, eller i flere efter hverandre. Desuden bruges her endnn en Mængde andre, tildeels mindre gymnastiske Lege, som det vilde blive for vidløstigt at beskrive; og det saaledes, at de ikke alle leges paa en og samme Våg (eller ved det samme Møde); men 3, 4 eller 5 af dem, eftersom man forud kommer overeens derom.

Disse Kaplege, skiondt de naturligviis fortrinligen øves af det unge Mandfolk, ere dog ikke udelukkende indskrænkede til dette. Undertiden seer det ogsaa, at Sognets Piger (Pæikar, Sv. *sickor*) udfordre Karlene, ved hvilken Leilighed der da ikke er Spørgsmaal om andre Lege, end at drage Pant og løbe om Kap. I sidste Tilfælde gives Pigerne altid et vist Forspring, og Karlene have ogsaa i Almindelighed det Galanterie at lade dem vinde. — Ved de store Lege, eller „Våger“ udgiøre altid de samme Deeltagere paa et Parti en Flok, som vedbliver at holde sammen, alle de enkelte Lege igicnnem, og den Flok, som har vundet i de fleste Lege, erklæres for den Seirende. Den tabende Flok bliver da dem, som maa betale Spillemandene ved den paafølgende Dands, tilligemed nogen Fortæring.

Endnu udgiøre de her beskrevne Lege en uadskillelig Deel af den Gotlandske Almues nationale Skik og Charakter; endnu ere de her paa Landet virkelige, levende Folkeforlystelser, der af Unge og Gamle betragtes og elskes som saadanne. Allerede dette kan vidne om deres høie Alder; men endnu mere bestrykes denne derved, at flere af disse Lege's Benævnelser, som vi ovenfor have seet, kunne udledes, og næsten allene forklares af islandiske Ord; og vi see ogsaa af de gamle Sagaer, at for en Deel de samme Lege, undertiden med lignende Benævnelser,

have været brugelige i det gamle Norden¹⁾. De gotlandiske Lege maa saaledes antages i det mindste at være saa gamle, at de her allerede kiendtes og øvedes, da Oversflytningen skeete fra Norge til Island. Interessant vilde det være, at erfare, om lignende eller andre egentlige Folke-Gege endnu vides at være i Brug hos Almuen paa andre Punkter i de skandinaviske Riger;²⁾ og det navnlig og især saadanne, hvilke, som de ovenfor beskrevne, udfordre og bestaae i Legemsøvelser, og derved adskille

¹⁾ I de islandiske Sagaer omtales jævnlig adskillige af de paa Gotland brugelige Lege, som Mandfolk ved større og mindre Sammenkomster øvede; især er der hyppigen Tale om Brydeleg (Glima. jvf. bl. a. Finnbogess's Saga. Werlauffs Udg. C. 37. p. 326.) og Boldtspil (Knatt-leikr.) Begge beskrives udførligt efter de gamle Sagaer Kilder i S. Th. Thorlacii Excurs om de gamle Nordboers Lege, (Borealiæ Vett. Matrimonia, cum Romanor. institutis collata. 1785. p. 218. 224.) Ligeledes forekommer Kapløben, p. 233, og Rebbdragning (Reip-drattr, at „*laga haunk*“ og at „*draga reip*“ vid. einn.“ p. 213. 14.) Det sidste Slags Lege beskrives ogsaa nøiagtigen hos Caro. Ed. Steph. Lib. V. p. 78. L. XII. p. 224. At kunstige Brydelege (Glimu-List) endnu i det 18de Aarhundrede vare i Brug i enkelte Egne af Island, og undertiden udførtes af to Partier, kæmpende i Forcing mod hverandre, vide vi bl. a. af Dlassens og Paulsens Reise. I. S. 45, 46. 350.

III.

²⁾ Hvad Danmark angaaer, da er Boldtspil den eneste af de her omhandlede Lege, der endnu i det 19de Aarhundredes Begyndelse kunde siges at være, om ikke almindelig, saa dog temmelig udbredt og i Brug hos Almuen og hos Ungdommen i de mindre Kiøbstæder; skøndt den ikke øvedes paa den solenne og offentlige Maade, som endnu paa Gotland. Nu er denne gamle nordiske Folkeforlystelse og Legemsøvelse (der ogsaa i England, bl. a. i Suffolke, brugtes; s. *Moors Suffolk Words*. p. 63—66.) ubetvivlet temmelig nær ved at uddøe i vort Land; men de, som endnu 30—40 Aar tilbage i Tiden kunne mindes Sangboldtspillet og dets Regler (jvf. Dansk Dial. Lex. S. 313.), vilde for den største Deel gienkiende det i Parkspillet.

III.

fig fra andre, som oven ved Vintertid og i Snus (eller i Legstuerne.) ¹⁾).

Det er i øvrigt ikke blot i Leg og Forlystelse at det svagere Køn hos Folket paa Gotland tager Deel i det Stærkeres Idret. Da den største Deel af Den udgør Rysland, saa er ogsaa næsten hele Gotlands Almue Fiskere, et haardt og søvant Folkeslag. Men Fiskeriet er her af en langt alvorligere Art, end ved det svenske Fasilands Ryster; thi her

¹⁾ Det er bekendt, at man af det sidste Glaas Lege har havt og endnu har en betydelig Mængde i Brug i Sverrige. De mærkeligste blandt disse høre til den Glaase, hvori Legen er forenet med, eller for en stor Deel bestaaer i, Ringdands og andre dandsende Bevægelser, som fæe efter visse, dertil hørende Sange, med egne nationale Melodier. Endeel af disse Dandslege have tillige en meer eller mindre mimisk og dramatisk Charakter, hvorpaa Hr. J. C. Rydquist har gjort opmærksom i sin Skildring af Næse Folkelege, og deres „Dramatik på Naturlivets ståndpunkt.“ („Nordens äldsta Skådespel, archeologisk Afhandling.“ Ups. 1836. S. 78—89.) Forf. bemærker her bl. a. S. 86 den overhovedet „rene, elstvärldige og sådelige Charakter, som yttres sig i disse svenska Folkelege“, ved Siden af deres Friskhed, uden særdeles stor Livlighed eller Rigmom i Opfindelse og Situationer. — Langt fuldstændigere Begreb og Kundskab have vi faaet om disse Lege ved deres Udgivelse i 3die Deel af Hr. Bibliothekar N. J. Arwidson's „Svenska Forn-sånger.“ p. 163—366, hvor 101 „Sang=Lege“ beskrives og deres Melodier og tilhørende Sange (deelte i 3 Glaaser: 1ste: de Legende i een Rader; 2den: de Legende i to Rader; og 3die: de Legende i Ringdand) meddeles — Alt efter Optegning paa Stedet i de forskjellige Landskaber, hvor Legene bruges. En overraskende Rigmom paa naiv og indtagende Naturpoesie træder os i her i Møde, og for de national-svenske Folke-melodier er her aabnet en ny Kilde. Neppe feile vi dog ved at formode, at nogle af disse Dandslege, med deres Sange og Melodier ere optegnede i det sidste Stadium af deres levende Tilvarelse og Brug. Hertil kommer endnu et temmeligt Antal Pantelege (p. 367—400), med og uden Sang, og andre Julelege uden Sang (p. 417—55.) hvoraf endeel ogsaa kendes og have været Brug i Danmark; hvor imidlertid, som man veed, al national Giendommelighed, tilligemed Folkestil og Folkelystighed, synger paa sit sidste Vers.

findes ingen Skærgaard af Holme og Klippe, til Værn imod den ofte pludseligt reiste Storm. Fiskeriet maa derfor stee i aabent Hav, mangengang 3 til 4 Mill fra Land. Ogsaa paa disse vovelige Farter frygte de gotlandske Kvinder ikke for at ledsage deres Mænd, og at dele enhver Fare og Besværlighed med dem. Hustruen passer sin Plac, under Efteraarstormens vilde Veg, med et Mod og en Færdighed, som neppe give Mændenes noget efter, og med det samme religiøse Sind, hvormed hun ved andre Leiligheder i det trygge Hiem sørger for sit Huus og sine Børn. Ikke sjelden hænder det, at Fiskerne, uden Compas, naar de komme for langt ud paa Havet, ikke ere i Stand til at finde Veien tilbage med Vaaden. Deres eneste Haab er da, at blive optagne af et forbiiseilende Skib, og paa denne Maade at blive landsatte, enten paa Gotland, ved en anden svensk Kyst, eller ved Helsingør, hvorpaa Exemp-
ler ikke fattes; ligesom desværre heller ikke paa den uheldige Hændelse, at Fiskeren med Hustru og Vaad bliver et Rov for Volgerne.

Saameget der nu kan siges til Fordeel for Gotlands Almue, som en livelig, kraftig, modig og arbeidsom Folkerace, saa vil jeg dog ikke, at man skal sige, jeg havde malet den lille Table af idel Lys, uden Skygge; jeg vil ikke dølge, at Skyggen ligesaa lidt mangler her, som andensteds. Dog troer jeg, at den værste Ufsik, som man overhovedet maa tillægge Gotlændingerne, er den i sildigere Tider ogsaa her overhaandtagende Druktenstabslast. Man kan vist nok ikke sige, at de heri overgaar den svenske Almue i de øvrige Provindser; men hvad de have deraf, er dog allerede formeget. Den beklagelige Overdrivelse af Brændeviins Nydelse er ogsaa paa denne Ø, som paa Overriges Fastland, en Uvane, som først i det 19de Aarhundrede er opkommen eller har taget Overhaand med Tilladelsen af Huus-Brænderier paa Landet. Paa Gotland

har tillige Algerjordens Frugtbarhed og lave Sædpriser bidraget sit til at bringe Vonderne i Vane med, at ødelægge en betydelig Deel af deres avlede Kornvarer, paa en for Algerbrug, Sundhed og Moralitet lige fordærvelig Maade. — Det kan bemærkes, at i de senere Aar spores desuden flere opkommende Usvigelser fra Fædrenes gamle Sæder; saaledes har en temmelig stor Luxus i Klædebragt begyndt at udbrede sig, især blandt Qvindelønnen; og den befordres meget ved den lette Indførsel af alle slags tydske Kramvarer. Ikke desmindre har ingen af de to, hver paa sin Maade skadelige Nyheder hidtil havt den Virkning, at den almindelige Velstand er bleven kiendeligt formindsket. Der findes Ingen blandt Gotlands Indbyggere, som kunde kaldes ualmindelig rig; men de fleste have, som frie Jordelære, et godt eller taaleligt Udkomme, og meget faa Fattige findes paa Den.

Over hele Sverrige gienkiender man i Almindelighed Gotlændingen paa hans Dialect eller Sprogbrydning ("Brytning") i Udtalen. Denne er saa vedhængende, at selv de mest dannede Mænd, som i 20 eller 30 Aar have været borte fra Gotland, og som i øvrigt tale det rene Svensk, næsten aldrig fuldkommen kunne aflægge denne fra Hiemmet medbragte Egenhed. Man siger, at Gotlændingen "synger" i sin Tale; ja, at hans Dialect i Udtalen har Liighed med den Finske. Dette maatte dog vel kun være noget, der kan forekomme en mindre opmærksom og noiagtig Tilhører; da vi ellers dog ikke selv kunde synes, at en meget stor og afgjørende Forskiel finder Sted imellem vor og den Finske Dialect, og begges elendommelige Ordbetoning. Mig forekommer det (jeg siger forekommer, da jeg selv er Part i Sagen, og ikke kan domme med fuld Sikkerhed) som om den Finske Egenhed fornemmelig ligger deri, at dette Sprogs Tilstavelsesord ere de skarpeste Troshæer, som kunne tænkes. Den første Stavelse faaer nemlig i

Finnens Mund en saa skarp Tonevægt, eller saa at sige et saadant Tonestød, at den følgende herved næsten opsluges. Den Gotlandske Egenhed synes mig derimod at ligge deri, at den første Stavelse i saadanne Ord, som bør være Trochæer, vel bliver lang (dog uden alt skarpt Stød); men at den anden ikke bliver fuldkommen kort, saaledes at den kommer til at nærme sig den første temmelig i Toneholdet; skøndt den første dog altid er lidet længere, end den anden. Et svensk trochæisk Ord kommer saaledes, i en Gotlændings Mund, næsten til at nærme sig en Spondæe, eller et af tvende ulige Ord sammensat Tostavellesord; hvorimod Finnerne slaae over til Modsetningen heraf, og udtale et saaledes sammensat Ord som en virkelig Trochæe.

Allerede af det her nævnte Forhold med den Gotlandske, hos Indfødte rodfæstede Dialect kan man med Sikkerhed slutte sig til, at Tungemaalene paa Den selv maa have mange og skarpt fremtrædende Egenheder. Saaledes forholder det sig ogsaa. Sproget paa Gotland er uden Tvivl den haardeste og bredeste af alle Överriges Landskabsmaal, med sine altid haarde Consonanter og med sin karakteristiske Righed paa Diphthonger, hvori denne Mundart næsten overgaaer det Islandske, og nærmer sig til det Moeso-Gothiske. Men da det er en Retning, som næsten uden Undtagelse gaaer igennem alle nyere europæiske Sprog, at bortkaste Diphthonger og haarde Consonanter, med eet Ord, at blive blødere: hvoraf reiser det sig da, at den Gotlandske Mundart synes allene at være en Undtagelse herfra? Det lader sig vel tænke, at et gothisk Element kan have indbragt denne Bredhed og Haardhed i Lydsystemet under forhistoriske Tiders Løb, og noget saadant kan bidrage til at forklare Gotlandslovens bredere Sprogart i Sammenligning med vore øvrige svenske Landskabslove; men det er ikke allene nok til at forklare, hvorledes denne Egenhed

har kunnet vedligeholde sig lige ned til vore Dage, i en snart sagt uforandret (?) Form. Der faldt mig en Tanke ind, da jeg læste den sandhedselskende Sprogforsker N. M. Petersens Ord i „det danske Sprogs Historie“, p. 227. Han siger nemlig der, at da det danske Sprogs Tilbøielighed til Blødhed ikke allene lader sig forklare af Nabo sprogenes Indvirkning: saa turde nemlig en bidragende Aarsag ligge i „Folkets, især Almuens, undertrykte og forkuede Forsatning, under Middelalderens smaa Despoter og udsugende Aristokrater.“ Da nu, som vi ovenfor have omtalt, Gotland ved en heldig Tilstiftelse ganske og til enhver Tid har været befriet for disse, Friheden nedtrykkende Vilkaar, og da saaledes en fuldkommen modsat Tilstand her altid har fundet Sted: saa turde ogsaa Virkningen paa Sproget have været det modsatte af den, som Sproget i Danmark modtog. Gotland har vist nok ofte skiftet Overherre i Middelalderen, og snart været pantsat til den tydske Orden, snart med Vaabenmagt været erobret og atter indtaget af danske og svenske Konger; men Den har altid undgaaet den Ulykke, at blive bragt under Trældom af smaa Tyranner, boende i Landet selv.

Gotlandsmaalet er saaledes heel mærkeligt som Sprogmonument, og som et levende Beviis paa, hvorlænge det Gamle formaaer ved egen Kraft at holde sig i Live, naar det kan være befriet for fremmede og voldsomme udvortes Indvirkninger. Læserne ville da med Velvillie og Overbærenhed modtage efterfølgende Udkast til en Skildring af dette Tungemaal's særegne Former, ved en endnu uøvet Haand.

II. Almindelige Bemærkninger over Sproget.

Gotlandsmaalet har, ved denne Des fra Fastlandet fiernede Veligheden, og fordi den i en Række af senere Aarhund-

dreder har været saa sparsomt besøgt, saavel af Indflyttere, som af Reisende, paa en mærkelig Maade og meget længe, ja lige til vore Dage, bevaret særdeles i Dine faldende Egenheder. Disse have ikke allene deres Grund, ligesom deres Mærkværdighed, deri, at et Oldtidsprog her har vedligeholdt temmelig friske og ublandede Levninger; men ogsaa deri, at det gamle Sprog, som disse Øboere havde at bevare, har dannet sig af meget ulige Bestanddele. Det Gotlandske Sprog viser de tydeligste Spor, saavel af skandinavisk, som af germanisk Oprindelse; ja, ogsaa dette Tungemaal synes at vidne om, at Den i en fiern Fortid har været ligesom en Overgangsbro for Indvandringerne til Sverriges Fastland, i det mindste til den sydlige Deel af dette Land. Allerede Fornander omtaler jo, at Gotther (siden bekiendte hos Romerne under Navn af Moesogotther) i lang Tid havde deres Sæde ved Østersøens Kyster, omtrent i Weichsel-Landet, eller i Nærheden af denne Flods Munding. Vi finde endvidere, at Sverriges søndre Deel, allerede tidligere end den Indvandring, som Sagnhistorien knytter til Odin og Aserne, var befolket af Góther (Gother, Jsl. Gautar); hvilken Deel af Landet efter denne Folkstamme fik Navnet Gau-þiód eller Gaut-þiód (ligesom en mere nordlig Deel eller Mellem-Sverrige, kaldtes Sui-þiód, efter Svearne, Svíarne, Romernes *Suiones*.) Om disse medder Tacitus, at de vare rige paa Fartøier; og der er Grund til at antage, at Gotterne ikke vare det mindre, som Kystboere ved det Baltiske Havs Sønderstrand. Det bliver saaledes endvidere ganske naturligt og sandsynligt at tænke sig: at disse Østersø-Gotther, ved at seile over dette Hav ere indvandrede i Sverrige, og have bosat sig, under Navn af Gautar, i det efter dem benævnedes Gaut-þiód eller *Göta-land*; ligesom at de paa denne Seilads have i Den Gotland fundet et Hvildepunkt. Men da denne Ø er et godt og

frugtbart Land, er intet rimeligere, end at Nogle af Stammen paa dette Vandringstog ere blevne tilbage paa Den; og at dens nærværende Indbyggere, kun lidet blandede med sildigere overflyttede Skandinaver, nedstamme fra den gamle, gothiske Indvandring¹⁾. Herom vidner ikke allene de Navne, som Folket paa Den fra de ældste Tider, saa langt Sagnet og

¹⁾ Det fortæner vel at bemærkes, som en af Egenhederne ved Gotlands historisk-monumentale Charakter, og til Bekræftelse af Slægtskabet imellem denne Døds Befolkning og de gothiske Folkestammer, at man (i Følge Hr. J. Worsaae's Beretning, som i 1842 besøgte Den) lige saa lidet der, som i Smaaland, Østergotland eller de mere nordlige svenske Provindser, finder Spor til Nordens ældste, steenbyggede Grave eller Gravkamre, med Fund af Steenredskaber i samme (hvilke derimod, som bekendt, træffes i en vis Strækning af Västergotland). Paa Gotland bestaae derimod de gamle Gravminde fra Hedenold sædvanligen af opbyggede Haandstene, som enten staa i sig selv, eller høist ubetydeligt ere blandede med Muld, og danne en liden Høi, af 1 eller 2 Alens Høide. Ofte ere disse Grave omgivne med en eller flere Kredse af ikke betydelige Stene; og de indeholde aldrig større Steenkamre, men undertiden ganske lave Steenklister. Af de for Norge og det nordlige Sverrige eiendommelige „Steenrør“ 3: Høie, opførte allene af store Stene, gives der ogsaa adskillige paa Gotland. Disse ere sædvanligen af samme Størrelse, som vore danske Jordhøie; men enkelte gjøre en mærkelig Undtagelse herfra. Ved Bro, i Nærheden af Vißby, ligger saaledes et Steenrør, som er 10—11 Alen høit, og foroven har en Bredde af ikke mindre end 40 Skridt, hvoraf man kan forestille sig, hvilken uhyre Mængde af Steen her ere sammenhobede. Denne Høi har endog givet Oprindelse til det almindelige Mundheld paa Den: „saa tyk, eller bred, som Bro Steenkummel“. Ogsaa med Hensyn til Indholdet ere de Gotlandske Høie modsatte de Danske. Medens der nemlig hos os opgraves Sager fra de to særegne Perioder, som man har kaldet Steen- og Kobber-Alderen, findes der paa Gotland næsten uden Undtagelse Sager fra Jern-Alderen, ja hyppigst fra dennes senere Tid. De øvrige, overordentlig talrige og betydelige Jordfund af Sølvsager, af romerske, kufiske, angelsaksiske og ældre tydske Mynter, som her opgraves, synes ogsaa at bestyrke, at det navnlig var henimod Hedenstidens Slutning at Gotland vandt Betydning som et Middepunkt for Scandinaviens Handel med Orienten og det nordlige Europa. M.

Mindet naaer, har givet sig selv og sit Land¹⁾; men ogsaa, og det i endnu højere Grad, Overeensstemmelsen imellem det hele Vocal-System, men i Særdeleshed Diphthong-Bygningen, saaledes som den er i det nuværende Tungemaal og i Gotlands-Lovens Sprog, hvilken Eiighed har vedligeholdt sig næsten uforandret fra Tiden, da denne Lov blev nedskrevet (formodentlig i det 13de Aarhundrede) og til den Dag i Dag. Diphthongbygningen er unegtelig, saavet i Gotlandsloven, som i det nuværende Sprog mere gothisk, end skandinaviske; heraf ogsaa lader efter min Formening, Eiighederne med det nuværende Høitidske, sig snarest forklare, da hiin Overeensstemmelse er glennemgribende og strækker sig til Grundlyd i Tungemaal; og da man vel med Føie antager det Gothiske (eller Sproget i Ulfilas Bibeloversættelse) for den ældste høitidske Sprogform.

Efter hiin gothiske Overflytning har uden Tvivl i lang Tid en temmelig levende Samfærdsel fundet Sted imellem de Gotlandske Gutar og deres Stammefrænder, Göteriget's Gautar; thi alt som de Sidstes Sprog meer og mere blandede sig med de senere indvandrede Sviars Tungemaal (hvoraf saaledes efterhaanden det længe for Norden fælles Sprog, bekendt under Navn af Norræna mál, Dönsk Tungu, Íslandsk, Gammel Nordisk, m. m. dannede sig), synes Gotlandsmaalet længe at have nogenlunde fulgt med hiin Sprogudvikling; dog saaledes, at det altid bevarede en stærkere gothisk (o: moeso-

¹⁾ Gotlands-Loven (Guta-Lag, Göta-Lag) kender ingen andre Benævnelser, end *Gutar* og *Gutland*; og aldeles paa samme Maade udtales endnu disse Ord af Møboerne selv. Man ved derhverten af *Gottland* eller *Gottlendinger*; og det synes saaledes, at deres egen Stemme heri burde følges, da Folkets Benævnelse var ikke mindre end 6 til 700 Aars beviistlig Færd for sig. (Ogsaa den danske Benævnelse *Gutland*, som en blødere Overgangsform af *Gutland*, taler herfor.)

gothisk) Brydning. Dette viser sig tydeligt i Guta-Lag eller Gotlandsloven, der upaatvivlelig overhovedet kan siges at være affattet i den Sprogart, som dengang var almindelig i Skandinavien; men dog i saa høj Grad ligner det nuværende Folkesprog paa Gotland, og derhos i enkelte Træk og Egenheder røber et saa kiendeligt Slægtskab med den gamle gothiske Sprogcharakter, at jeg ikke troer at vove for meget ved at antage: At Gotlandsmaalet, eller Talesproget paa denne Ø, allerede da hiin Lov blev nedskrevet, havde en bredere Vokal- og Diphthongsbygning, end Sproget, selv i det gothiske Skandinavien (man sammenligne f. Ex. Sproget i Östgöta- og Vestgöta-Loven med Gotlandsloven); samt at Sproget i den sidstnævnte Lov paa det nærmeste, om ikke ganske fuldkomment, bærer Præget og Charakteren af den Dialect, som taltes paa Den i det trettende Aarhundrede. — Af de mangfoldige Exempler, som kunde fremstille Ord- og Formligheden imellem det ældre og nuværende Gotlandske Sprog, og detses Vokal- og Diphthongs-System, vil jeg kun vælge nogle saa Ord af det sidste, (G.) som nærmest falde mig ind, og ved at anføre de tilsvarende Former i Gotlandsloven (G. L.), i det Gothiske hos Alf拉斯 (Goth.) og Jælandske (Jæl.) bestyrke, hvad jeg har yttret om Slægtskabet med disse Sprog. Saaledes f. Ex.

Ag, (G.) et Slags grovt og stivt Nøsegræs, som bruges til Tag. (*Schoenus maritimus* L.) *Agh* (G. L.) men ellers ikke i nogen anden Sprogart.

aukæ, (G.) at øge, forøge; *auka* (G. L. og Jæl.) aukan, (Goth.)

dailæ, (G.) at dele; *daila* (G. L.) *dailjan* (Goth.); *deila* (Jæl.)

daim, (G.) Dat. og Abl. Pl., dem. *haim* (G. L. og Goth.) *heim* (Jæl.)

dauðar, m. *daud*, f. *dytt*, *datt*, n. (G.) død, dødt. *dauþr*, m. *datt*, n. (G. L.); *dauþs* (Goth.); *dauðr*, (Jæl.)

- diaupar*, (G.) adj. m. dyb; *diaupt* (G. L.) diups (Goth.)
 Heraf: *Diauplaik* (G.) Dybde; diupleikr, (Isl.)
fallæ, (G.) Impf. *fiællt*, *fallt*, *falde*, *faldt*. *falla*, *fiell* (Isl.)
fallen, *fiel* (L.)
fastar, (G.) ugildet; *fastar* Uxæ, en Tyr. «*fastr Uxi*», d. f.
 (G. L.)
haggæ, Impf. *hiægg*, (G.) hugge, huggede. *hagga* (G. L.)
höggva, *hió* (Isl.) hauen, hieb (L.)
haldæ, Impf. *hiællt* (G.) holde, holdt. *halda*; Impf. Pl. *hieldu*,
 (G. L.) *hallda*, *hielt* (Isl.) halten, hielt. (L.)
kumbæ, præ. *kumbar*; Impf. endnu ofte *quam* (G.) at komme;
cuma, *cumbr*, *quam* (G. L.) quiman, quam (Goth.) kom-
 men, kam. (L.)
Knai-bård, (G.) Kneistål; Kniborþ (G. L.) Ogsaa G. *Knæi-*
snald. (Jvf. det. L. Schnalle, Spænde.)
laupæ, (G.) løbe; *laupa* (G. L.) hlaupan (Goth.) *hlaupa* (Isl.)
Lauk, (G.) Løn. Laun (G. L. og Isl.) Launs (Goth.)
laus, (G.) løs. Ligeledes i G. L. og Isl.
Letæ, f. i best. Form *Letu*, (G.) den venstre Haand; Hleidu-
 mei, (Goth.) (Jvf. Lat. *læva*; Eng. *left*.) Savnes i
 øvrigt i de skandinaviske Sprog.
Saud, (G.) en Brønd; *Saup* (G. L.) Ellers ikke i nogen an-
 den nordisk Sprogart; om det ikke er det samme Ord, som
 i Skibesproget forekommer i *Pompe-Sod*, *sentina navis*;
 hvilket er rimeligt nok, da man ogsaa i det Middelsøitids-
 ke har *Sot*.
Sinn, (G.) Gang, Omgang (men kun i Sammensætn. *ann-sinn*,
trid-sinn.) *Sinþ* (Goth.) *Sinn* (G. L. og Isl.) Goth.
anþamma sinþa; *þrim-sinþa*: anden, tredje Gang.)
sinkæ, (G.) Impf. *sank*, *synke*, *sant*. (G. L. *Sank*.) *Sigg-*
qvan, *saggqu*; læs: *siukvan*, *sanku*. (Goth.)
Skauræ, *Skuræ*, sem. en flad Skovl, eller Spade. *Skauro*,
 (Goth.)
Smaiteæ, Impf. *smaite*, (G.) at stryge paa, smøre paa; *smaitan*,
gesmaite. (Goth.) I danske Dialecter: *smide*, at stryge, smøre
 paa; *smitte*, at farve. *Molbechs Dial. Lex.* p. 523. 524.

stæigæ, Jmpf. *staiç*; stige. (Sv. *stiga*, *steg*.) Goth. *staigan*, *staig*. Jsl. *stiga*, *steig*.

Stinkæ, Jmpf. *stank*. (G.) at fare pludseligt affted med ilende Fart. *stingua* (G. L.) Goth. *stiggqvan*, *staggqw* (l. *stinguan*, *stanku*.) Jvf. *stinke*, springe pludseligt op af Skræk. Mølbechs Dial. Lex. S. 553.

sværva af, (G.) at tørre af, stryge af; *swirban*, (Goth.) *sverfa*, at file bort, (Jsl.) hvor man seer Oprindelsen til Ordet *sværva*, (Dreie paa et Dreierlad, m. v.) i ældre Dansk *sværve*, *sværre*; hvilket ogsaa paa Gotland hedder *svärsva* eller *sværsva*.

Trodar, n. (G.) Giærdsel, Giærdestænger. Tropr (G. L.) Jsl. Tröd, og pl. Tradir, Indhegning, Gierdesgaard.

tulæ, (G.) at taale; *pula* (G. L.) *pulan*, (Goth.)

Vængæ, (G.) Hynde, Pude; *Wengi* (G. L.) *Waggarja*, læs *Vangarja*; Goth. (jvf. det T. Wange.)

Dette turde alt være nok for at vise, hvormegen Lighed der findes imellem det nuværende Gotlandsmaal og det Sprog, hvori Gotlandsloven er affattet — en Overensstemmelse, som ei kunde have fundet Sted, dersom Loven ikke var skreven i den Mundart, som den Tid taltes paa Den, og som saa længe og i saa betydelig en Grad har modstaaet Tidens Indvirkning. Ligeledes kunne disse Prøver tiene til at vise den Lighed, som findes imellem begge gotlandske, i Tiden saa vidt adskilte Sprogformer paa den ene Side, og det gothiske og islandske Sprog paa den anden; ja hine kunne paa en Maade næsten siges at udgiøre et Overgangsled imellem de to sidste.

Endnu et tredie mærkeligt Resultat, som man kan udlede af Sammenligningen imellem det ny-gotlandske Sprog og de to nydnævnte gamle Idiommer, er, at det synes i høj Grad at bestyrke deres Mening, som antage: at det gammelnordiske Sprog, Norræna, eller det Islandske, har, f. Ex. i Snorre Sturlesens Tid, paa det nærmeste været udtalt saaledes som vi finde det skrevet, saavel i de gamle

Sprogmonumenter, som paa Runestenene, og tildeels i Landskabslovene. Dette strider vel aldeles imod den grundlærde Rasks Anskuelse, som unegtelig synes at være støttet paa stærke Beviser, hentede fra den nyere islandske, svenske og danske Udtale; men den modsatte Mening er heller ikke uden kraftige Grunde, som kunne bygges paa den Continuitet, der finder Sted imellem den gothiske og den nye høitydske Skrivemaade. Betragter man derhos, hvorledes det endnu levende Folkesprog i et ægte skandinavisst Landskab, Gotland, kan fremvise den tydeligste og mest afgjorte Nedstammelse fra Gotlandslovens Sprog, og at det saaledes ligesom er den Sprogform, der sammenknytter Gothisk og Islandsk: saa kunde nogen Tvivl om den fulde Anvendelighed af den nyere islandske Udtale paa det Gammel-Islandsk vel være at undskylde. Unegtelig er dette hele Spørgsmaal af stor Interesse for den nordiske Sprogforskning, og det vilde være særdeles lønnende, derpaa at anvende en udførligere Undersøgelse. Men deels kan en saadan ikke her finde sit Sted; deels vilde dertil udfordres en sammenlignende lingvistisk Behandling af Gotlands-Loven, hvortil en mere kritisk Udgave af denne Lov, end Hadorphs eller Schildners ¹⁾, vil være nødvendig.

Efter hvin Tidssalder, som Gotlandsloven tilhører, var Den underkastet en meget afværgende Stiebne. Visby, allerede tidligere en gammel, anseelig Stad, som man af dens ældre Kirker kan slutte) blev en betydelig Hansestad, og her-

¹⁾ Den sidste Udgave (*Guta-Lagh*, das ist der Insel Gotthland altes Rechsbuch, in der Ursprache und einer altdeutschen Uebersetzung herausgegeben, mit einer neudeutschen Uebersetz. nebst Anmerkungen versehen von R. Schildner." Greifsw. 1818) har unegtelig i det af Udgiveren Tilfoiede betydelige Fortrin for Hadorphs; men har ikke havt anden Text at følge, end den af Hadorph meddeelte.

ved indtraadte megen Forbindelse med Tydskland. Nogle plattyske Ord og Bendinger ere uden Tvivl i denne Periode indkomne i Sproget; ligesom hiin Forbindelse vel ogsaa har bidraget noget til at vedligeholde den ældre gothiske-germaniske Charakter, som endnu er saa kiendelig i Dens Dialect. Længere hen kom Gotland under Danmark; og vi seile maaskee ikke ved at antage, at denne Omstændighed har bidraget til at oplive eller bevare en stor Deel islandske eller gammelnordiske Ord, som endnu fandtes hos de Danske, men allerede da vare bortdøde i det svenske Tungemaal. Maaskee er ogsaa Vocalen *a*, i Ordnes Endelser og andensheds, først i den Periode gaaet over til *æ*, (?) hvorved den temmelig nærmer sig det danske *e*, skiondt med en noget bredere Eyd. En stor Deel egentlig danske Ord og Talemaader have Gotlænderne mueligen ogsaa fra den Tid beholdt; endsskiondt man dog i disse Tilfælde altid nøie maa undersøge og adskille, hvad der kan være ældre og oprindeligt i Tungemaal, og dog fælleds med det Danske, fra det, der saaledes kan betragtes som et nyere tilkommet Sprogstof¹⁾. Overhovedet

¹⁾ Dette er vistnok saa meget mere nødvendigt, som man i de fleste Lande, og navnlig i betydelig Grad i Danmark, kan overbevise om, hvor forskjellig Almuen's Taleprog og hele Sprogdannelse har været fra Skriftsproget; og hvorledes hiin giennem Archundreders Række kan holde sig fri og fiernet fra fremmede Elementer, som de bannede Clæfers Taleprog giennem Skriftsproget, og paa andre Maader, tilegne sig. Sammenligne vi Landalmuens Sprog i Danmark med Skriftsproget, da finde vi hos det første en høist forskjellig lexikalisk Charakter; af den store Mængde Ord af tydsk Afstammelse og Dannelse, som vort Skriftsprog har modtaget og tilegnet sig i de sidste 100 Aar, kiender Almuen saaledes i sit Taleprog næsten ingen; og den har derimod i dette bevaret en stor Mængde danske Ord og Talemaader, som Skriftsprogets Brug efterhaanden har tabt, eller ladet blive forældede. Betragtningen af Folkesprogets Beskaffenhed kan heller ei andet, end betydeligt indskrænke og modificere Anvendelsen af politiske Forhold paa Sprogcharakteren i et Land (ovenfor S. 210); hvorimod de physiske og locale Indvirkninger ingensinde maa oversees eller undervurderes. M.

kan bemærkes, at Virkningen af den danske Besiddelse af Den for det meste indskrænkede sig til, at en dansk Hovedsmand, med hans Hofmænd og Svende, opholdt sig paa Visborg; selv Dens Præster vare som oftest indfødte.

III. Grundtræk af den Gotlandske Sproglære.

Det ny-gotlandske Sprog har aldrig tilforn været fremstillet i Skriftform, i det mindste ikke paa nogen selvstændig og rationell Maade. Det første, der maatte sørges for, var saaledes at fastsætte en Orthographie for denne Sprogart. Jeg har længe været tvivlsraadig, om jeg deri blot skulde tage Hensyn til det, som virkelig er, d. v. s. som høres i Sproget, og udelukke saavel Alt hvad Ordene's Ætymologie og Slægtskab fordrer, som ogsaa Analogien med den svenske Skrivebrug (og saaledes f. Ex. skrive *vad*, *quid*, *vällva*, *hvælve*, *volvere*, o. s. v.) eller om jeg, saa meget som mueligt, skulde lempe mig efter den sidstnævnte Brug. I det mindste indtil videre har jeg valgt den sidste Vej, skiondt den første vist nok har sine Fordele. Jeg er imidlertid nødsaget til undertiden at blive incoherent, f. Ex. i Brugen af den dobbelte Consonant for at tilfænde give den foregaaende Vocals Korthed; thi meget ofte have de gotlandske Ord en lang Vocal, hvor de svenske have en kort, og tværtimod. Saaledes svarer det gotl. Skūt (D. Skudd) til det Sv. Skått; G. Lūt til Sv. Lott (D. Lodd); G. Lūp til Sv. Låpp (D. Løb); blāt til Sv. blāt (D. blaåt); men tværtimod G. smāl til Sv. smål (D. smalt). En bestemt og consequent Accentuering, og en meget nøagtig Rettskrivning, ville derfor være uundgaaeligt nødvendig i en Ordbog over Gotlandsmaalet.

§. 1. Den gotlandske Sprogart har alle de svenske Bogstaver, og disses tilsvarende oprindelige Lyd, med Undtagelse af *u*, der udtales mere dybt og nærmer sig det svenske

o (f. Gr. i *Sól*) og saaledes næsten stemmer overeens med det tydske u eller franske ou; ligesaa har det Gottl. o en noget bredere Lyd, end det svenske. e forekommer aldrig kort, som i Sv. *sett*, *lemna*, men allene langt, som i Sv. *klén*, *sén*, (D. *seen*); hvorfor jeg i gottlandske Ord altid med e mener denne lange Lyd, og altid skriver æ, for at udtrykke denne Lyd, som i det Svenske (f. Gr. *men*, *den*, og ligesaa i Dansk) undertiden betegnes ved e. — Ligesaa forholder det sig med o og å. Det første forekommer i Gottl. aldrig kort som i de Sv. Ord *ond*, *Blomma*; Gottl. *önd*, *blöma*; men altid langt, som i Röt; ei heller modtager det nogensinde det hollandske (uppsvenska) Lydstifte til ö (som i *Kol*, *carbo*), å forekommer derimod baade langt og kort. Lyden ö skiller sig, baade i det Sv. og D. i to væsentlig forskjellige Lyd, nemlig o og ö; den første forekommer, ligesom i det Sv. (og D.) allene lang; men den sidste, ö, baade lang og kort. — Paa Diphthonger er Gotlandsmaalet meget rigt. Det har ikke mindre end 6, hvoraf fire udlyde paa i, nemlig *ai*, *äi*, *æi* og *öi*; og to paa u, nemlig *au* og *æu*, hvilken sidste ei maa udtales som det T. *äu* eller *eu*, men som det finske *æu*. Desuden har man endnu tvende Triphthonger, nemlig *iau* og *iæu*. Baade de første og de sidste ere naturligvis altid lange. Regner man hertil de 10 Vocallyd (de 7 snart lange, snart korte: a, i, u, y, å, æ, ö, og de 3 altid lange e, o, ø) udgjøre de ikke mindre end 18; og saaledes er vel den gotlandske Sprogart en af de vocalrigeste i Norden og i Europa. For det finske Sprog maa den dog vige, da dette tæller 8 Vocaleer og 16 Diphthonger.

Consonanterne ere de samme som i det Svenske, og deres Udtale i det Hele overeensstemmende med dettes; dog gives heri følgende væsentlige Undtagelser: *g* og *k* udtales altid, og det med deres egen haarde og naturlige Lyd, foran

hvilken som helst haard eller blød Vocal. Saaledes gaaer g aldrig som i det Svenske over til j foran e, i, y, å, ø eller ö. Man udtaler saaledes ikke jenom, jilva, jynna, jäss, jök, jöra; men genom, gifva, gynna, Gäss, Gök, göra. Heller ikke bortfalder, som i Sverrige G foran i; men begge Eyd høres tydeligt, som i det Danske. Man hører i Udtalen paa Gotland Gjausæ, en vis Fugl (Larus); gjån, en Nar; giorde, o. s. v., ikke jausæ, jån, jorde. — Eigesaa forholder det sig med k, som overalt beholder sin egentlige Eyd, der udtales ligesaa stærkt og tydeligt foran e, i, y, æ, ø og ö, som foran a, o, u og å, og gaaer saaledes aldrig over til tj, som i det Svenske; ligeledes forenet med s til sk, beholder det sin rette, oprindelige Eyd. Gotlænderne siger ikke Schën, schina, schy, schæra, schön, men (med den rette danske k-Eyd) Skën, skina, sky, skön; ogsaa har ki eller kj, skj og Stj deres oprindelige Eyd. Man hører ikke, som i Sverrige Tjortel, schuta, schorta, Schærna, men: Kiortel, skiuta, Skiorta, Stierna. — Med eet Ord, Udtalen af g og k er overhovedet liig den Danske, og har ei alle de besynderlige Undtagelser, som den svenske Udtale medfører. G og k faaer heller ei foran visse Consonanter den bløde Bilyd af i eller j, som i nyere Jølandsk, og stundom i Dansk. Gæst, hospes og fiær, carus, udtales ikke saaledes paa Gotland, men ganske som det skrives, eller, om man vil udtrykke den haarde Udtale ved en Aspiration, som Ghæst, khær. — L foran i høres tydeligt; man udtaler Lius eller Ljus, ikke som i Sverrige Juus (o: Eys); men h foran i eller j, og foran v, er stumt ligesom i Svensk og Dansk. — F, i Slutningen af en Stavelse, lyder som v, ligesom i Svensk; nk har ligeledes samme Eyd, som i det Svenske, eller udtales med stærkt udlydende k (f. Ex. tænka lyder som tænnk-ka); derimod er Udtalen af ng i det Gotlandske deri noget forskellig fra den svenske, at det er ganske analogt med Udtalen af

nk. Det udlydende g høres haardt og skarpt; man udtaler paa Gotland trång-ga (trange) unng-ga (unge), Sæנג-gen (Sengen); ikke, som i Sverrige trång-a, unng-a, Sæng-en. — Naar gn hører til een og samme Stavelse, lyder det som ng, ligesom i Svensk. (Ugn, en Døn, udtales Ung-n, ikke Uggn; Mangnus, ikke Magnus). Hører derimod g til den første, og n til den anden Grundstavelse, da høres enhver af dem særskilt, hvilket ei er Tilfældet i det Svenske; f. Gr. Gotl. *signa*, (D. *segne*; Sv. *digna* ned. v. inchoat, af *siga*, synke), som paa Svensk lyder sing-na; ligesaa G. *twagnæ* (begynde at blive tvættet, eller rensset ved Udblødning; v. inchoat, af *twa* 2: toe, tvætte), som udtales *twag-na*, men sikkert skulde lyde *twanng-na*, dersom det fandtes i Sverrige; hvilket man seer af et analogt Ord i den Wermlandiske Dialect: *tagna* (begynde at tie, blive taus; Jsl. *pagna*), hvilket ogsaa der udtales *tanng-na*. En Undtagelse er dog, at ogsaa paa Gotland, ligesom i Sverrige, udtales *rälsigna* som vælsing-na.

§ 2. Substantivernes Bøining. Dersom man i det Gotlandiske Sprog vil tage Endelsen i Rom. pl. til Norm for Declinationerne, saaledes som i den svenske Grammatik, da faaer man kun to. Den første, med Plur. paa *ar*, der svarer til de svenske Fleertalsformer paa *or*, *ar*, *er*, samt næsten alle Neutra paa *en* eller *n*; og saaledes indbefatter alle Masculina, Fem. og endel Neutra. Den anden Declination med Plur. liig Sing. indbefatter derimod næsten alle Neutra af een Stavelse, og svarer saaledes omtrent til den 5te Decl. i det Svenske. — Men en Inddelingsgrund, som kan være den rette i eet Sprog, er det derfor ikke i et andet, om end aldrig saa nær beslægtet. Det gotlandiske Tungemaal's egne Beskaffenhed frembyder i dette Tilfælde en anden og mere naturlig Delingsgrund for Etymologen, hvilken tillige er meget strengere

og mere useilbar, end den, som gælder i det Svenske. I Følge heraf antager jeg Artiklen, eller Slutningsendelsen i den definitive Form, til Grund for Inddelingen af de gotlandske Declinationer, og disse blive paa den Maade fire. 1., med den defin. Endelse paa en, (og i nogle Tilfælde paa n), hvilke indbefatter alle Substantiver af Funktion. 2., med den def. Endelse paa u. 3., med den def. Endelse paa i, hvilke tvende Declinationer indbefatte alle Substantiver af Funktion; og 4. med den defin. Endelse paa æ, som indbefatter alle Neutra. Disse Endelser ere saa sikre, og Undtagelserne saa faa, at man, for saa vidt man kender et Ords Genus, ved Hjælp af et Par simple Regler, strax kan sige dets defin. Endelse i Sing.; og tvertimod, kender man blot denne Endelse, saa veed man med det samme saa vel Ordets Genus, som dets indefin. Endelse i Singularis.

1ste Declination har den defin. Endelse i Sing. paa en, undertiden paa n, hvorledes endog Ordet i den ubestemte Form endes; Plur. endes i begge Former paa ar. Saaledes: Nom. en Sårk, en Dreng; Genit. en Sårks; med den bestemte Endelse: Sårk-en, Sårk-ens. Plur. defin. og indef. Sårk-ar, Sårk-ars. — Paa samme Maade boles f. Gr. Bækar-en, et Bæger; Håbb-en, en Hob, Dynge; Håbbæ-n, en liden Dynge; Lugæ-n, Lue; Pænn-en, en Pen; Drog-en, Skarn, Gødning (Ang. Sar. droge) m. fl. Egeledes høre hertil adskillige Ord med Lydsfiste i Plur. f. Gr. Far, Fader; def. Far-en, Pl. Fædar; Bror-en, Broder, Pl. Bröidar; Fot-en, Fod, Pl. Fötar; Brand-en, Brand, Pl. Brännadar; Bonda-n, Pl. Böindar; m. fl.

2den Declination: Hertil høre alle de Femininer, som i Nom. Sing. i den ubestemte Form endes paa æ (efter Raft den 3die Decl. i Isl.) hvilket i den bestemte Form forvandles til u. I Plur. endes baade den best. og ubestemte Form

paa *ar*, og i Gen. Sing. og Plur. lægges et *s* til, paa samme Maade, som i første Decl., f. Ex. Rogæ, en Roe; Gen. Roges; def. Rogu, Rog-us; Pl. best. og ubestemt: Rogar, Rogars. Paa samme Maade declineres f. Ex. Bruskæ, def. Brusku, Brussen; Blaikæ—Blaiku, det stille Vand; Båttæ—Båttu, Baaden; Pæræ—Pæru, Pæren; Jitæ—Jitu, Ødet, Jøden for Kreaturer, o. s. v.

3de Declination, faaer i den def. Form i Nom. Sing. Endelsen *i* lagt til Ordet; Plur. baade bestemt og ubestemt endes paa *ar*; Gen. Sing. og Plur. faaer *s*. Hertil høre alle øvrige Femininer uden Undtagelse, hvad enten de i den ubest. Form endes paa en Consonant, paa en Diphthong, eller anden Vocal, end *a*. Denne Decl. svarer for en Deel til Nafns 7de og 8de Decl. i det Islandsk; og efter den høies f. Ex. Jård — defin. Jårdi, Jorden; Källing—Källingi, Kællingen; Dröigsel—Dröigsi, Drøgheden; Nyt—Nyti, Nødsden; Gait—Gaiti, Geden; Åi—åi-ji, Øen; Fræu—Fræui, Fruen; E—Eji, eller Æi—Æi-ji, Gimmerlam, Sun-Faar (Goth. *Aiwi*; Ang. S. *Eowu*; Eng. *Ewe*; Isl. *á*, pl. *ar*); o. s. v. Nogle Ord med Lydstifte i Plur. høre ligeledes til denne Klasse; f. Ex. Hand—Handi, Pl. Hænder, Haand; Stang—Stangi; Pl. Stængar, Stang (Sv. *Stång*); Spang—Spangi, Pl. Spængar, Spange, Spænde; Bok—Boki; Pl. Bökar, Bog; Nat—Nati, Natten; Pl. Netar, m. fl. — Det eneste af alle mask. og feminine Substantiver, som udmærker den bestemte Form i Pl. fra den ubestemte er Ko—Koi, Køen; det har i Pl. Kör, men med best. Art. Korna, Køerne. (Isl. *Ku* (*Kyr*) def. *Kuin* (*Kyr-in*), Pl. *Kyr*, def. *Kyrnar*;) derimod har So—Soi, Søen, den regelrette Plur. So-ar. (Isl. *Syr*, *Syr-in*; Pl. *Sýr*, *Syr-nar*).

4de Declination indbefatter alle Neutra uden Undtagelse, hvilke i den defin. Form faae i Sing. Endelsen *æ*.

De adskilles bedst i to Afdelinger, som vel kunde fortjene, hver at regnes for en særskilt Declination.

a) indbefatter næsten alle Neutra af een Stavelse. Disse have i den ubestemte Form Plur. lig Sing., men faae i den bestemte Form i Sing. Endelsen —æ, og i Plur. —i. Foruden de fleste Neutra paa een Stavelse, høre hertil nogle faa Fostavelsesord, som i den ubestemte Form endes paa en Consonant, en Diphthong, eller en anden Vocal end æ (undtagen Ordet Fæ). Denne Afdeling af 1ste Decl. svarer til en Deel af Rast's 4de islandske; ligesom Endelsen æ i Sing. svarer tydeligen til —et i det Svenske og Danske. Som Exempler kan nævnes: Bân, Barn; def. Ban-æ, Gen. Ban-es; Pl. Ban (Börn, Sv. Plur. *Barn*) def. Bani (Börnene) Ban-is (Börnenes); Gân-Ganæ (Fissegarnet), Pl. Gân, Gani (Garnene); Lamb-Lambæ, Lammet; Lambi, Lammene; Naut, Nautæ, Rødet, Dværgshovedet; Pl. Naut, Nauti; og saaledes videre: Frâi, Frø; Hâi, Hø; Bo (Boæ, Boi) Bo, Stensted; Snê, Sned, Kneb; Bulldar, Bulder; Balldar, Snaf, Prat, Svalder; Autar, Sindelag (de tre sidste ud. Plur., ligesom ogsaa Bassel, overdreven Omsorg for noget; Væsen, Uvæsen, Støi; Maddel, Haandterren af noget blødt) o. s. fr.

b) Den anden Afdeling indbefatter alle Fostavelses-Neutra, som i den ubestemte Form endes paa æ. De faae i den bestemte Form intet nyt æ; men forblive uforandrede. I Plur. endes de, ligesom de 3 første Declinationer, paa ar, baade indef. og def., og svare saaledes mod en Deel af den 4de Decl. i den isl. Grammatik. Saaledes f. Gr. Vitnæ, Vidne; Gen. Vitnes; Plur. Vitnar, Vitnars (baade indef. og def.); Æpplæ, Æble, Æpplar; Bræidæ, (en Brede, Samling af noget udbredt); Snöiræ, en Snøre; Bâistæ, en Bøste, Flekkebøste (Isl. *Vilkina Saga: Baysti*); Hudæ (paa Faarven

Haudæ) en høj Biergskint eller Odde (Isl. *Höfði*); Håf-vædæ, Hoved; Hanuklæ, en Bante (Haaud-Klæde) o s. fr.

De tvende Ord Augæ, Die og Airæ, Dre, gjøre herfra en mærkelig Undtagelse, og have, saavidt deres indskrænkede Voining strækker sig, temmelig nær vedligeholdt den islandske eller gammelnordiske Form. De høre, tilligemed et ganske lidet Antal andre, til Rast's 1ste Declination, og deres Voiningsform er denne: Sing. best. og ubestemt: Augæ (Isl. *Auga* og *Augat*); Plur. best. og ubestemt: Augu (Isl. *Augu*; def. *Augun*). Gen. Sing. og Plur. lægger, som sædvanligt, s til. — Eigesaa: Airæ (Isl. *Eyra*, def. *Eýrat*), Plur. best. og ubest. Airu (Isl. *Eyru*; best. *Eyrun*). Af den gamle Gen Plur. (Isl. *Augna*, *Eyrna*) findes ogsaa endnu Spor i sammensatte Ord, f. Gr. Augnæ-ræng, Fem. Dienvraa, Dienfrig (Isl. *Augna krökr*); Augnæ-bröin, Dienbryn; Airnæ-værk, Dreværk; m. fl.

Af det ovenanførte vil det tillige være klart, at det i Almindelighed er umueligt at afgjøre, til hvilket Køn saadanne Substantiver i det Gotlandske høre, som allene forekomme i Plur., f. Gr. Sopar, Feiesfarn, Bannar, Skjendsord, Utaf, m. fl.

§ 3. Artikelen i det Gotlandske er i Mask. ænn, en; Fem. æ, (ogsaa a eller i) en; Neutr. ætt eller æ, et. (Ænn Sun, en Søn); æ Pæikæ (ogsaa: a Pæikæ, i Pæikæ) en Pige (Sv. *Flicka*); æ Bån eller ætt Bån, et Varn. — Noisagtigen stilles Artikelen fra Talordene ain, og i Neutr. siges her aldrig æ, men altid ætt. (æ Pæikæ, en Pige; ain Pæikæ, *una puella*). „Dæ skedæ ænn Haust (Mask.) att æ (a) pæikæ (Fem.) qvam ti uss mæ æ (ætt) ratt Hucklæ (Neutr.) pa haudæ, u nar sam dæ Pæikæ haddæ sætt si bi dæ Bårdæ, så svaimdæ ha: aldri glåimer ja dænn hausten!” (Det stecte en Høst, at en Pige kom til os, med et rødt Hovedklæde paa Hovedet; og naar som den Pige havde sat sig ved det Bord,

· saa daanede hun; aldrig glemmer jeg den Høst!) Adjectivernes Artikel er i Masc. Sing. daenn (Gotl. Lov: *Pann*); Fem. dæ (Gotl. Lov: *Pan*, *Pa*), Neutr. dæ (Gotl. Lov *Pat*). Plur. i alle tre Kion (som i Dansk og Svensk) di, de.

§ 4. Adjectivernes tre Kion adskilles og tagttages endnu temmelig nøie ved ulige Endelser, i det mindste af ældre Bønderfolk, som ikke ved Skolegang ere blevne forsvenskede. Disse tre Kionsendelser stemme for det meste overeens med de tilsvarende islandske; men finder dog allene Sted for den positive Grad. Saaledes give disse Undtagelser Anledning til at inddele Adjectiverne i 5 Slags:

1. De Adjectiver, som i Funktionnet have Endelsen ar, i Funktionnet derimod ingen (det vil sige, beholde Rodordet uforandret); men i Neutrum have i, eller dt, som er gaaet over til tt, og den sidste Endelse undertiden ledsaget af Vocal- eller Diphthong-Forandring, eller af Vocalens Overgang fra lang til kort; s. Ex. raudar, Masc. rød; Fem. raud; Neutr. rytt ell. ratt; blautar, blød, blytt ell. blatt; faitar, fait, fatt ell. satt, fed; braidar, braid, britt, bred; haitar, hait, hitt (hatt), hed; latar, lat, latt, lad; rå-ar, rå, ratt, raa, (Isl. *hrár*, *hrá*, *hrátt*); vaidar, vaid, vitt (væit) vidd; hvaiter, hvait, hvit; söitar, söit, söit (sytt), sød; nöiar, nöi, nöit, ny; haugar, haug, haugt, høi; bla-ar, bla, blåt, blaa; godar (goar), god (go), gutt; god; mæktugar (mæktu'ar), mæktug (mæktu), mæktugtt (mæktu'tt), mægtig; lyckli'ar, lyckli', lyckli'tt, lyffelig, o. s. v. Det kan i Almindelighed bemærkes, at de Adj. som svare til de svenske paa -ig, have sædvanligen den ældre Form paa -ug ell. -ugar, (Isl. *ugr* og *ottr*); dog forekomme nogle paa -igar; men g-Eyden høres som oftest ikke i Udtalens Høist¹).

¹) Det g, hvorpaa saamange Adjectiver ende, opsluges sædvanligen i den gotlandiske Udtale (ligesom flere Steder i Søerige), saaledes at

2. De Adjectiver, som i Maf. have Endelsen *ar*, og i Fem. og Neutr. er lige, eller savne forandret Endelse; f. Ex. Maf. svartar, Fem. og Neutr. svart, sort; tråttar, f. og n. trått, træt; daistar, f. og n. daist, mat; töistar, töist, tyft; letar, lét, let; teter, tét, tæt; retar, rét, ret, o. s. v. — Vel. begynder den maffuline Endelse (*ar*) hos begge disse Slags Adjectiver nu efterhaanden at tabe sig; men en ret Bonde siger dog endnu den Dag idag langt oftere ænn *raudar* Hæst, (en rød Hest), end han siger ænn *raud* Hæst, endstøndt ogsaa dette slundom høres. Derimod siger han aldrig a *raudar* Håpæ (en rød Hoppe), men altid: a *raud* Håpæ; ligesom han i Neutr. altid siger æ eller ætt *ratt* (rytt) Russ o: en rød Hest (Hingst eller Hoppe, „Hæstskreatur“).

3. De Adjectiver, som i Maf. have *en*, (læs ænn), fem. *i*, og Neutr. *æ*; og som svare til de Isl. paa *inn*, *in* og *it* (*inn*, *inn*, *int*). Disse Rionsendelser ere mere constante, og tagttages overalt hos Almuen meget nøie; f. Ex. læiten, liden; (Moesog. *leitils*) F. læiti, n. læitæ (med best. Endelse, den lille hedder dænn, dæ' læitæ); briden, vreden, F. bridi, n. bridæ; vaxen, vaxi, vaxæ, voren, groet; og saaledes lunken; gappsen, forbluffet; snoen, snoet; poen, opsvulmet; tungboen, tungt flædt, (Isl. *þungbuinn*); tyckmycken, pirrelig, let til at blive stødt eller vred (Isl. *þyckinmikill*); uppöisken, oppustet; blaiknen, blegnet; og fl. (Hertil høre næsten alle passivse Participier, baade de, som i det Sv. endes paa *en*, og mange af dem, som endes paa *ad* og *t*; f. Ex. Sv. *piskad*, Gotl. pæisken; Sv. *smetad*, Gotl. smaiten¹⁾);

man kun hører den foregaaende Vocal, eller de to Vocaler, som den skalde adskille; f. Ex. *blodu'*, *blodu'ar*, *blodu'tt*, blodig; storlitt, storligen, o. s. v.

¹⁾ Gotländerne adskille i Udtalen bestemt dette Participium *smaiten*, (*smetad* o: *smuurt*, *paasmuurt*) ved en Nuancering i Tonevægten fra *smaiten*,

So. *snäst*, G. *snäsen*, (irettesat, o. s. v.). En Undtagelse fra ovenanførte Regel ere ingen, ingu, ingæ, og annen, annu, annæ; samt Pron. *dissen*, *denne*, *dissu*, *dissæ*; hvilte saaledes have Endelsen u i Fem. I øvrigt frembyder denne Klasse af Adjektiver i dens Bøjningsformer en smuk Analogie imellem dens 3 Kjønsendelser (—en, —i, —æ) og den bestemte Slutningsartikkel i Substantivernes fire Declinationer; da der altid bruges den Kjønnets udmærkende Endelse i Adjektiverne, som Substantivet fordrer; ligesom ogsaa disse Adjektivers Kjønsendelser altid ere constante, og med dem ikke omgaaes skiftesløst, som med Endelsen *ar* i 1ste og anden Klasse.

4. De Adjektiver, som fattes forandret Endelse, og ere lige i Måst. og Fem., men have i i Neutrum, ligesom i det Svenske; f. Gr. *vackar*, m. og f. *smuk*, *vaffer*; n. *vackart*; *sagar*, *sagart*, *smuk*, *fager* (bruges kun om Veirliget); *dunkar*, *dunkart*, Gt. Sax. *dunkar*; (Isl. *döckr*) *dunkel*; *stabar*, *stabart*, *stadig*; *likur*, *likurt*, *lecker*; *gambel*, *gambelt*, *gammel*; *ausel*, *usel*; *ænkelt*, *enkelt*; *magar*, *mager*, *bittar*, *bitter*, *nipur*, *hurtig*. Neppe gives der flere af denne Klasse, end de her opregnede¹⁾.

den bestemte Form af Smait. So. *Smet*, (det som paasmøres, Smørelse); ligesom man i So. adskiller *slagen*, Partic. af *slå*, fra *Slagen*, den best. Form af *Slag*; eller *Åbo*, en Bebyggelse, Beboer, fra *Åbo* (Staden i Finland). Vilde man for Diet betegne denne sine Forskiel, maatte det vel være ved Accenten, f. Gr. *småiten*, *slågen*, (Particip.), men *Småiten*, *Slågen*, (Subst.)

¹⁾ Det kan bemærkes, at disse Adjektiver endnu i Mitten af det forrige Aarh. havde ulige Endelse for alle 3 Køn, ligesom i det Islandske, skiondt paa en anden Maade; nemlig dannende den femin. Endelse paa u. Dette sees af en meget tarvelig Gotlandsk Sproglære (af en Provst Taffin), som i Ms. bevares paa Visby Gymnas. Biblioth. og er fra Aar 1767. Her finder man *gamal*, *gamul*, *gamalt*; *enkelt*, *enkul*, *enkelt*; *annar*, *annur*, *annat* (Isl. *annar*, *önnur*, *annart*).

5. De Adjectiver, som ere ganske eens i alle 3 Kion: a) med Endelsen *æ*, der svarer imod *a* og *e* i det Svenske, f. Gr. masc. f. og n. æcktæ (ægte), sacktæ, stillæ (dog høres stundom i Neutr. stillt) illæ, daarlig, slet (Sæl. illr), hvilket sidste Ord ogsaa bruges adjectivisk; men, besynderligt nok, altid med en Negation foran; f. Gr. „dæ jær intæ illæ væg hiær” (det er ingen daarlig Vei her); „han jær ingen illæ Kal” (ingen daarlig Karl); „Ha var ingu illæ Kuna” (hun var ingen daarlig Husfru). Man kan derimod ikke sige: Dæ jær en illæ Kal o. s. v. — Til denne Afdeling hører ogsaa en heel Klasse Adjectiver, hvis Endestavelser ere *-lagæ* (af *Lag*, Maade, modus) og som ikke have noget ganske modsvarende i det Sv. (men derimod i den danske Endestavelse *-lig*). I Betydningen skiller denne Endelse sig fra *-agtig* (S. æcktugar), som ikke bestemmer Forholdets Grad, hvorimod *-lagæ* udtrykker en temmelig, ikke ringe Grad i Forholdet; f. Gr. sma-*lagæ*, smaalig, temmelig liden; small-*lagæ*, temmelig smal, lett-*lagæ*, temmelig let, grål-*lagæ*, nogenlunde grov eller tyk. Forholdet kan imidlertid blot være quantitativt, og gaae ud paa udvortes Egenskaber. b) med Endelsen *ænes*. Disse bestaae allene af alle Verbers active Participier, og svare til de svenske Participier paa *-ande* og *-ende*, samt nogle Adjectiver, som i deres Dannelse ligne hine. De ere aldeles uden Bøjninger, eller ere indeclinable, og kunne i intet Tilfælde faae nogen anden Endelse; ikke heller kunne de compareres. Man gienfinder ogsaa endnu denne Form i daglig Tale i det øvrige Överrige, og i ældre Skrift f. Gr. lefvandes, halvandes, o. s. v. Som saadan fremviser den en saa paafaldende Liighed med det active Participium i det gamle Gothiske hos Ulfilas, (*libands*, *habands*) at man fristes til at antage den for at have sin Oprindelse fra denne Sprogkilde. Saaledes høres altid i den gotlandiske Dialect: lifvanes, levende (Goth. *libands*); grævi-

pænes, gribende (Goth. *greipands*); springænes, hoppende; laupænes, løbende; sitænes, siddende; bidænes, bedende; singænes, syngende; gaænes, gaaende; boænes, boende; jitænes, ædende, o. s. v. Man hører ogsaa (udenfor de partic. Endelser) fræmmænæs, fremmede; autsoknes og innsoknes, som er udenfra eller i Sognet (udensogns, indensogns)¹⁾.

I Fleertallet have alle Adjectiver i alle tre Rion Endelsen æ; og de, som i Sing. i Hansønnet endes paa en, faae i Plur. næ, de paa er faae ræ, o. s. v. ligesom i det Svenske (og Danske), f. Gr. *vaxnæ*, vorne, *gamblæ*, gamle, *dunkræ*, dunkle o. s. v. — Den bestemte Forms Endelse for alle Adjectiver (med Undtagelse af de paa ænes) er -æ, ligesom -e eller -a i det Svenske, saavel i Sing. som i Plur. f. Gr. *dænn ræikæ*, den rige; *dæ ræikæ*, det rige; *di ræikæ*, de rige; *di blæ*, blaae, *di lunknæ*, lunkne (Sv. *lunna*), *di sagraæ*, smukke, o. s. v. Genit. endes i Sing. og Plur., baade def. og indef. paa es, eller nes, res, o. s. v. Adjectiverne have saaledes i Gotlandsmaalet kun een Endelse baade i den bestemte og ubestemte Form, hvilken blot tilkiendegives ved Artikelen eller Pron. determ. *di* (de), f. Gr. *langæ Netar*, lange Nætter, og *di langæ Netar* (ifte som i det Sv. *de långa nätterna*).

¹⁾ Vi kunne bemærke, at det er en ganske urigtig Mening, naar man troer, at denne Participiets Endelse paa s, som man endnu, baade i Svensk og Dansk, jævnlig hører i Almuens Tale, skulde være en ved tidligere Skæbelseshed opkommen Sprogfeil. Det er tværtimod den ældre, oprindelige Form, hvis Forandring (ved at bortkaste s) egentlig skyldes Skriftsproget og dets Grammatik. [Man hører ogsaa i Danmark hyppigen: at komme gaaendes, ridendes, rejsendes, m. m. og i Ordsproget hedder det: „Ventendes Mand er god at gjæste.“ I det gamle Græske (og Islandsk) har man allerede bortkastet dette s, hvilket derimod findes i Latinen; (f. Gr. *grégwv*, for *grég-ovrs*; Lat. *Ferens* (ferents); Gothisk: *bairands* (bairandus); Isl. *berandi* (berandis); Sv. *bärande* (bärandes); Gotl. *biærænæs*.

Med Adjectivernes genitive Endelse (*es- nes- og indef. blot s*) forholder det sig som i Svensk og Dansk. Man kan nemlig sige, at denne Endelse slet ikke forekommer i den ubestemte Form, da Prædicaterne altid gaae forud for Subjectet, og kun det sidste Substantiv faaer Genitivets Vøining; f. Gr. *dæ langbaintæ, raudsprættuga Tævus Halsband* (den langbenede, rødspættede Tøves Halsbaand). I en saadan Sætning som: *ænn Siauks arbaitæ jær klaint* (en Sygs Arbejde er kleint) opstaaer Gen. egentlig ved en Ellipse, for *ænn siauk Kåls* (en syg Karls, eller Mandes). Staaer et Adj. saaledes, ved Ellipse af Substantivet, som selvstændigt Ord i Sætningen, da faaer det Endelse og Vøining i Forhold til Kønnet af det Subject, som Adjectivet repræsenterer; f. Gr. Nom. *dænn langæ* — *dænn Langæs* (nemlig Karls, Drengens); *dæ vackru* — *dæ Vackrus*, den Smuffes (neml. Pigenes); *dæ læilæ*, det lille — *dæ Læilæs*, det Lilles (neml. Barnets).

Adjectivernes Comparationer ere i Almindelighed overensstemmende med de svenske: Positivus *æ- ar- en-*, o. f. v., Comparativus: *ar* eller *ræ* (med Lydstifte), *aræ*, og Superl. *st, ast*, f. Gr. *æcta, æcktaræ, æcktast*; *blautar* (blod), *blautaræ, blautast* (*blautarst*); *gambel, gamblaræ, gamblast*, o. f. fr. De som i det Svenske have Lydstifte, eller ere uregelmæssige, ere det ligeledes i det Gotlandsk; f. Gr. *stæurar* (stor), *störä, störst* (eller, som det i Almindelighed udtales *stösst*); *go'ar* (godar), *bættar, bæsst*; *haugar, håigar (håigra), håigst (håigarst)*; *langar* (lang), *långar, (långä), längst*; *ungar, yngar, yngst*; *tungar, tyngar (tyngä), tyngst*.

Nogle Adverbier kunne her ogsaa nævnes, der modtage Comparation; saaledes *mikæ*, (Sv. *mycket*) meget, *mair*, mæsst; *naugæ*, baade nøie og ganske nær (Gotlænderne sige *naugæ hæi*, T. *„nahe bei“*) *naugaræ, naugæst*; *næra*,

nemar (nemaræ), nemast (nær); fiær (kun i Sammenfættninger) fiern, fiemar, (fiemaræ) fiemast (Sv. *fiærmare*, *fiærmaste*)¹⁾; aut, ud, ytar, ytarst (autarst); yfvar, over, yfræ, yfvarst; nidar (nid, ogsaa nir) ned, neder, nidræ, nidarst. — Nogle fævne Comparativus: upp, upparst; hurt (hurt), hurtarst; hæit (híd), hæitarst. — Vel er det ikke i den sædvanlige Orden, at disse Adverbiers Sammenligningsgrader anføres her; men det kan finde sin Undskyldning deri, at deres Compar. og Superlativ stundom ere virkelige Adjectiver, og tildeels kunne boles. Saaledes siger man f. Ex. dænn *auterstæ* o: den, som er mest udad (hvorimod dænn *ytarstæ* kan bemærke den sidste); dænn *hæiterstæs* o: dens, som befinder sig meest hídad; di *upparstæ* (yfvarstæ), de øverste.

De verbale Adjectiver og active Particpler paa —ænes ere derimod, som før er sagt, baade uden Bøjninger og uden Comparison. — Comparativus er uforandret i den ubestemte og bestemte Form; men i Superl. tillægges et æ for den bestemte Form i Sing. og for Plur., baade bestemt og ubestemt; (dænn, dæ, di blautastæ, den, det, de blødeste).

§ 4. Talordene ere: 1: Masf. en, ann; Fem. ain; Neutr. ætt; bestemt: dænn ainæ (i alle tre Køn); dænn fyrstæ (fysstæ) i m. f. og n. — 2: tva (tæu); Masc. dænn andræ ell. aræ (adræ); Fem. andru (aru); Neutr. dæ andræ (aræ). — 3: tre, tridæ. — 4: fæiræ, fiærdæ. 5: fæmm, fæmmtæ. 6: siæx, siættæ. 7: siau, siauændæ. 8: atæ, atændæ. 9: næiæ, næiændæ. 10: tæiæ, tæiændæ. ællfvæ, ællæftæ; tållf, (tåll) tållstæ; trætten, fiorten, fæmtten, siæxten, siuttten, atten, (Sv. *aderton*); nitten, tiæugu;

¹⁾ Ogsaa i Danmark siger Almuen: den *fiærmer* Hest, modsat den *nærmer* (o: den, som gaar til venstre Side for Vognen). M.

trætti, förrti, sæmti, siæxti, siutti, atti, nitti, hundræ, tæusen. — En Egenhed i Gotlandsmaalet, som jeg ikke veed at have truffet i nogen anden Sprogart¹⁾, er den, at man af Hovedtallene (cardinalia) har dannet ordentlige Substantiver for de første tolv (hyppigst de første syv; og det ikke paa samme Maade, som man ellers i de nordiske Sprog for Tallet 12 har Ordet Tylst 3: et Antal af tolv; men saaledes, at disse Tal-Substantiver faae Bemærkelse af Ordenstal (ordinalia). Saaledes: Fysst, Andar, Trid, Fiærd, Fæmmt, Siætt, Siaund, Atænd, Næind, Tæind, Ællst, Tællt. Disse Benævnelser anvendes (i Stedet for den Første, den Anden, Tredie, o. s. v.) hyppigen i Lege og ved lignende Tilfælde; og at de ere virkelige Substantiver, viser sig saameget tydeligere, da de ved forekommende Velilighed endog declineres. De ere alle Masculiner, og endes i den bestemte Form paa —en eller n; f. Gr. „Nå skall Fyssten u Andarn fram”: nu skal den Første og den Anden frem. „Andarns Hagg tok mikæ hættar” (den Andens Hugg tog meget bedre). „Dæ var Tridens Båll som to”: det var den Tredies (Trediemandens) Boldt, som tog. „Fiærdar u Fæmtar to nå ti rænna”: de Fjerde og Femte (nemlig af begge Partier) toge nu til at rende, gave sig til at løbe (Isl. toku at renna). Hvad ovenfor (S. 232) er bemærket om Adjectiverne, gielder ogsaa om Ordenstallene, naar de staae som Substantiver; de faae da i Fem. Endelsen u, f. Gr. „Han jær dæ Tridus Bondæ”

¹⁾ Man siger paa Dansk vel en Eder, en Doer, en Treer, en Femmer, Sexer, Syver, Tier (ligesom Seren, Syven, Nien), men næsten kun om Kortblade; og da ikke med Ordenstallets, men med Hovedtallets Begreb, eller om Tallet paa de samlede Genheder, som Bladet har. Ellers have vi ogsaa Trediemand, Fjerdemand (3: den tredie, som kommer til en Samling af to o. s. v.); men sjelden videre (Femtemand, Siettemand?) M.

(Han er den Tredies (den tredje Kvindes) Mand). Endnu kan mærkes som Tal-Adverbier: *annsinn*, for anden Gang, og *tridsinn*, for tredje Gang.

§ 5. Pronomina. Disse kunne, til en lettere Oversigt, fremstilles tabellart:

<i>Pronomina personalia</i>			
<i>Sing.</i>	Ja, jeg.	Dæu, du.	Hann, han. Ha, hun.
	Mi, mig.	Di, dig.	Hanns, hans. Hannes, hendes.
<i>Plur.</i>	Vör, vi.	I, I.	Hann, ham. Hænnæ, hende.
	Uss, os.	Er, eder.	
<i>Sing. neutr.</i>	Dæ, det.	¶. Di, de.	
	dæss, dets.	Daires, deres.	
	dæ, det.	Daim, dem.	

<i>Pronomina possessiva.</i>			
<i>Masc.</i>	Minn, min.	<i>Fem.</i>	mæin, min. <i>N.</i> mitt.
	mæinæ, mine.		mæinæ. mæinæ.
	Oæ, oræ, vor, vore.	(overalt).	
<i>Ligeledes:</i>	Dinn, Dæin, Ditt.	Sinn, Sæin, sitt.	
	Dæinæ — —	sæinæ — —	
	Er, eræ, eder. —	Daires, deres.	
	Eræ, eders. —		

<i>Pronomen relativum.</i>			
<i>Masc.</i>	Hvicken, håcken, hvilfen.	<i>Fem.</i>	hvicku, håcku.
	hwickens, håckens, hvilfens.	—	hwickus, håckus.
	hvars, hvas, hvís.	<i>N.</i>	hwickæ, håckæ.
			hwickæs, håckes.
<i>Plur.</i>	hwickæ, håckæ, hvilfe.		
	hwickes, håckes, hvilfes.		

<i>Pronomen demonstrativum.</i>			
<i>Masc.</i>	dissen.	<i>Fem.</i>	dissu, denne. <i>N.</i> dissæ, dette.
	dissens. —	dissus, denne. —	disses, dette.
(I Stedet herfor høres ogsaa <i>jissen</i> , <i>Fem. jissu</i> , <i>N. jissæ</i> (eller <i>jittæ</i>); og <i>jissen</i> dææ, <i>jissu</i> hææ æ: denne der; denne her (det sidste om et Fruentimmer).			

(I Gotl. Loven: *Þissi, þissi, þitta*; *L. dieser, diese*,

dieses; Sv. *denna, detta*, hvilket Ord slet ikke findes paa Gotland).

Pron. determinativum er i Mask. og Fem.

dænn, den; N. *dæ, det*; gen. *dænnis, dæs*. 3 Plur. *Di, Daires*, *dæim*, i alle tre Røn.

Pron. interrogativa ere: *hvieken* eller *håcken*, *hvilt* *fen*? — *hvaim*? *hvaimis*? *hvem*? *hvís*? (*hvems*), *hva*, *hvad*? *hvars*, *hvass*, *hvís*? — Det svenske *hurudan* (*hvordan*), udtrykkes paa en egen Maade ved to Pronomina af ulige Betydning, nemlig m. *hvadanr*, f. *hvadan*, n. *hvadant*? *hvordan*, og *hvaslæikr*, *hvaslæik*, *hvaslæikt*? (egentlig *huru slik*, *hvor* *slik*). Det første bruges, hvor Talen er om indvortes Værd og Egenskaber; det sidste om udvortes Væbskaffenhed; f. Ex. *hvadanr* jær *Hunden*? (nemlig naar der spørges om dens Egenskab som Jagthund, e. d.). Men: *hvaslæik* jær *Tæfvi*? (nemlig i Hensyn til Form, Størrelse, Udseende). Den spørgende Partikel *hva*? (*hvor*) bruges som oftest overensstemmende med det islandske *hvað* [og det danske *hvor*] f. Ex. *hva mikæ kustæ dæ*? *hvormaget* *koster* *det*. (Jsl. *hvað kostaði það mik?*) *Hva gammel* *jært* *du*? — *Hva-nær* *kumbar* *han*? (naar kommer han? Jsl. *hvenær kemr hann*). *Hva mikæ* *jær* *Klucku*? *hvormaget* (*hvor mange*) *er* *Kloffen*? (Jvf. Rask's Jsl. Gram. p. 125).

Det reflexive Pron. *si*, *sig*, er uforanderligt. Pron. recipr. (Sv. *hvarandra*) er i det Gotlandske, ligesom i det Danske, dobbelt; nemlig *hvarandræ*, gen. *hvarandres* (*hvars-andres*) *hverandre*, og *sinnandræ*, gen. *sinnandres*, *hinanden*. — Pron. indef. er *Mænn*, *man*. „Mænn sær”: *man* *siger*.

§ 6. Verbernes Conjugationer. Verberne dele sig i fem Conjugationer, efter de forskellige Maader, paa hvilke de danne deres Imperfectum. Dog falde disse 5

tingenslunde sammen med de svenske, der sædvanligen ogsaa regnes til et lige Antal. De 2 første indbefatte de regelmæssige, de 2 sidste de uregelmæssige, og den 3die kan siges at danne en Overgang fra de regelmæssige til de uregelmæssige Verber. — De 4 første Conjugationer have for den største Deel —ar til Endestavelse i Præsens, og et To: (stundom Fler:) Stavelses Infinitiv, som altid endes paa —ä, svarende til —a i Sv. og Isl., samt —e i Dansk. Den 5te har et Genstavelses Infinitiv, der endes paa en anden Vocal end —ä, eller paa en Diphthong. Det sædvanligste Partic. Pass. er paa —en, —i, —ä (Isl. —inn, —in, —it), endskiøndt det paa —dar, —d, —t (Isl. —ðr, —ð, —t) ligeledes forekommer. Imidlertid bør det mærkes, at mange forresten fuldstændige Verber synes at mangle Partic. Pass. i det Mindste høres det sielden.

1ste Conjugation. Infinitivet endes paa —ä; Imperf. dannes ved at indskyde et *d* eller *t* foran Endevocalen (—ä). Her mærkes følgende 3 Underafdelinger:

a) Endstavelses Infinitiv; foran Endevocalen een eller flere Consonanter. F. Ex.

Præs.	Inf.	Impf.	Part. Pass.	Sv.	Dansk.
bikar,	bika,	bikdä,	biken;	becka	at bege.
	blunkä,	blunktä.		blinka	blinke.
	drogä,	drogdä,	drogen;	grumla	plumre.
	flunsä,	flunsdä.		plumsa	
	kaupä,	kauptä, kauptar;		köpa	købe.
	marfwä,	marfdä,		gnata, gnälla	straafe.
	samses,	samsdes,		sämjas	enes.
	sälka,	sälktä, sälken;		blanda ull	} somme. Z. ziemen.
	söjmä,	söjmdä,		anstä, klöda	
	sörgä,	sörgdä, sorgen;		sörja	førge.
	uppä.	uppdä, uppen.		yppa.	opbæge.

m. fl.

b. Toftavelses-Infinitiv; foran Endevocalen en anden lang Vocal, eller en Diphthong, der beholdes i Imperf., som altid har *-d*. Disse have i det Svenske ofte Genstavelses-Infinitiv og Imperfect paa *-dde*, samt høre da til 1de Conjugation. F. Ex.

Bröa, bröda, broen, brolägga, grusa väg (3sl. brua),
(Siæll. broe.)

däua, däuda, säga du (3. púa) D. butte;

fräia, fröida, frajen, fria; (D. frie);

gåia, gåida, skälla som en Hund (3. geya, D. gise);

höia, haida, försinka, fordroja. (3. hia);

klauä, klauda, klå, klösa, (3. klöast); (D. flöe);

maia, maida, pryde med blommor (D. maie);

skoä, skoda, skoen, sko (3. skúa); (D. at flöe);

snäia, snaida, snåjen, snöa, (3. snyfa); (D. snee);

skräuä, skräuda, skräu. skrufwa, (3. skrufa, D. frue);

väia, vaida, väien, vika en spik; (D. vegne et Søm.)

m. fl.

c) Tre- eller Fjirstavelses-Infinitiv; Imperf. altid med *-d*. De svare til de paa *-era* i Svensken, *-ere* i Dansken og *-iren* i Tydsken; de ere ikke mange og dannede eller indkomne i nyere Tider. F. Ex. *gästerä*, *gästerdä*, *gästa*; *kripperä*, *kripperdä*, *crepere*; *skymferä*, *skymferdä*, *skymferen*, Sv. *skymfa*, *stamsfere*; *tribbälerä*, *tribbälerdä*, Sv. *huttla*, *plåga* (Lat. *tribulare*); m. fl. (Saaledes pleier ligeledes den svensk talende Finne at danne disse Imperfecter mere i Tilghed med det Tydske, end med det Svenske eller Danske. Han siger: *marcherte*, *marcherede*; *polerte*, *polerede*; *lefverte*, *leverede*; *exercerte*; *kaverte*; o. s. v.)

2den Conjugation. — Infinitivet endes paa *-ä*, og har to Stavelses; Imperfectet er liggt¹⁾ Infinitivet. — Her-

¹ De ere vistnok lige i Henseende til Skrivemaaden, men ulige i Henseende til Betoningen. Infinitivet har accent. gravis paa den

hen høre alle Verber, som i Infinitiv foran Endevocalen -ä have *d* eller *t*, eller *l*, *n*, *r*, vel at mærke, dersom de tre sidste (*l*, *n*, *r*;) foran sig have en anden, fra dem selv forskjellig Consonant, det vil sige, ei fordobles (i hvilket Tilfælde de høre til den 1ste Conjugation). F. Ex. *bädä*, Part. Pass. *båden*, *baade*, *baadede*, *baadet*; *ladä*, *laden*, *lade* (et Gevær), (J. *hlade*, *hlöd*, *hladin*); *tändä*, *tänden*, *tände*; *haftä*, *haften*, *hæfte*; *letä*, *leten*, *lette*; *bäddä*, *bädden*, *rede* Seng; *puttä*, *putten*, *stikke*; *sättä*, *sätten*, *sætte*; *retä*, *reten*, *gløre* lige, ogsaa: *rette* (Sv. *räta* og *rätta*); *amplä*, *have* travlt med; *nasslä*, *snæste*; *bolnä*, *bolnen*, *bulne*; *smallnä*, *smallnen*, *blive* mager; *sungnä*, *sungnen*, *sove* ind (J. *sofna*); *dobbrä*, *banke*, *flaae*; *balldra*, *sladdre*; *bätträ*, *bættren*, *forbedre*; *smaträ*, *brage*; o. fl. — Herfra undtages naturligviis de Verber, der have *i* foran *l*, *n*, *r*, da *i* her ikke er en Consonant, men udgjør den sidste Vocal i en Diphthong; disse gaae nemlig alle efter den 1ste Conjugation. F. Ex. *gailä*, Imperf. *gaildä*, at giælle (Jiff) af *Gail*, *Giælle*; *pailä*, *paildä*, *smaa* syse, *puse* (J. *püle*); *gainä*, *gaindä*, *gæbe*, *være* aaben (J. *gina*, Græf. *χαλιν*); *mainä*, *maintä*, *mene*; *håirä*, *håirdä*, *høre*; *råirä*, *råirdä*, *røre*; *stöirä*, *stöirdä*, *styre*.

Anm. Aarsagen til den Egenhed, at danne Imperfectet liigt Infinitivet, er den, at da Gotländeren ikke kender til den isl. og sv. Endelse -ade i noget Imperfect, men stræber at danne det ved at indstyre *d* eller *t* foran Endevocalen -æ — eller maaskee rettere, ved at bortkaste *a* af -ade, saa vilde

første Stavelse og Imperfectet acutus. Infinitivets Betonning stemmer derfor overens med slagen, (Perf. Pass. af *slä*) og Imperf. med *slägen* (plur. defin. af *Slag*) [s. Anm. 1 til S. 228.]. Seales des Inf. *lädä*, onerare Imperf. *lädä*, onerabat; *smätträ*, crepitare, *smätträ*, crepitabat. Paa samme Maade adskilles mase af Part. Pass. fra masc. def. af Ord, der have eens Udseende. F. Ex. *dünt*, Part. Pass. af *düntä*, *puffe* (J. *dynta*); men *Dünt* sing. def. af *Dünt*, et svagt Stød, Puf (J. *Dynt*).

derved opstaae et Consonant-Sammenstød, som blev umueligt at udtale, især da den foregaaende Vocale Quantitet tillige burde bibeholdes. f. Ex. *lad-dä* af *lädä*, *lät-dä* eller *lät-tä* af *lätä*, *lette*; *ampl-tä* af *amplä*, *smalln-dä* af *smallnä*; *däbbr-dä* af *däbbrä*, *smatr-dä* af *smaträ*. De Tydste hielpe sig her ved at bibeholde en Vocal imellem *t* og *r*, f. Ex. *schmetterte*. Man seer heraf, at denne anden Conjug. i sig selv er den samme som den første (ogsaa falde de sammen i Sv.); men da de i Gotlandsmaalet saa afgjort stille sig fra hinanden, og efter saa bestemte Love, og da de til hver af dem hørende Verber ere særdeles mange, turde der være fuld Grund til at dele dem i disse to. Ja, selv i det svenske Talesprog er det ganske sædvanligt, saaledes at gjøre Imperfectet liigt Infinitivet; men denne Frihed er der langt mere udstrakt; thi ogsaa andre Verber, end efter den gotlandske Brug, komme til at lide samme Afkortning. Ogsaa i Tryk, hvor Talesproget efterlignes, seer man det undertiden. Saaledes No. 36 af Fredmanns Epistler, hvor der staaer: „Gubban vandra“ — — „snarka, frös och sparka:“ istedet for: vandrade, snarkede, sparkede. De to sidste kunde ikke, efter den gotlandske Sprogart, underkastes en saadan Afkortning, men vel det første.

3die Conjugation. Infinitivet har (i Almindelighed) to Stavelser og endes paa *-æ*; dets første Vocal er altid lang og gaaer i Imperf. over til kort med dobbelt Consonant; er det fremdeles en Diphthong, hvilket oftest er Tilfældet, indtræder Lydforandring i Imperf., *äi* gaaer over til kort *ä* og *ai* til *a*, hvorved denne Conjug. danner en Overgang til den følgende. Part. Pass. endes aldrig paa *-en*, men steds paa *-adar* eller *-ttar*, hvilket gjør, at Perf., som retter sig efter neutr. af Part. Pass., kommer til at ende paa *-tt*. Denne Conjug. falder saaledes temmelig sammen med den 2den i det Svenske. I Henseende til Dannelsen af Imperf. og Part. Pass. nødes man næsten til denne Conjug. ogsaa at regne nogle Verber med Genflavelse-Infinitiv, der aldeles stemme

overeens med den 4de Conjugation i Svensk. De skulle tilfjældt anføres f. Ex.

Inf.	Impf.	Part. Pass.	Perf.	Sv.
<i>raida</i>	raddä	radden	har ratt (för: raddt)	reda
<i>spraida</i>	spraddä	spraddar	har spratt	sprida
<i>braidä</i>	braddä	braddar	har bratt	breda (ut)
<i>laidä</i>	laddä	laddar	har latt	leda
<i>laides</i>	laddes		har latts	ledas (vid)
<i>baitä</i>	battä	battar	har batt	beta
<i>näjdä</i>	näddä	näddar	har nått	nödga (3sl. neyda og naudga.)
<i>bläita</i>	blättä	blättar	har blätt	blöta
<i>skäitä</i>	skättä	skättar	har skätt	sköta
<i>stäitä</i>	stättä	stättar	har stätt	stöta
<i>räitä</i>	rättä	rättar	har rätt	röta
<i>bädä</i>	bäddä	bäddar	har bätt	badda
<i>träda</i>	träddä	träddar	har trätt	träda

Disse ere næsten alle de, der findes. — De, som paa lige Maade danne Imperf., men undertiden med Afvigelse i Part. Pass. og Perf. og med Genstavelses Infinitiv, ere:

<i>ha,</i>	<i>haddä,</i>	<i>har hát</i>	<i>hafwa</i>
<i>tra,</i>	<i>traddä,</i>	<i>har trát</i>	<i>åtrå (3. prä)</i>
<i>sträi,</i>	<i>sträddä, sträddar,</i>	<i>har strått</i>	<i>strö</i>
<i>ma,</i>	<i>mättä,</i>	<i>har matt</i>	<i>må, böra</i>

Denne Lydsforandring i Imperf. finder paa en vis Maade ligeledes Sted i det Svenske med de Verber, der have *ö* i Stammen, endskiøndt det ikke viser sig i Skrivningen. Lyden angiver nemlig: stöta, stötte; blöta, blötte; strö, strödde; dö, dödde (hvilket stundom høres i Stedet for: Sv. *dog*) m. fl.

4de Conjugation. Infinitiv har to Stavelser og ender paa *æ*; Imperf. har een Stavelse (skiøndt nogle tillige have det med 2 Stavelser efter den 1ste Conjug.) med Lydsfiste

(„Abblaut:“ Grimm); Part. Pass. endes paa *-en*, undertiden med en tredje Lydforandring. — I disse Lydforandringer viser det Gotlandske en mærkelig Overensstemmelse med det Gothiske. Denne Conjug. bestaaer saaledes heelt og holdent af de af Grimm saakaldte „reduplicerede“ Verber.

Saaledes for Exempel: *biaudä*, baud, buden, S. biuda, D. byde, Goth. biudan, baud, budans; — *säupä*, saup, supen, S. supa, D. driffe; — *tiautä*, taut, (tuten,) S. tjuta, D. tude, Jsl. pióta, haut (hotinn); — *giautä*, gaut, guten, S. gjuta, D. gyde, Goth. giutan, gaut, gutans; — *brinnä*, brannt, brunnen, S. brinna, D. brände, Goth. brinnan, brann, brunnans; — *singä*, sang, sunge, S. sjunga, D. synge, Goth. sigqwan, sagqu, pl. sugqwum; — *sinkä*, sank, sunken, sjunka, D. synke, Goth. sigquan, sagqu, pl. sugqwum; — *stinkä*, stank, stunken, fastes heftigt; Goth. stigqwan, stagqu, pl. stugqwum.

Nogle, som i Svensken blot have to Lydsfifter, have ilige-maade i det Gotlandske 3, ligesom i det Gothiske: *gräipä*, graip, gripen; Sv. gripa; Goth. greipan, graip, gripans; Jsl. gripa, greip, gripinn; — *bräidä*, braid, hriden; Sv. vrida; — *skäinä*, skain, (bi-) skinen; Sv. skina; Goth. skeinan, skain; — *stäigä*, staig, stigen; Sv. stiga; Goth. steigan, staig, pl. stigum; — *bajtä*, bajt, biten; Sv. bita; Goth. beitan, bait, pl. bitum; — *svältä*, svalt, svulten, Sv. svälta, (sulste) Goth. swiltan, swalt, pl. svultum, doe; — *drägä*, drog, drägdä, drugen; Sv. draga; — *vägä*, vog, väggdä, vägen, väggdar; Sv. väga; *rillä*, rall, rillen, Sv. trilla; Jsl. rilla; — *liggä*, lag, liggen, Sv. ligga; — *jitä*, åt, jiten; Sv. äta; Jsl. éta, át, ètinn, læð: jäta, avt, jätinn; — *jagä*, jog, jagdä, jagen, jagdar, Sv. jaga; — *akä*, åk, aktä, (burt-)aken, Sv. åka; — *räkä*, rok, rak, ell. råktä. räken, räktar; Sv. vräka; — *kräkä*, krok, krak, kräktä; (burt-) kraken; Sv. kräla, krypa; Jsl. kreikia, Lydsf: friechen, froch; — *sifvü*, syfvü, ell. svifvü; svaf, sifdä, syfdä, svifdä; (aut-)sifven etc. sifdar; Sv. sofva, Jsl. sofa, svaf, sofinn; — *haggä*, hjägg, haggdä, huggen; Sv. hugga; — *halldä*, hjöllt, hallt, hallden, Sv. hålla, halda, hëlt, hal-dinn; — *fallä*, fjällt, fallt; fallen, Sv. falla, Jsl. falla, fël,

fallinn; — *gnällä*, gnall, gnälldä, Sv. gnälla; — *kräupa*, (for: *kriaupä*), kraup, krupen, Sv. krypa; Jsl. kriupa, kraup, kropinn; — *brautä*, for: *briautä*, braut, bruten; Sv. bryta, Jsl. briöta, braut, brotinn; (Gotl. Lag: briaut, Præf.) — *flautä* for: *fliautä*, flaut, fluten, Sv. flyte, Jsl. fljóta, flaut, flolinn. (Gotl. Lag. fliautr, Præf.); — *vaxä*, vax, ell. vaxdä, vuxen, vaxen, Sv. växa, Jsl. vaxa, óx, vaxinn; — *gittä*, gat, gittä, Sv. gitta, förmå; Jsl. gæta, gat, (jvf. Goth. bigitan, opfinde); — *biärä*, bar, buren; Sv. bära, Goth. bairan, bar, bairans; Jsl. bera, bar, borinn; (G. Lov: biera, bier, Præf.).

5te Conjugation. Infinitivet har een Stavelse og endes altid paa en Diphthong, eller en anden Vocal, end -æ; Stemmens Vocallid igiennem alle Bøininger altid lang (undtagen i *fa* og *ga*).

a) Imperf. dannes ved at -dæ føies til Infinitivet; Part. Pass. endes paa -dar, Perf. der har een Stavelse, paa -t (d. e. Neutr. af Part. Pass.). Disse Verber ere uden Lydsfifte, og høre i Svensken næsten alle til 4de Conjug. F. Gr.

Inf.	Imperf.	Perf.	Part. Pass.	Sv.
<i>brö</i> ,	<i>bröda</i> ,	har bröt,	brödar,	gnagga, krossa.
<i>bö</i> ,	<i>böda</i> ,	har böt,	(bi-)bodar,	bo,
<i>däi</i> ,	{ <i>döda</i> , for <i>däida</i> , do	har dot, for: dait	dödar, for: daidar	dö
	(Jsl. <i>deya</i>	{ <i>deydi</i> do	{ <i>dautt</i> dait	
<i>fla</i> ,	<i>fläda</i>	har Flat	flädar	flå.
<i>flö</i>	<i>flöda</i>	har flöjt	flödar	fly, gifwa
<i>glo</i> ,	<i>glodä</i>	har glot	(bii-)glodar.	D. at glöe.

Saaledes gaar: *gno*, Sv. *gno*, (J. *núa*, D. *gnide itu*); *gro*, at *groe*; *sno*, at *snöe*, vende.

<i>na</i> ,	{ <i>nadä</i> nod	har nat,	nadar	nå (J. <i>ná</i> , <i>nadi</i>);
<i>ma</i>	<i>madä</i>	har mat,		meja (T. <i>mäh en</i> , D. <i>meie</i>);
<i>mä</i>	<i>mädä</i>	har mät,		må, besinna sig.

tilligemed nogle flere.

b) Imperfectum ogsaa af een Stavelse, med Lydsfiste; Perf. som de foregaaendes; Part. Pass. paa *-en*, mindende om den fordums fuldstændige Form. *F. Gr.*

<i>få</i>	<i>sick</i>	har fat	fangen (ng. adj.), Sv. <i>få</i>	
<i>gå</i>	<i>gick</i>	har gat	gangen	<i>gå, gånga;</i>
<i>blæi</i>	<i>blai</i>	har blæit	blifven	<i>blifva;</i>
<i>gi</i>	<i>gaf</i>	har git	gifven	<i>gifwa;</i>
<i>le</i>	<i>log</i>	har let	(bi-) ledar	<i>le;</i>
<i>{ se</i>				
<i>{ si</i>	<i>sag</i>	har set	sedar	<i>se;</i>
<i>sla</i>	<i>slo</i>	har slat	slagen	<i>slå;</i>
<i>sta</i>	<i>sto</i>	har stat		<i>stå;</i>
<i>ta</i>	<i>to</i>	har tat	tagen (hvilket næsten bruges oftere end den fuldstændige Form: <i>tak, tokæ, har takä, taken.</i>)	

Ellsidst maa nævnes nogle aldeles uordentlige Verber:

Inf.	Præs.	Imperf.	Perf.	* Sv.
<i>vilä</i>	<i>vill</i>	<i>viddä</i> ¹⁾	har <i>{ viddt vitt</i>	<i>vilja;</i>
<i>skulä</i>	<i>skall</i>	<i>skuddä</i>	har <i>{ skuddt skutt</i>	<i>skola;</i>
<i>vita</i>	<i>vait</i>	<i>visstä</i>	har visst	<i>veta</i>
<i>säga</i>	<i>{ sær for sägar</i>	<i>sæggdä</i>	har sæggt	<i>säga.</i>
<i>kunnä</i>	<i>kann</i>	<i>kundä</i>	har kunnt	<i>kunna</i>
<i>varä</i>	<i>jäs</i>	<i>var</i>	har varrt	<i>vara.</i>

I det Gotlandske findes ingen særskilt Endelse eller noget Lydsfiste, der udmærker Plur., hverken fra Præs. eller Imperf.; men de ere i Sing. og Plur. eens, og adskilles allene ved de personelle Pronomina; ikke heller findes der i nogen Conjugation noget, der udmærker Coniunctivet. Dette er en stor Skade for den sammenlignende Sproggranskning, ved et Sprog, der ellers er saa rigt paa Lydsfister, som det

¹⁾ *Viddä, skuddä* (for *villdä, skulldä*), jvfr. Udtalen af det Engelske: *would, should.*

gotlandste. — Andre Perf. Sing. (ikke Plur.) af Genstavelses Præst. og Imperf. faae sig (ligesom i samme Tilfælde i det Nysælandste og altid i det Tydste) tillagt et: *st* eller *t*. F. Gr. *Däu järst* eller *jæsst*, Du er, eller ogsaa, hvis *Däu sættes* bagefter, som i Spørgemaal, *järt däu?* er du? *däu varst* eller *vasst*, du var; *Däu vaitst*, du veed; *däu sæist*, du siger; *sæst däu?* siger du; *däu baudst*, du bød; *däu gautst*, du gød; *däu skallst*, du skal; *skallt* eller *skatt däu?* skal du; *däu sprangkst*, du hoppede (sprang); *girt däu?* giver eller gler du? — Derimod: *I sprangk* (Plur.) *I sprang* (Sv. I sprungen); *I skall*, *I skulle* (S. I skolen); *I vait*, *I vide*, (S. I veten); *var I?* vare *I?* (Sv. voren I?).

Den verbale Artikel: *alt* (om man saa maa sige), der i Isl., Dansk og Svensk hører med til Infinitivet, findes ikke i det Gotlandste. I sammes Sted bruges *ti* (til) i Overeensstemmelse med de germaniske Sprog — Platt., Fris., Angels., Eng. *To*, Holl. og Sydsvensk *Te*¹⁾, Goth. Du, Oldt. *zi*, *ze*, T. *zu*. — F. Gr. *Ti buldrä*, at buldre (T. *zu poltern*); *ti puttä*, at stifte (S. *to put*); *ti laidä*, at lede (Holl. *te leiden*); *ti sundrä*, at adstille (A. S. *to sundrian*); *ti gärä*, at gjøre (i Sverriges gothiske Mundarter: *te göre*).

Nogle almindelige Anmærkninger.

Gotlandsmaalets fornemste Ligheder med det Danske er, at *a* i Enden af Ordene gaaer over til et kort *ä*, der er noget bredere i Lyden, end det danske *e* (en Lighed, som det deler med alle Sverriges egentlig gothiske Mundarter, saasom det

¹⁾ Ogsaa den tydske Sprogart kender dette *te*, og bruger det for Conjunctionen *at*, men ikke umiddelbart foran Infinitivet. „Man loued' *te* han sku' nok komm'." (Joh. D. Dial. Ter. S. 590).

Øst- og Vest-Gothiske, det Smaalandiske, det Bohusiske, m. fl.); samt, at saadanne Ord, som Sv. *dufwa*, *tufwa*, *kufwa*, ere gaaede over til *Däuä*, *Täuä*, *käuä*, D. *Due*, *Tue*, *tue*. Dette er imidlertid ikke Tilfældet med alle slige Ord; f. Ex. *Bugä*, *bäge*, D. *Bue*; *träugä*, *truga*, D. *true*. Flere Ord have ogsaa forandret F-Lyden til *g*: *Rögæ*, *rofwa*, D. *Roe*; *Tiaugæ*, (Hö-) *tjufwa*, D. *Ho-Tyve*, Jyll. *Tyve* eller *Tvege*. Efter *ll* lægges for det meste *d* til, som i Dansken, forresten sjelden: *Skrallä*, Sv. *skräll*, D. *Skräld*; *Jäl* *skröllt*; *faudä*, S. *fälla*, D. *folde*, T. *fallen* (hvorimod *fallä*, S. *falla*, D. *falde*, T. *fallen*); *finnä*, *sannt*, Sv. *finna*, *fann*, D. *finde*, *fandt*; *Pinnä*, Sv. *pinne*, D. *Pind*. — Det Gotlandiske ligner Svensken og adskiller sig fra Dansken deri, at det næsten overalt har beholdt de haardere Consonanter. Saa som: *Sag*, S. *Säg*, D. *Sav*, *Saug*; *Daig*, *Deg*, D. *Dei* (*Deig*); *Haugar*, *Hög*, D. *Hot*; *Töig*, *Tyg*, D. *Töi*, T. *Teug*; *hvæitar*, *hvit*, D. *hvid*; *sitä*, salt, S. *sitta*, *satt*, D. *sidda*, *sad*; *rakä*, S. *raka*, D. *rage*; *Gauk*, S. *Gök*, D. *Gieg*, J. *gaukr*; *skapä*, *skop* eller *skaptä*, S. *skapa*, *skapadr*, D. *skabe*, *skabte*; *tappä*, S. *tappa*, D. *tabe*; *gnäidä*, *gnaid*, S. *gnida*, *gned*, D. *gute* (*gnide*); *sväidä*, *svaid*, S. *svida*, *sved*, D. *svie*, *sved* eller *sviede*; *stämnä*, *stämma*, D. *stævne*. — I Overensstemmelse med Jsl., det ældre Dansk og Svensk, Angels. og især ældre Tydsk, høres ofte *mb* (*mmb*) for *mm*: *Kamb*, *kämbä*, Sv. *kamm*, *kamma*, D. *Kam*, *kämme*, Jsl. *kamb*, *këmba*, Angels. *Camb*, *cæmban*; *Lamb*, *lamm*, D. *Eam*, Goth., Jsl., Angels., Eng. *Lamb*, Oldt. *Eam p*. — Det nyere Tydsk ligner det Gotlandiske og adskiller sig fra Jslansk, Dansk samt Svensk deri, at det overalt har sammendraget Endelsen *—ade* i Imperf. til *—de* eller *t*, som: *malaä*, S. *mälade*, J. *malädi*, D. *malede*, T. *malte*; *äildä*, Sv. *ilade*, D.

ilede, *S.* elte. Desuden har det megen Overeensstemmelse med det Tydske og endnu mere med det Gothiske i Anvendelsen af Diphthonger, hvorom mere nedenfor.

Ligheder med Jølandsk (og tildeels med Dansk) ere, at Vocale og Diphthonger i Ordene ofte ere de samme:

a = Jø. og D. *a*, *aa*, Sv. *å*: *Alldar*, D. *Ålder*, *S.* *ålder*,
J. *alldr*;
atar, D. *atter*, *S.* *åter*,
J. *after*;
at, D. *ad*, *S.* *åt*, J. *að*, *at*;
Gard, D. *Gaard*, *S.* *Gård*,
J. *gardr*;

a altid = J. *á*, D. *a*, *aa*, *S.* *å*: *fla*, D. *flaæ*, *S.* *flå*, J. *flá*;
bat, D. *Baad*, *S.* *båt*,
J. *bátr*;
gang, D. *Gang*; *S.* *gång*,
J. *góngr*;

o = J. *a*, D. *o*, *S.* *å*: *vallda*, D. *volde*, *S.* *vålla*, J. *vallda*;

a = J. *ö*, D. *a* og *o*, *S.* *a* og *å*: *Bark*, D. *Barf*, *S.* *bark*,
J. *börkr*;
Boll, D. *Bold*, *S.* *båll*,
J. *böllr*;
Lag, D. *Lov*, *S.* *lag*, J. *Lög*;

ē = J. *æ*, D. *æ*, *aa*, *S.* *a*, *å*: *nat*, *netar*, D. *Nat*, *Nætter*,
Sv. *nat*, *nätar*, J. *nátt*, *nætr*;
mela, D. *maale*, *mæle*,
Sv. { *måla* (*mäta*), J. *mæla*;
förmäla,

i = J. *i*, D. *i*, *æ* og *e*, *S.* *ē*, *ä*: *trida*, D. *tredie*, *S.* *tredjé*,
J. *þriði*;
vin, D. *Ben*, *S.* *vän*, J. *vinr*;
sid, D. *Sæd*, *S.* *sed*, J. *sidr*;

ō = J. *o*, D. *ō*, *S.* *ó*: *sol*, D. *Sol*, Sv. *sol*, Jø. *sól*.

ā = J. o (ā) u, D. ō, aa, S. ó, aa: *tánn*¹⁾, D. Taarn.

S. {Törn (Kyrko-); J. {turn;
Törn o: tagg, J. {horn;

G. kánn*), D. Korn, Sv. kórn; Jél. korn;

G. árd, D. Drd, S. órd, J. ord;

G. árm, D. Drm, S. órm, J. ormr;

G. nárdar, D. Nord, S. nórd, J. norðr;

u = J. o (ā), D. aa, o, S. á, o, (ö): *tukā*, D. Taage, Sv.
Töcken, J. þoka;
ruck, D. Rof, S. spinn-
rock, J. rockr,

u = J., G. L. u, D. o, S. ö: *sudor*, D. Sönden, Sv. { söder,
sunnam,
J. suðr;

sunndag, D. Sondag, S. söndag,

Jél. og Gotl. L. Sunnudagr;

y = J. y, D. o, S. ö. *Sun*, *Syner*, D. Son, Senner, S. son,

Pl. söner. { J. sonr, synir;
G. L. sun, synir;

y = Jél. og Gotl. L. y, D. o, S. ö: *yfwar*, D. over, S. öfver,
Jél. og Gotl. L. yfir;

y = J. o, D. aa, Sv. ö: *ypen*, D. aaben, S. öppen, { J. opinn,
G. L. ypit, n.

Et lignende Forhold finder Sted med Diphthongerne, blot at de gotlandiske ere bredere og altid mere nærme sig til de oldgermaniske, f. G.

aj (ai) = Jél. og L. ei, Goth. og Gotl. L. ai, Sv. ē og

æj (ei) = J. i, Goth. L., ei, Sv. i: *Svaig*, quist, J. sveigr,
L. Zweig; *skæjnæ*, *Skain*, skina, sken, J. skína,
skein; Goth. skeinen, skain; *hajt*, heel, J. heill, G. L.
hailt, n., Goth. hails, L. heil; (hvoraf heilen).

au = Jél., G. L., Goth., og L., au, o, D. Sv. ó; og

áj (oi) = J. ey, G. L. oy, Goth. au, D., S., L., ö; *laus*,
lájæ, lös, lösa, D. löse, löse, J. laus, leysa, G. L.

¹⁾ Den flyder sammen til nn.

laus, loysa, Goth. laus, lausjan, L. lōs, lōsen;
 Staur, stūr, G. L. staur, (Gr. σταυρός); augä, ögä,
 D. Die, G. L. og J., auga, Goth. augo, L. Auge.
 au = J. ü, G. L., Goth., Sv., D. u; L. au, og
 öj = J. y; Gotl. L., D., Sv. y; L. au, äü (öi): Häus, höjsä,
 S. hus, hysa, D. Huus, huse; sæur, söira: D. og
 Sv. suur, syre; Jsl. sur, syra; L. sauer, säuern.

Triphthongerne ere mere forskellige: jau, jäu (iau, iäu)
 = Jsl. jó, jü, Goth. iu, Gl. D., Sv. ju, D. ju, y, G. L.
 iau, L. ie: Hjoul, D. og Sv. Hiul, J. hiöl, G. L. hjaul;
 bjaudä, bjuda, J. bjoda, D. byde, Goth. hjudan, G. L.
 bjauda, L. bieten; djaupar, Sv. djup, D. dyb, J. diupr,
 Goth. djups, G. L. diaupt, n.; L. tief; Djaur eller Djöur,
 Sv. djur, D. dyr, J. dýr, Goth. dius, L. Dhter; ljæuf, ljuf,
 J. líefr, Goth. liubs, L. Lieb. Flere Exempler kunne sees
 ovenfor. — I øvrigt fortæener det endnu at bemærkes, at ikke
 blot i mange Tilfælde en Overensstemmelse imellem Gotlandsk
 og Dansk er kiendelig; men at ogsaa denne Liighed i Særdes-
 leshed ved mange Ord finder Sted imellem Gotlandsmaa-
 let og den jydskke Sprogart, hvorom jeg i den seneste Tid er
 bleven overtydet ved at giennemgaae Molbech's Danske Dia-
 lectlexikon. Det vilde medføre alt for stor Vidtloftighed, at
 føre det fuldstændige Beviis herpaa, som denne Ordbog frem-
 byder; til Exempel vil jeg blot anføre nogle faa danske, men
 fornemmelig jydskke Almuesord, som hist og her tilfældigen ere
 forekomne mig under nogle Bogstaver i bemeldte Dialectlexicon,
 sammenlignede saavel med gotlandskke, som med tilsvarende
 svenskke og islandskke Ord:

ample, v. n., (J. og Fyen. Molbech S. 14); G. amplæ; ovenf.

S. 229

höute, heute, v. n. (J.) at klare op, blive høit Veir; G.
 hœia upp. Jsl. heida.

hæte, v. n., (J.) holde op; G. *haitæ*, *hetæ*; Jsl. *hætta*, cessare.

igen, adj. (J. Vendsyssel.) flittig. Østergötl. *iken*; (formodentlig *idken*, af Jsl. og Sv. *idka*.)

immelig, adv. intendendi. (Sonder J. *jimmele*: Angeln.), høiligen, overmaade. G. *imæ*, *æimæ*, *æimæstæ*. f. Gr. „Han sprang dæ *imæ* eller *æimæstæ* han kundæ.” (Ordet's Slægtstam er dunkelt; maaskee kunde det søges i det L. *immer*, Platt. *jummer*, som ogsaa høres her paa Den (*jummar*); f. Gr. „Han sprang *jummar* on).

jalle, (J.) at hujе, straaie. (Sv. ogsaa det jydsk *Hialler*. Molbeck. S. 206). G. *hiæla*, og Subst. *Hial*, Straat, Stoi. Jsl. *hiala*, *Hial*.

janglet, adj. (Sicill.), løs i Kroppen. G. *gænglugar*; hvilket ogsaa siges om et Vord, som er løst i Fødderne.

jap, eller *hiap*, ad. (J.) for hastig i sin Gierning. G. *hip-pugar*, ustadig.

jansvorn, adj. uagtksom, sludsket. Det gotl. *giausug*, adj. sem. bruges om Dvinder, omtrent i samme Bemærkelse.

jule, *julige*, (J.), *jyvelig*, *jyuli*, Sonder J. (Molbeck. S. 254). G. *ifvæli*, *efvælig*, *jevæli*, bruges omtrent paa selv samme Maade; og ligeledes i Forbindelse med *mangæ*; f. Gr. „Vör har manga *jevæligæ* æpplar. — Hvar *evæli* gang,” hver eneste Gang, „hvar *ivæli* ain” (eller, som man siger, baade i Danmark og Sverrige: hver evige Gang, hver evige een). Formodentlig af det L. *jeder*, *jeglicher*.

jösset, (Fälster), ureen, blaffet af Form. G. *öisugar*, *ysugar*.

kiælle, adj., (J.) faad, overgiben; „en kiælle Pest.” (Ribe.) G. *kallugar*, „lekkfull”, mest om Dyr.

knappes, adj. (S.) raff, flink. S. *knæppa*, beseire, overvinde.

kostvære, v. a., (Sven) anvende Penge, koste paa. S. *kustaværa* æut eller pa.

Kravl, (S.) om Smaafreature, m. m. (Molbeck. S. 297).

S. *Krâil*, *Sma-Krâil*; hvoraf v. *krâila*.

kryngle, (S.) bringe i Ullave, frolle. S. *krynglæ*.

kræge, v. n. (S.) skraute, hve; S. *kræka*.

lagelös, adj. (S.) ganske løs. S. *laglaus*, løs, kommet ud af Lave; f. Ex. Vindaugæ jær *laglaust*; Duri jær *laglaus*, Doren er løs, er af Lave.

Lanter: (S. 314), „et i Danmark tilforn brugeligt Kortspil.“ (jvf. Holbergs P. Paars. I. 4. Sang). Kortspillet *Lanter*, som spilles af fem Personer, bruges endnu paa Gotland; men, saavidt mig er bekendt, ikke paa noget andet Sted i Sverrige.

Latterdal, (S.), Smilehul i Rinden. S. *Lögedal*.

Ravns Ræge: (Molbeck. S. 441. jvf. *Ræge* S. 460).

Dette i sin Etymologie mørke og vanskelige Udtryk bruges ogsaa paa Gotland; men her siges: „Dæ jær intæ *Ramms radæ* pa ham.“ S. *Radæ* bemærker den indvendige, faste Stilling i noget, naar Omklædningen er borte, Skelettet af et Dyr (D. *Rad*, *Beenrad*), Kærnehuset i Frugt (Æppel-*Radæ*) m. m. *Ramms Radæ* kunde altsaa maaſtee være Skelettet af en Ravn. (Sv. Korp).

rille, at *rille* Erter. (Holland). S. *rillæ* ærtar.

Rodkaal, (S.) Kaastrabi. S. *Rothål*, Sv. *rotkål*, kålrötter.

Streng, n. s. (S. Ribe), lange Rader Hø, der sammenrives paa Marken. S. *Stræng*, *Håi-Stræng*; o. s. v.

I nærværende Udkast har meget maattet forbigaaes, meget alene løseligen berøres. Imidlertid turde allerede heraf

kunne sees, at den gotlandste Mundart ikke fattes sin Mærkværdighed. Vistnok har den, som de fleste andre Sprog, i Tidens Længde tabt meget i Formerne, og de fleste Voinings-Endelser ere ogsaa her komne af Brug; men endnu har Dens Sprogart i den gotlandste Lov et mærkværdigt Bidne for, at dette Almuesprog, i en Tid af over et halvt Aartusinde, i det Hele maaskee har tabt mindre af sin Rigdom og sit foruds Udseende, end de fleste af Scandinaviens øvrige Mundarter.

Tillæg.

Det vil ei være upassende at benytte Rummet til at meddele følgende Sprogprøve, den ogsaa i Danmark vel bekendte *Aeuglu-Visu* (Ugle-Visse), som den synges paa Gotland. (S. Almquist's *Öv. Språklära*. 3die Uppl. 1840. p. 408).

Kattu ha jær mitt Söiskænæ-ban,
 Ha haddæ goæ dagar;
 Men ja', mit fæulæ Skan (fule Skarn)
 Ja' gittar sta til bakar.
 Hvast ja flaugar æut ellar inn,
 Allæ sa kraspæ di i mit Skinn!
 Ma ja' intæ hæulæ? (hyle)
 Já, ja' ma hæulæ!

U (og) ja' wait mi' a holar Aik (en huul Geg)
 U den jær i Prost — fars hagæ:
 Nær ja' skudda flaugæ (flyve) dæit, (bid)
 Gik dær sma Ban u fagæ'. (seiede)
 Bani quam ætter mi' mæ rop u skræi,
 Ja' gittæ (maatte) flaugæ holæ forbæi.
 Ma ja' intæ hæulæ?
 Já, ja' ma hæulæ!

kunne sees, at den gotlandste Mundart ikke fattes sin Mærkværdighed. Vistnok har den, som de fleste andre Sprog, i Tidens Længde tabt meget i Formerne, og de fleste Voinings-Endelser ere ogsaa her komne af Brug; men endnu har Dens Sprogart i den gotlandste Lov et mærkværdigt Bidne for, at dette Almuesprog, i en Tid af over et halvt Aartusinde, i det Hele maaskee har tabt mindre af sin Rigdom og sit foruds Udseende, end de fleste af Scandinaviens øvrige Mundarter.

Tillæg.

Det vil ei være upassende at benytte Rummet til at meddele følgende Sprogprøve, den ogsaa i Danmark vel bekendte *Aeuglu-Visu* (Ugle-Visse), som den synges paa Gotland. (S. Almquist's *Öv. Språklära*. 3die Uppl. 1840. p. 408).

Kattu ha jær mitt Söiskænæ-ban,
 Ha haddæ goæ dagar;
 Men ja', mit fæulæ Skan (fule Skarn)
 Ja' gittar sta til bakar.
 Hvast ja flaugar æut ellar inn,
 Allæ sa kraspæ di i mit Skinn!
 Ma ja' intæ hæulæ? (hyle)
 Já, ja' ma hæulæ!

U (og) ja' wait mi' a holar Aik (en huul Geg)
 U den jær i Prost — fars hagæ:
 Nær ja' skudda flaugæ (flyve) dæit, (bid)
 Gik dær sma Ban u fagæ'. (seiede)
 Bani quam ætter mi' mæ rop u skræi,
 Ja' gittæ (maatte) flaugæ holæ forbæi.
 Ma ja' intæ hæulæ?
 Já, ja' ma hæulæ!